

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií
Studium humanitní vzdělanosti

Všem na očích.
Etnografie náměstí na malém městě

Bakalářská práce

Michaela Rusová

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi dopomohli ke vzniku této práce. Veliké děkuji patří především mé vedoucí Mgr. Hedvice Novotné, Ph.D., za podnětné rady a trpělivé vedení této práce. Dále děkuji všem informátorům a informátorkám, za jejich čas, ochotu a laskavost se na práci podílet.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu a prameny jsem řádně citovala. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Zároveň souhlasím s tím, aby byla tato práce zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 27.5.2020

Michaela Rusová

Abstrakt

Bakalářská práce *Všem na očích. Etnografie náměstí na malém městě* pojednává o povaze prostoru náměstí. V jejím rámci se snažím ukázat vztah mezi materiální a sociální složkou prostoru náměstí. Snažím se odkrýt, jak je sledované náměstí konceptualizováno obyvateli daného města, co vypovídá skrze svou materialitu a jaký je jeho význam v kontextu celého města. V práci vycházím z perspektivy sociokulturní antropologie, respektive z antropologie prostoru a místa. K prostoru náměstí tak ve své práci přistupuji jako k sociálně (re)produkovanému. Vycházím také z teorie materiální kultury a disciplinace prostoru. Pro zpracování předkládané práce byla využita metoda etnografie, během které jsem vycházela z metodologické triangulace obsahující pozorování, rozhovory a analýzu dokumentů. Přínosem předkládané práce je zjištění, že pojetí veřejného prostoru na malém městě nelze zcela pochopit bez zohlednění vztahu k domovu jeho aktérů. Práce tak přesahuje do studií domova a identit.

Klíčová slova: sociokulturní antropologie, etnografie, antropologie prostoru a místa, sociální produkce prostoru, materiální kultura, disciplinace, domov, náměstí

Abstract

This bachelor's thesis *For everyone's Eyes. Ethnography of the Square in a small Town* deals with a character of the square space. Within it, I try to show the relationship between the material and social component of the square space. I try to reveal how the monitored square is conceptualized by the inhabitants of the given city, how its material aspect is perceived and what is its significance in the context of the whole city. My perspective is based on the approach of the sociocultural anthropology, respectively of anthropology of space and place. In my work, I approach the space of the square as socially (re) produced. I am also based on the theory of material culture and the discipline of space. To create this work was used the ethnographic method during which I relied on methodological triangulation including observation, interviews and analysis of documents. The benefit of the presented work is the finding that the concept of public space in a small town cannot be fully understood without taking into account the relationship to the home of its actors. The work thus extends to home and identity studies.

Key words: sociocultural anthropology, ethnography, anthropology of space and place, social production of space, material culture, disciplination, home, square

Obsah

Úvod	6
1. Teoretická část	8
1.1. Teoretická východiska	8
1.2. Materiální kultura	8
1.3. Koncept prostoru	9
1.4. Disciplinace prostoru	11
1.5. Domov	12
2. Metodologická část	15
2.1. Výzkumný problém a výzkumné otázky	15
2.2. Výzkumná strategie	15
2.3. Lokalita výzkumu a pozice výzkumnice	16
2.4. Techniky tvorby dat	18
2.5. Účastníci výzkumu	21
2.6. Metoda analýzy dat	22
2.7. Etický rámec výzkumu	22
3. Empirická část	23
3.1. Náměstí materiální	23
3.2. Náměstí reprezentativní	34
3.2.1. Počátky - 19. století	35
3.2.2. Přelom 19. a 20. století	38
3.2.3. 60. léta 20. století a otázka sochy Rudoarmějce	43
3.2.4. Změny ke konci 20. století	46
3.2.5. 21. století, otázka revitalizace a domova	47
3.3. Náměstí sváteční	51
3.3.1. Proč na náměstí?	51
3.3.2. Prostě víc	52
3.3.3. Podílet se – být součástí celku	55
3.3.4. Dotýká se nás to	58
3.3.5. Objížďka	61
3.4. Náměstí všednodenní	66
3.4.1. Zaparkovat a nakoupit	71
3.4.2. Setkat se, pobýt a zviditelnit se	73
3.4.3. Regulativní stránka náměstí	75
Závěr	81
Literatura	84

Úvod

Městský veřejný prostor je jevištěm i hledištěm zároveň, místem, kde vystupujeme jako herci pro druhé a odkud zároveň můžeme pozorovat dění, jež pro nás stále připravují ostatní.
(Kratochvíl 2015, str. 120)

Předkládaná bakalářská práce se zabývá analýzou povahy prostoru náměstí. K tomuto tématu mě dovedl zájem o oblast sociokulturní antropologie, fenoménu veřejného prostoru a také jedna má osobní zkušenost z léta roku 2019. Tehdy mě cestou domů na pražském náměstí Interbrigády zarazil skandující dav před sochou maršála Koněva. O veškerých souvislostech těchto událostí jsem skrze média věděla. Hluk demonstrantů byl slyšet až do bytů přilehlých budov. V té chvíli mi došlo, že jsem toto pražské náměstí, na kterém jsem bydlela již dva roky, nějak poprvé vědomě zaznamenala až právě tehdy. Tato zkušenost mě tak přiměla k myšlence, jak vnímám jedno velké náměstí v srdci jednoho docela malého města. Začala jsem uvažovat o tom, jak si své hlavní náměstí konceptualizují sami obyvatelé či jakou roli hraje v kontextu celého města. S uvedeným městem jsem již celoživotně provázaná, jelikož jsem v něm vyrůstala, žila po dobu dvaceti let a dodnes se do něj vracím za rodinou a přáteli. Dalo by se říci, že právě tato moje životní spojitost se zkoumaným terénem dodala práci vysokou míru transparentnosti. Tím, že sama patřím do zkoumaného společenství jsem měla možnost získat hlubší, nosnější a detailnější vhled do zkoumaného problému.

Veřejný prostor je fenoménem fyzickým i sociokulturním zároveň. Jeho materiální stránka je stejně tak významnou složkou jako jeho sociální obsah. Ve své práci tak usiluji o zobrazení vzájemného vztahu těchto dvou komponent, a to pomocí antropologické interpretace prostoru a místa. Zároveň mi tato disciplína pomůže odhalit to, co se skrývá za zjevným, tedy za tím, že náměstí, jakožto veřejný prostor, plní funkci společenskou, shromažďovací, obchodní či rekreační. K vyslovení skrytého mi tak pomůže metoda etnografie. Na základě zvolené metodologie přistupuji k náměstí jako k fenoménu neustále se vyvíjícímu a se svou vlastní dynamikou.

Tato práce je strukturována standardním způsobem do tří částí. V její první části se věnuji nastínění teoretických východisek a konceptů. V práci vycházím z teorie materiální kultury, která mi umožňuje náměstí chápat jako aktivního činitele. Pro komplexní uchopení prostoru náměstí vycházím z teorie sociální produkce prostoru Henriho Lefebvra, která prostupuje napříč prací. Lefebvrovu teorii doplňuji Foucaultovo teorií disciplinace prostoru a otázkou domova.

Ve druhé, metodologické, části popíši průběh svého sedmiměsíčního etnografického výzkumu, jenž mi prostřednictvím kombinace technik pozorování, hloubkových polostrukturovaných rozhovorů a analýzy dokumentů pomohl nalézt a zachytit co nejvíce možných souvislostí s prostorem náměstí. Technikou pozorování jsem tak mohla nalézt každodenní chod života náměstí, vypořádat různá sociální prostorová chování a v neposlední řadě vysledovat, co náměstí vypovídá skrze svou materialitu. Pomocí hloubkových rozhovorů jsem se s informátory a informátorkami dostávala k pocitům, které vůči náměstí chovají a jakou roli hraje náměstí v jejichž životech. Analýza dokumentů mi v práci umožňuje nastínit historický kontext náměstí, a zároveň se vracet k událostem, které se na náměstí odehrály mimo mou přítomnost.

V empirické části představím výsledky a interpretace vytvořených dat v kontextu s představenými teoretickými východisky. Tato třetí část je rozčleněna na čtyři kapitoly. Kapitola *Náměstí materiální* se věnuje čistě materiální stránce náměstí. Seznamuje čtenáře s fyzickou podobou sledovaného terénu a představuje tak jakýsi odrazový můstek, jak se v dalších kapitolách při čtení textu orientovat. V kapitole *Náměstí reprezentativní* se věnuji představám o povaze náměstí a o tom, jaké náměstí by sami informátoři a informátorky chtěli mít. Zároveň se napříč touto kapitolou věnuji i historické stránce náměstí, jelikož narativy přesahovaly do osobní minulosti či historického pojetí veřejných prostranstvích obecně. To, jak si informátoři a informátorky náměstí představují a jakou roli pro ně hraje, je důležité pro pochopení určitých aspektů festivalu, kterým se následně věnuji v kapitole *Náměstí sváteční*. V této kapitole rozebírám a ukazuji, jakou roli může náměstí skrze společenské a slavnostní události hrát pro celé město i jeho obyvatele. Ve finální kapitole *Náměstí všednodenní* se věnuji každodennímu životu náměstí a představuji, jakou roli náměstí hraje v běžném životě obyvatel. Na pozadí všech kapitol se prolíná otázka domova, který tak napomáhá k celkovému pochopení, čím může být zajímavé centrální náměstí na malém městě a proč je důležitým a významným místem pro jeho obyvatele.

1. Teoretická část

1.1. Teoretická východiska

Na úvod teoretické části bych se ráda věnovala krátkému vymezení veřejného prostoru. Tím se zabývá například Pavel Pospěch ve svém článku *Městský veřejný prostor: interpretativní přístup* (2013), ve kterém uvádí hned několik definic veřejného prostoru. Například sociologická teorie definuje veřejný prostor jako prostor, do kterého „mají všichni za normálních okolností zákonný přístup, a kde se běžně setkávají lidé, kteří se osobně nemusí znát“ (Atkinson 2003, Lofland 1973 podle Pospěch 2013, str. 77). Pospěch navíc dále rozvádí definici Lyn Lofland (1989 podle Pospěch, str. 77), která tvrdí, že se daní lidé v těchto nesoukromých městských částí mohou znát i kategoricky. Obecně dle Pospěcha všechny definice veřejného prostoru spojují multidimenzionalita, normativita a vztah mezi soukromou a veřejnou sférou.

K samotnému prostoru náměstí tak vycházím z východisek urbánní antropologie, a to s pomocí post-strukturálních přístupů. Konkrétně z konceptu antropologie prostoru a místa, kdy k prostoru přistupuji jako dynamickému a konstruovanému (Thrift 2003). Problematiku prostoru mi tak pomáhají uchopit koncepty materiální kultury Daniela Millera spolu s teorií produkce prostoru podle Henriho Lefebvra a konceptu disciplinace prostoru Michela Foucaulta. V neposlední řadě nastíním koncept domova.

1.2. Materiální kultura

S cílem uchytit zkoumaný prostor náměstí vycházím z přístupu výše zmíněné materiální kultury. Miller tvrdí (2008), že hmotné objekty jsou považovány za nedílnou a neoddělitelnou součást všech vztahů, a paradoxně i přes svou mlčenlivost s námi dokážou komunikovat lépe než lidé. Přístup materiální kultury chápe materialitu jako aktéra, a proto umožňuje zkoumat vztah mezi lidmi a materialitou. Autor také zmiňuje (2010), že lidé a věci se tvoří navzájem. Pro Millera je primárním procesem ve společnosti sociální interakce nebo komunikace, přičemž tvrdí, že hmotné věci jsou součástí tohoto procesu, nikoli od něj oddělené. Koncept materiální kultury tak dle Millera (2010) demonstruje, že jsou věci úzce spojeny i s procesy, jako je například budování identity a

udržování hranic ve všech kulturách. Věci tak podle Millera (2010) mohou ovlivňovat a utvářet jednání člověka, a zároveň se tak stávají součástí reality a součástí toho, čím jsme.

O schopnosti krajiny/prostoru působit na své aktéry a ovlivňovat jejich jednání píše taktéž Gibas a Pauknerová (2009) ve svém článku *Mezi Pravěkem a Industriálem: Několik poznámek k antropologii krajiny*. Dvojice autorů odkazuje na Gella (1998) a píše, že krajina/prostor má vlastní *agency*, tedy vlastní jednání – schopnost motivovat, ovlivňovat a nabádat své aktéry. Gell (1998; str. 20) dále také hovoří o tom, že lidské jednání je součástí jednání subjektů kolem nás a nikoliv oddělené. Náměstí tak v mé práci představuje prostor, který nestojí v pozadí jednání svých aktérů, ale samo jedná.

1.3. Koncept prostoru

Marc Augé (1999) tvrdí, že se analýza prostoru stává nepostradatelným prostředkem k pochopení reality současného města a života jeho obyvatel. Prací se pokouším porozumět danému prostoru konkrétního náměstí. K vymezení prostoru dochází u různých autorů k odlišnostem. Vedle prostoru čistě jako geografického pracují někteří s dichotomií prostoru a místa (de Certeau 1988; Hirsch 1995), jiní naopak prostor a místo nikterak nekategorizují (Lefebvre 1991) a někteří chápou prostor jako pole pro sociální akce (Foucault 1986). I přes to, že se objevuje mnoho rozdílností mezi jednotlivými výklady prostoru, spojuje všechny překročení představy prostoru jako předem daného. Na prostor je tak nahlíženo jako na dynamický a konstruovaný jeho aktéry, který není umístěn na pozadí jednání jeho aktérů, ale který může být i samotným činitelem (Thrift 2003).

Můj přístup ke zkoumání prostoru náměstí vychází z toho, jak jej prezentuje a zkoumá Henri Lefebvre ve svém díle *Produkce prostoru* (1991). Lefebvre uvádí, že na prostor nelze nahlížet pouze ve smyslu fyzickém, ale jako na produkt sociálního jednání a praktik, který je nepřetržitě sociálně formován prostorovou aktivitou jedinců a institucí konkrétní společnosti. Prostor, ať hovoří o městu, městské části, ulici či náměstí, dle něj nemůže existovat bez společnosti a řady činností jejích aktérů, a společnost zároveň zpětně formuje. Autor uvádí, že městské prostory tak nelze chápat bez studia společnosti v něm. Sociální prostor dle Lefebvra slouží tedy také jako analytický nástroj ke studiu dané společnosti (Lefebvre 1991). Na obecné rovině je dle Lefebvra (1991)

prostor produktem sociální (re)produkce, ve kterém se vytvářejí vztahy a je tedy i zároveň jakýmsi rámcem pro sociální akci. „(Sociální) prostor je tak (sociálním) produktem” (Lefebvre 1991, str. 26). Dále Lefebvre uvádí (tamtéž, str. 26), že lze produkci prostoru chápat vedle způsobu jednání, myšlení a (re)produkce určité společnosti také jako nástroj kontroly a uplatňování moci dominantních sociálních a politických sil.

Lefebvrovo pojmání prostoru jako komplexního, mnohvrstevnatého a různorodého se mi zdá pro můj výzkum prostoru náměstí příhodné, jelikož je mým cílem zachytit výše zmíněnou komplexnost zkoumaného prostoru, abych tak mohla uchopit jeho povahu. Lefebvre se zabýval městským prostředím, které je dle něj utvářeno a produkováno pomocí symbolů, reprezentací a sociálními akcemi jeho aktérů. Procesy, jako vytváření a tvarování městského prostoru, jsou dle autora dlouhodobé a nemohou vznikat na základě jednorázových akcí (Lefebvre 1991). Dalším stěžejním důvodem, proč jsem zvolila uvedenou teorii je to, že Lefebvre nijak výrazně neoperuje s dichotomií prostoru a místa. Využitím Lefebrova konceptu prostoru, kdy (sociální) prostor chápe jako celek, který obsahuje místa a je jimi vytvářen, se tak vyhýbám problematice vztahu prostoru a místa, který jiní autoři striktně diferencují.

Lefebvre svou představu prostoru jako sociálně produkovaného zakládá na třech úrovních, které se v různých mírách prolínají všemi rovinami jeho analýzy městského prostředí. Jsou jimi prostorové praktiky (*spacial practise*), reprezentace prostoru (*representations of space*) a žitý prostor¹ (*representational space*) (Lefebvre 1991; str. 33). Tyto tři prvky produkce se neustále ovlivňují a podílí na vzniku společenského prostoru.

Lefebvre (1991) uvádí, že *prostorové praktiky* vyjadřují to, jak jedinci vnímají svět kolem sebe. Podílejí se na neustálé produkci a reprodukci, která zajišťuje soudržnost prostorové reality. Prostorové praktiky jsou spojeny s každodenními činnostmi a rutinami konkrétní společnosti v daném prostoru. Díky těmto prostorovým praktikám dle autora dochází k usměrňování prostorové reality. Aktéři se s touto dimenzí přímo setkávají a uvědomují si ji, rozumí její fyzické podobě a jde o jakýsi těsný vztah s prostorem. *Reprezentací prostoru* Lefebvre rozumí abstrakci, jakousi mentální konstrukci prostoru, která i přes svou imaginární vlastnost hraje v produkci prostoru a utváření městského prostředí znatelnou roli. Jsou to představy o prostoru vytvářené

¹ I přes to, že lze *representational space* přeložit také jako prostor reprezentace, užívám pro lepší přehlednost ve své práci překladu žitý prostor.

geografy, městskými plánovači, urbanisty, ale i samotnými uživateli prostoru. Je to prostor, který si aktéři představují a přemýšlí o něm. Tyto představy o prostoru jsou také spjaty s věděním, kulturními kódy a symboly konkrétní společnosti (Lefebvre 1991; str. 33). Poslední, třetí, rovinou produkce prostoru je *žitý prostor*. Ten v Lefebvrově pojetí představuje komplexní symbolismus, který odkazuje k představě prostoru. Spojuje v sobě myšlenkovou i materiální rovinu (Lefebvre 1991; str. 33). Lefebvre říká, že se jedná o prostor každodenního života, tělesné zkušenosti a subjektivního prožívání jedinců dané společnosti. Takový prostor se pak vztahuje především k samotným uživatelům, je prostorem prožívaným, plným významů a symbolů, skrz které jej jedinci zažívají a užívají (Lefebvre 1991; str. 39). Toto Lefebvrovo pojetí sociální (re)produkce prostoru tak v této práci slouží ke konceptualizaci náměstí jako takového a také slouží k vymezení role náměstí pro město a obyvatele.

1.4. Disciplinace prostoru

Michel Foucault (2000) vnímá prostor jako zásadní pro vysvětlení mocenských vztahů. Ve svých teoriích se věnuje institucím, jako jsou například nemocnice, vězení a kasárna. Mluví tak o prostoru institucí, jako aréně pro vytváření sociálních vztahů a uplatňování moci. Co považuji pro mou práci přínosné z autorova díla *Dohlížet a trestat* (2000) je koncept disciplinace jako formy produktivní moci. Sám Lefebvre ve svém díle zmiňuje (1991, str. 121), že je prostor regulativní, a to ve smyslu umožňování, zakazování či znemožňování určitého jednání, což se děje prostřednictvím Foucaultovy disciplinace těl v prostoru. Jelikož považuje Lefebvre (sociální) prostorové praktiky jako prostředky k (re)produkci prostoru (1991), lze je považovat za nástroje uplatňování moci a disciplinace. Disciplíny jsou pak dle Foucaulta (2000) metody, které umožňují kontrolu těla a jeho činností skrze působení sociokulturních institucí. Tělo se skrze ně stává tělem poslušným a užitečným, a to v důsledku působení různých procesů jako je manipulace, tvarování a cvičení. Tělo tak podléhá společenské kontrole, zákazům nebo nařízením (Foucault 2000).

Foucault (2000) představuje tři základní techniky disciplinace, které působí na těla jedinců a díky kterým je tak přetváří v poslušný nástroj. Jedná se o *rozsah kontroly*, *předmět kontroly* a *modalitu chování*. *Rozsah kontroly* se netýká těla jako celku, ale zaměřuje se na detaily. Jedná se o disciplinování jednotlivých pohybů, gest a jednání. V důsledku tohoto donucování lze dosáhnout prvotřídních tělesných výsledků. *Předmět*

kontroly představuje úspornost a organizaci tělesných pohybů. Jde o celkovou efektivitu pohybů, kterých lze skrze disciplínu dosáhnout. Poslední technikou je *modalita*, tedy způsob kontroly jednání, zahrnující nepřetržité a soustavné donucování, které je zaměřené spíše na postupy činností než na jejich výsledky.

Dále se Foucault (2000) zabývá různými donucovacími nástroji, díky kterým dochází k efektivnímu dodržování řádu. Jedná se o donucovací prostředky jako je *hierarchický dohled* a *normalizační sankce*.

Hierarchický dohled funguje na principu zviditelnění jedince. Tento princip Foucault představuje na příkladu architektonické budovy Panoptikon, která svou koncepcí umožňuje nepřetržitý dohled nad jejími obyvateli. Je navržena tak, aby sledování jedinci nemohli spatřit své dozorce a zároveň si nebyli jisti, zda jsou zrovna sledováni. Foucault tedy uvažuje, že tato myšlenka hierarchického dozoru je zasazena do městského urbanismu, kdy uspořádání městské architektury umožňuje stálou kontrolu a všudypřítomnou viditelnost. Jde o jakýsi předpoklad disciplíny, jelikož aktéři určitých městských prostorů si připadají pod neustálým dohledem a mají pocit, že jsou při svém jednání sledováni anonymní morální institucí. Tento dohled tedy zároveň zahrnuje i osoby, které jej samy provádějí. Takovéto specializované osoby jsou jasně odlišitelné od sledovaných jedinců a dohled vykonávají nepřetržitě. V městském prostředí jsou nástroji těchto disciplinárních praktik kamerové systémy či radary.

Normalizační sankce Foucault uvádí jako trestní mechanismus. Tresty postihují to, co se vymyká z nastaveného řádu vytvořeného disciplínou. Dochází tak k usměrňování odchylek a ke korekci pohybů a jednání pro potřeby disciplíny, která pracuje se svým normativním způsobem a vymezuje vlastní režim přestupkového jednání. Disciplína tak vystupuje proti nekonformnímu chování, které neodpovídá nastaveným pravidlům. Zároveň jsou tresty společností osvojeny tak, že se jim jedinci snaží vyhýbat již dopředu (Foucault 2000)

1.5. Domov

Dle Petra Gibase (2017) se domov jako koncept v rámci společenských věd v posledních letech rozvíjí a představuje zároveň hojný výzkumný terén. Nejdříve proto tedy nastíním posun a proměnu v chápání domova tak, jak jej představuje Gibas ve svém článku *Domov*

jako konceptuální rámeček, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova (2017).

Téma domova se v tradičních fenomenologických studiích začalo objevovat v šedesátých letech minulého století. Ty na základě fenomenologické ontologie rozumí domovu jako ústřednímu bodu lidské existence ve světě, který je pro člověka zásadním místem pro jeho každodenní bytí-ve-světě (Gibas 2017). Gibas však tvrdí, že tento přístup k domovu tíhnul skoro až k jeho nekritickému hodnocení (2017, str. 242). K domovu se tak skrze fenomenologickou ontologii přistupovalo jako k jednoznačnému, univerzálnímu a prožívanému jako pozitivní. Až díky kritické teorii společnosti a kultury a prostorovému obratu, kterými prošly společenské vědy koncem osmdesátých let 20. století, se původně statický domov začal stávat více dynamickým (Gibas 2017). Tento kritický obraz fenomenologického pojetí domova, který vede k posunu důrazu na nejednoznačnost a mnohovrstevnatost domova, vychází z uvědomění, že domov je zdrojem komplexních sociokulturních představ o mezilidských vztazích. K domovu se začalo přistupovat jako k prostoru nepřetržitého vyjednávání identit a produkci moci, dále jako prostoru materiálnímu i imaginárnímu zároveň, a také jako prostoru multiskalárnímu (Blunt a Dowling 2006). Dle Gibase (2017) se tak z domova jako tématu stalo samo tematické pole, tedy terén, umožňující studium dalších jednotlivých témat. O domovu se tak uvažuje jako o průsečíku jednotlivých témat, která samotný domov přesahují a protínají se v něm.

Jelikož ve své práci ukazují, jakou roli může hrát domov ve zkušenostech s prostorem náměstí, přistupují k domovu za pomoci východisek kritické teorie. Domov v mé práci proto nevystupuje pouze jako fyzická struktura, v podobě domu či bytu, nebo jako bezpečný přístav v životě jedince, ale i jako místo, které nese řadu pocitů a představ. Takto chápaný domov má jak materiální podstatu, tak i imaginární. Je prožíván fyzicky, ale i psychicky, a to na základě pocitů a představ o něm. Tyto vytvořené pocity a představy domov přesahují až do sousedských, městských a národních rozměrů (Blunt a Dowling 2006). Zmíněná multiskalárna domova se vedle plurality prostoru vztahuje i ke svátečním a každodenním prožitkům. Některé určité zkušenosti lidé prožívají jako zkušenosti spjaté s domovem a s nimi místa a události spojené. Zmíněné představy o pocitu sounáležitosti a porozumění k místům, spjatými či odkazujícími k domovu jako geografického celku v podobě regionu, města či státu, jsou pak posilovány v určitých specifických kontextech (Blunt a Dowling 2006).

O důležitosti pocitu sounáležitosti píše i Csaba Szaló ve svém článku *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit* (2006), který domovu rozumí jako symbolickému propojení významů rodiny, přátel, zvyků ale i sousedství nebo celého města. Kromě toho tedy, že je domov dle Szala (2006, str. 147) místem původu, je také chápán jako místo formování solidarity, sounáležitosti a jakési totožnosti, které své obyvatele svazuje do společenství soudržnosti, a to na základě každodenní žité přítomnosti na určitém společném místě. Jelikož je prostor náměstí zažíván a (re)produkován především obyvateli města, vycházím z premisy, že skutečné vztahy solidarity mohou fungovat a existovat pouze mezi jedinci, kteří sdílejí stejný každodenní životní prostor (tamtéž, str. 147).

2. Metodologická část

2.1. Výzkumný problém a výzkumné otázky

Na samém začátku výzkumu jsem do terénu vstupovala s několika stanovenými otázkami, a to na té nejobecnější rovině. Zajímalo mě, jakým místem je sledované náměstí – tedy co dělá náměstí náměstím a jak o něm smýšlejí jeho aktéři². Svě výzkumné otázky jsem měla připravené k následnému možnému přizpůsobování a úpravám, a čekala jsem, kam mě samotný terén výzkumu nasměruje. Otázky představovaly jakési oblasti a odrazový můstek, jak se v terénu pohybovat a čemu v něm věnovat pozornost. Po nějaké době trvání výzkumu jsem otázky více konkretizovala a specifikovala vzhledem k situacím, které terén a rozhovory s informátory a informátorkami přinášely. Některé otázky jsem tak nakonec přidala, byť jsem s nimi ze začátku vůbec nepočítala. I přes to by se však dalo říci, že základ výzkumného problému zůstal stejný. V terénu jsem také nacházela mnoho nových témat, která jsem tak vždy musela podrobit kontrole, zda jsou k povaze mé práce relevantní. Ve výsledném znění tak výzkumné otázky s odkazem na výše uvedenou literaturu nabyly těchto podob:

- Jak je náměstí produkováno materiálně? Jak se proměňuje materiální stránka náměstí?
- Jak je náměstí produkováno sociálně? Jaké prostorové praktiky utvářejí náměstí? Jaká je každodennost náměstí, kdo a za jakým účelem náměstí navštěvuje? Jakou roli náměstí hraje v životě aktérů?
- Jaké jsou prostorové reprezentace náměstí? Jakých podob prostor náměstí nabývá skrze uvažování jeho aktérů?
- Jakými způsoby je prostor náměstí upravován a do jaké míry sám prostor upravuje prostorová chování?

2.2. Výzkumná strategie

Jak jsem již výše zmínila, tato bakalářská práce pojednává o povaze prostoru náměstí a jeho významu pro své aktéry a město. Dále pojednává o praxích, ke kterým v něm dochází a o významech, které se s ním pojí. Cílem je tedy uchopit prostor náměstí z pohledu sociální produkce prostoru a ukázat vztah mezi člověkem a materialitou. Vedle

² Když v práci užívám pojmy aktéři či obyvatelé, myslím tím lidi obecně užívající náměstí a žijící v daném městě. Když užívám informátoři a informátorky, míním tím mé konkrétní účastníky a účastnice výzkumu, jejich konkrétní pocity a různá vyjádření.

sociálních interakcí mě tak zajímala i materialita náměstí. Z toho důvodu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, která mi pomůže k získání komplexního obrazu zkoumaného problému, k porozumění všech jeho aspektů, a která zároveň poskytuje induktivní postup při zkoumání v terénu pozorovaných jevů. Tato strategie zároveň umožňuje sledovat daný fenomén v jeho přirozených podmínkách, zaměřit se na malý jev a získat o něm co nejvíce informací (Hendl 2016).

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila etnografii, jejíž cílem je „dokumentace vybraných etnografických dat, vysvětlení jejich smyslu pomocí jejich vztažení k jiným datům, jim samým a širšímu kontextu, nebo porozumění jejich významu z pohledu jejich nositelů” (Janeček podle Doušek 2014, str. 12.). Mezi základní rysy etnografie patří dlouhodobý pobyt v terénu, pružná strategie a zaznamenávání pozorovaného (Hendl 2016). Na náměstí jsem za účelem výzkumu jsem docházela od začátku září roku 2019 do poloviny dubna roku 2020. Zmíněné pozorování, v případě mého výzkumu zúčastněné i nezúčastněné, bylo jednou ze základních technik mého terénního výzkumu. Ale i přes to, že pozorování představuje nejvýraznější prvek etnografického výzkumu, uplatňuje etnograf další praktiky. Těmi mohou být formální i neformální rozhovory nebo vytváření dat různých povah, jako jsou oficiální dokumenty či fotografie (Abu Ghosh a kolektiv 2007). Již zmíněná pružná a dynamická stránka etnografie vede výzkumníka k přizpůsobování svých postupů aktuálnímu dění ve zkoumaném prostředí. Během výzkumu tak často dochází k proměňování původní formulace výzkumného problému v závislosti na tom, jakou novou informaci výzkumník v terénu nalezne, což mě přesně po dobu mého výzkumu často potkávalo. Hledání souvislostí je v důsledku toho postupné, výzkumné otázky se vyvíjí během výzkumu a mohou vznikat i nové hypotézy. Tvorba dat, analýza a následná interpretace v rámci kvalitativního výzkumu pak probíhají současně (Hendl 2016).

2.3. Lokalita výzkumu a pozice výzkumnice

Zkoumané náměstí se nachází na malém městě Nové Strašecí, kde podle sčítání lidu k datu 1.1.2019 žije přibližně 5 500 obyvatel³. Dle zákona č. 128/2000 Sb.⁴ o obcích je za město uznaná obec s alespoň 3000 stálými obyvateli. Do 10 000⁵ obyvatel pak můžeme hovořit o malém městě. Ve městě, ve kterém jsem výzkum uskutečnila, se nachází i

³ <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-za0wri436p>

⁴ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128>

⁵ https://www.czso.cz/csu/czso/4120-03-casova_rada_1961_2001-3_velikostni_struktura_obci

mnoho dalších náměstíček, ty však nejsou považována za hlavní, ať už kvůli jejich velikosti či lokaci. To, co touto větou myslím, dobře vystihl informátor Tadeáš: „Když se řeklo na námku, každé prostě věděl na jakým, že na tom hlavním žejo. Kdybys chtěla mluvit o nějakým jiným, řekla bys prostě na Žižkáči nebo na Tyršáku.” (z rozhovoru s informátorem Tadeášem, 13.12.2019) Na naprosto identickou odpověď jsem narazila v Novostrašeckém měsíčníku z roku 2011⁶, kdy se jeden článek věnoval právě místním náměstím: „Pokud Vám někdo řekne: „Sejdeme se na náměstí“, automaticky předpokládáte, že místem schůzky je střed města, v novostrašeckém případě pak Komenského náměstí.”

Jelikož vzorek v kvalitativním výzkumu nemusí být pouze souhrnem jednotlivců, je v případě mého zvoleného tématu práce vzorkem prostředí, přičemž tento výběr vzorku bývá charakteristický pro etnografické metody (Novotná 2010).

Podkapitolu *lokalita výzkumu a pozici výzkumnice* spojuji záměrně, a to z důvodu, že jsem se zkoumanou lokalitou nepopíratelně provázaná, jelikož jsem v daném městě dvacet let žila a dodnes se do něj vracím za rodinou a přáteli. Dle Soukupa (2017) se výzkumník během terénního výzkumu musí vypořádat s vybalancováním své přítomnosti ve zkoumané společnosti a dopady vlastní subjektivity na průběh a výsledky výzkumu. Do terénu jsem vstupovala jako jasný insider, dle Delmonse J. Jonese (2006, str. 71) tedy jako „osoba, která je sama členem kulturní, rasové či etnické skupiny, kterou zkoumá”. Výzkumník v pozici insidera má také tu výhodu, že je schopen snadněji navazovat kontakty se zkoumanou komunitou. V mém konkrétním případě jsem se s mnohými informátory a informátorkami znala osobně. Bylo proto lehčí s nimi navazovat rozhovory a otevřeně jim říci o čem píšu. Na druhou stranu věřím, že pro ně bylo také snazší se rozprávět známé tváři. Tak jak pozice insidera obsahuje kladné stránky, tak s sebou nese zpravidla i ty záporné. Pro mě samotnou bylo ze začátku zvláštní, a i docela těžké, procházet se po náměstí za nějakým hlubším účelem. Uvědomila jsem si, že jsem jej po celý život brala jako samozřejmost. Připadala jsem si nejistě, když jsem na náměstí měla sedět hodinu a pozorovat dění, která se na něm odehrávají. V běžném životě jsem tam přitom s kamarádkami po škole sedávala klidně dvě hodiny. Během celého výzkumu bylo proto velmi důležité řádně reflektovat mé postavení a mé vlastní zkušenosti, jak z předešlého působení mě samotné na náměstí v průběhu mého života, tak i po dobu výzkumu jakožto v pozici výzkumnice. Byla jsem naprosto srozuměna s tím, co znamená terminus technicus “nahore na námku” “u kašny”, i přesto, že tam žádná kašna již není.

⁶ <https://www.novestraseci.cz/kultura-a-sport/novostrasecky-mesicnik/novostrasecky-mesicnik-2011/>

Avšak během výzkumu jsem dospěla k tomu, že outsiderům, tedy čtenářům mé práce a neznalcům sledovaného náměstí, nemusí dávat smysl, co je těmito termíny míněno. Když jsem se na náměstí pohybovala po dobu výzkumu či prováděla rozhovory, samu sebe jsem častokrát kontrolovala, zda se mé aktérství uchovává na výzkumné rovině. Dle Janečka (2014) však zcela objektivní výzkum není možný, jelikož badatel svou přítomností terén nějakým způsobem vždy ovlivňuje, byť jen svým příchodem do něj.

2.4. Techniky tvorby dat

Etnolog a antropolog Laco Toušek v publikaci *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie* (2012, str. 25) zmiňuje že “data, alespoň v antropologii, nerostou na stromech, aby mohla být sbírána, ale je to výzkumník [...], co data vytváří”. Proto ve své práci namísto sběru dat – jak jej uvádí Hendl (2016), ze kterého ve své metodologii čerpám především, budu používat spojení *vytváření dat*. Antropologové při etnografii pro formulování svých závěrů užívají zejména tzv. primární data, tedy data, která jsou vytvořena pro účely výzkumu (Toušek 2012). V mém konkrétním případě jsou primárními daty terénní poznámky a rozhovory s informátory a informátorkami. Pro porozumění komplexního vhledu jsem se navíc rozhodla použít metodologickou triangulaci, tedy kombinaci různých metod vytváření dat. Můj výzkum tedy stojí na třech pilířích, a to na pozorování, rozhovorech a analýze dokumentů. Přitom každá z těchto technik je zdrojem odlišných typů dat. Prostřednictvím pozorování popisují materiální stránku zkoumaného prostředí a chování jeho aktérů v něm. Rozhovory mi poskytují hlubší porozumění daného náměstí pro obyvatele. Analýzou dokumentů zjišťuji, jak je náměstí prezentováno. Tedy co a jak se o něm píše a co se na něm může a mohlo odehrávat mimo moji přítomnost. Analýza dokumentů mi také poskytla nastínit historický kontext náměstí a nalézt, jak se měnila jeho materiální stránka.

Pozorování

Pozorování, jako jedna ze základních technik etnografického terénního výzkumu, bylo nejen důležitým zdrojem poznatků o materiální stránce náměstí a činnostech, které na něm probíhají, ale později sloužilo také k navázání vztahu s potenciálními informátory a informátorkami. Možnost k pozorování jsem měla takřka každý den. V průběhu výzkumu jsem ve městě bydlela, a proto i pouhé chození na nákup či přecházením náměstím z bodu A do bodu B, jsem využívala pro práci. Jak jsem již výše zmínila, mé pozorování trvalo od začátku září roku 2019 do poloviny dubna roku 2020, aktivně tedy výzkum trval

sedm měsíců. Aktivně píši záměrně, jelikož by se dalo říci, že mám náměstí jakýmsi způsobem “napozorované” a zažité z vlastních předchozích zkušeností. Ať už jako participantka některých slavnostních událostí, tak jako nakupující ve zdejších obchodech. Dále jsem se na náměstí každodenně pohybovala po dobu patnácti let, jelikož jsem navštěvovala základní školu i gymnázium.

Mé pozorování jsem prováděla podle Spradleyho metafory trychtýře (1989), která obsahuje tři fáze. První fází je *pozorování popisné*, kdy výzkumník zaznamenává vše, co vidí, jelikož nemusí na začátku vědět, co vše může být pro studii problému relevantní. Výzkumník vytváří tedy co nejvíce dat, pro co nejlepší seznámení se s prostředím. Další fází je *zaměřené pozorování*, během kterého se výzkumník soustředí již na konkrétnější problémy, ke kterým mu mohou napomáhat například neformální rozhovory s aktéry v terénu. Pomocí těchto rozhovorů se výzkumník rozhoduje, na co se během pozorování zaměřit. Poslední fází je *pozorování výběrové*, kdy se výzkumník na základě předchozího pozorování omezuje na konkrétní situace a chování účastníků. Tato poslední fáze pozorování zároveň umožňuje hledat další příklady pro nové hypotézy. Takovýto postup jsem tedy zvolila i já. Z počátku jsem na náměstí trávila dlouhé hodiny pozorováním, procházela jsem se nebo jen seděla na lavičkách. Během toho jsem si vše nahrávala na diktafon, a to z toho důvodu, že pro mě osobně bylo lepší, když jsem si vše zaznamenávala a následně v klidu přepisovala a vytvářela tak husté terénní poznámky. Předcházela jsem tak jakýmkoliv nesrovnalostem z rychlého zapisování poznámek v terénu. Při pozorování jsem si nejdříve všimla celkového prostředí, popisovala jsem materiální stránku náměstí, budovy, zaznamenávala otevírací doby obchodů, zaznamenávala chování aktérů nebo aktivit, které se v prostředí odehrávaly a prostředí také fotografovala. Jelikož jsem se snažila obsáhnout všechny možné situace, chodila jsem do terénu v různé dny a různé denní doby. Když jsem si však začala všimnout jakési rytmicity místa, dala jsem si za cíl náměstí navštěvovat alespoň co v nejpodobnějších intervalech a pokusit se náměstí navštěvovat opakovaně v podobné časy, abych si tak mohla ověřovat nalezené hypotézy. Pokoušela jsem se je tedy opakovaným navštěvováním terénu ověřovat. Když jsem přestala být postupem času ostýchavá, zapletla jsem se do neformálních rozhovorů, ať už s naprosto cizími jedinci, jakožto náhodnými kolemjdoucími, nebo i se známými. Po těchto interakcích jsem si při odchodu z terénu do poznámek zaznamenala zapamatované pasáže. V průběhu návštěv náměstí také vycházely na povrch hlavní problémy a témata, na které jsem se následně zaměřovala během formálních rozhovorů a postupně si je ověřovala.

Hlavním účelem techniky pozorování bylo poznat každodenní život prostoru náměstí. Zúčastnila jsem se také několika společenských kulturních událostí, které se na náměstí v průběhu výzkumu odehrály. Jako obyvatelka města jsem se v předešlých letech těchto akcí účastnila pravidelně, pro práci však vycházím pouze z dat načerpaných během výzkumu. Během účasti na společenských událostech jsem byla terénem natolik pohlcena, že jsem neměla čas zaznamenávat do poznámek či na diktafon pozorované a zažité. Takovouto participací může výzkumník získat komplexnější pohled do situací, které se odehrávají (Emerson 1995).

Rozhovory

Technika rozhovorů byla pro tuto práci velmi důležitým zdrojem informací. V kvalitativním rozhovoru může dotazovaný vyjádřit své subjektivní názory a pocity, a zároveň sám navrhnout nové náměty. Následně dochází k přizpůsobení výzkumníka informátorům (Hendl 2016). S mými informátory a informátorkami jsem se snažila bavit o jejich zkušenostech, které s prostorem náměstí měli spojené. Dále také o tom, jakou roli hraje náměstí v jejich životě či jakou roli v minulosti sehrálo.

Rozhovory jsem s informátory a informátorkami vedla polostrukturované a neformální. Při polostrukturovaných jsem měla dopředu připravený seznam otázek a okruhů, ke kterým jsem během rozhovoru chtěla dojít. Tvořily tak jakousi páteř rozhovoru, a zároveň jsem věděla, že se v souvislosti s odpověďmi mohu kdykoliv doptat na něco nového. V některých případech jsem se při každém novém setkání dostala k nějakému jinému tématu. Rozhovor směřoval vždy jiným směrem a já dostávala nové náměty pro zpracování a následnou analýzu. Tyto rozhovory jsem si s informovaným souhlasem informátorů a informátorek nahrávala na mobilní diktafon, přičemž rozhovory samy o sobě trvaly průměrně hodinu, a doma je následně přepisovala. Tato taktika mi během rozhovorů poskytovala flexibilitu. Mohla jsem se tak během rozhovoru plně věnovat vyprávění a nepřerušovat či znepokojovat informátory a informátorkami zapisováním. Na začátku rozhovoru jsem dotazované seznámila s obsahem a záměrem mé práce. Neformální rozhovory, tedy jakékoliv rozhovory vedené při vhodných příležitostech obsahující zájem o osobu a téma (Soukup 2017), jsem vedla během nákupů v obchodech na náměstí či na trhu. Při venčení psa nebo při různých společenských akcích, které se na náměstí konaly a kterých jsem se účastnila.

Analýza dokumentů

Jako poslední zdroj dat pro svou práci jsem použila analýzu dokumentů, a to jak tištěných, tak elektronických. Mezi tištěné dokumenty patřil tzv. *Novostrasecký měsíčník*, který, jak je uvedeno na webových stránkách města⁷, svým občanům města přináší informace o uplynulém i nadcházejícím dění ve městě, přináší informace z místní samosprávy, z kulturního a společenského života. Zároveň se měsíčník snaží přispět do veřejné diskuze, zapojovat občany do rozhodování o místních problémech a podporovat městskou vzájemnou sounáležitost. Tento měsíčník se do naší rodiny kupoval už odjakživa a dostupný je také i v online PDF verzi. Během výzkumu jsem se tak díky měsíčníku mohla připravit na nadcházející události, které se na náměstí konaly. Zároveň jsem se pečlivě věnovala i minulým číslům, a to od roku 2010. Všechna minulá čísla jsem prolistovala za účelem nalezení potenciálních potřebných informací o náměstí pro tuto práci. V neposlední řadě jsem po dobu výzkumu sledovala tři facebookové stránky města, jednu oficiální, druhou mé oblíbené politické reprezentace města a třetí tzv. policejní deník města. Z různých konverzací jsem tak mohla také čerpat možné názory na dění na náměstí a cokoliv s ním spjaté.

2.5. Účastníci výzkumu

Mezi účastníky výzkumu patří moji informátoři a informátorky, se kterými jsem vedla od října do začátku března polostrukturované rozhovory. Celkem jsem tak tyto rozhovory prováděla s patnácti obyvateli města ve věkovém rozmezí mezi 18 let až 70 let. Polostrukturované rozhovory jsem s ústním souhlasem informátorů a informátorek nahrávala na diktafon a následně je doslovně přepisovala. Pro jejich analýzu jsem poté použila techniku segmentace, kódování a následného poznámkování. Mezi další účastníky a účastnice výzkumu patří také náhodní obyvatelé, na které jsem narážela například během dne při pozorování náměstí nebo během pořádání některé společenské události. V tomto případě jsem vedla neformální rozhovory s dalšími třinácti informátory a informátorkami.

⁷ <https://www.novestraseci.cz/kultura-a-sport/novostrasecky-mesicnik/>

2.6. Metoda analýzy dat

Analýza dat probíhala souběžně s procesem výzkumu. Nejdříve jsem prováděla sekundární analýzu dat, kdy jsem zkoumala již existující databázi dat primárních (Hendl 2016). Pročetla jsem tedy veškeré možné publikace věnující se městu, ve kterých bych mohla najít jakékoliv zmínky o náměstí. Během výzkumu jsem si kupovala zmíněný Novostrašecký měsíčník a analyzovala také již zmíněné různé webové stránky. Postupně jsem se začala věnovat analýze primárních dat, která jsem vytvořila během výzkumu při participaci v terénu a během rozhovorů s mými informátory a informátorkami. Tato analýza dat byla provedena technikou segmentace otevřeného kódování, kdy jsem text rozdělila na významové jednotky. V prepisech rozhovorů jsem tak nacházela celky vypovídající o informacích určitého charakteru. Tyto celky jsem také rozšířila o poznámkový aparát. Okódované segmenty jsem následně organizovala a konečně identifikovala významové jednotky, které tvořily závěr.

2.7. Etický rámec výzkumu

Ráda bych podotkla, že jsem na začátku výzkumu zaujímala k etické stránce práce rozporuplný postoj. Uvažovala jsem, zda náměstí i město anonymizovat. Jelikož jsem ale během výzkumu a poté během tvorby práce vyhodnotila, že jsem naprosto nikomu ničím nijak neuškodila, rozhodla jsem se lokalitu výzkumu neanonymizovat. Během výzkumu jsem se řídila podle zásad, které uvádí etické směrnice *České asociace pro sociální antropologii (CASA)*⁸. Respektovala jsem soukromí, důstojnost a zájmy účastníků výzkumu. Zhodnotila jsem, jaké důsledky by mohlo mít zveřejnění mé práce. Všechny účastníky výzkumu jsem anonymizovala. Všechny informátory a informátorky jsem poučila, že se účastní výzkumu a s povahou výzkumu jsem je důkladně seznámila. Vysvětlila jsem jim, že se jedná o bakalářskou práci a o čem přesně píší. Také jsem je seznámila s jejich rolí ve výzkumu a s důvodem, proč potřebuji jejich výpovědi. Souhlas informátorů a informátorek na participaci ve výzkumu měl podobu ústního informovaného souhlasu. Během fotografování, na kterém se mohli mihnout aktéři náměstí, jsem si dávala pozor, aby nikomu nešlo vidět do obličeje a nikdo nebyl přímo rozpoznán. Fotila jsem pouze zezadu či z úplné dálky. Vytvořené záznamy a data jsem řádně uchovala, uchránila a použila je pouze pro účely výzkumu a výsledky práce. U všech citací konkrétních autorů, nálezů různých dat na internetu či odkazů na jiné studentské práce, jsem zřetelně uvedla jejich zdroj.

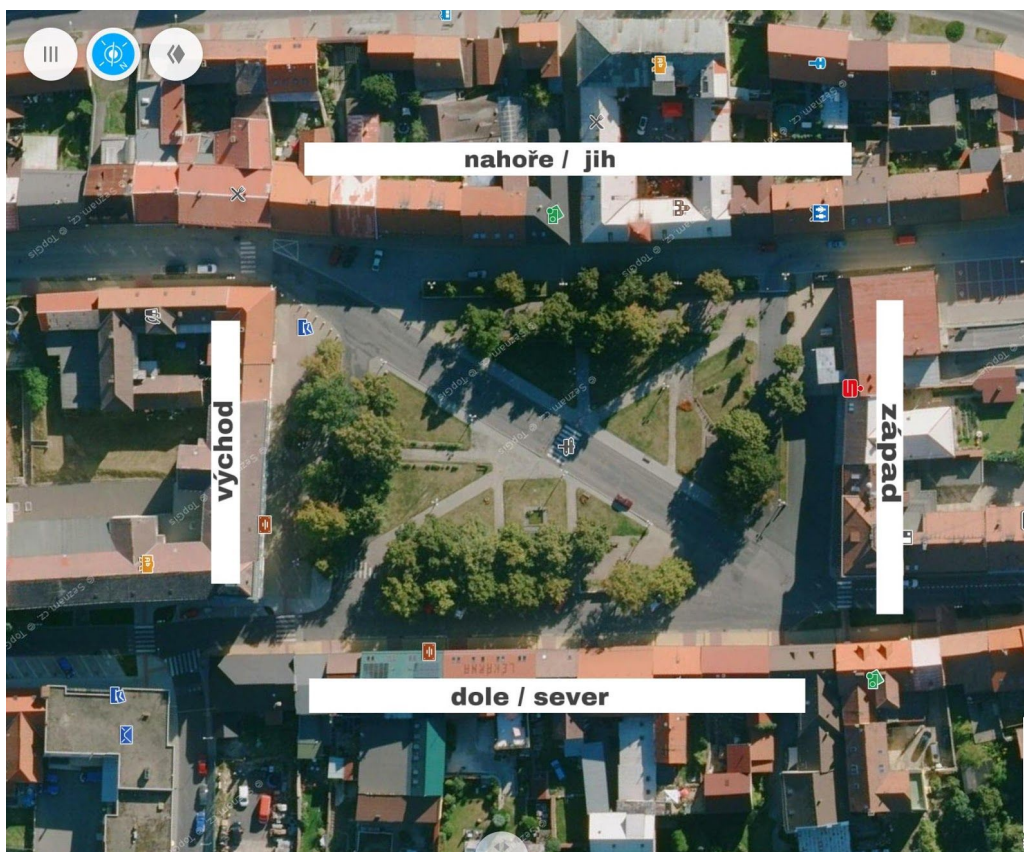
⁸ http://www.casaonline.cz/?page_id=9

3. Empirická část

3.1. Náměstí materiální

V této kapitole představuji fyzickou stránku náměstí, a to s pomocí teorie urbanismu Kevina Lynche (2004). V kapitole zároveň ukazuji, jak o fyzické stránce náměstí smýšlejí informátoři a informátorky na základě jejich výpovědí.

Z čistě geografického hlediska dle Zuckera (1959) odpovídá sledované Komenského náměstí typu tzv. *uzavřeného náměstí*. Tedy krátce řečeno, kompletně ohrazenému budovami. Uzavřenost náměstí je dle autora narušena pouze ulicemi, které vedou dovnitř. Takové typy náměstí využívají pravidelné geometrické obrazce a zpravidla opakují podobné architektonické prvky, jako například typy fasád. Uprostřed každé boční strany či v rozích náměstí jsou umístěny velké či nějakým jiným aspektem významné budovy (Zucker 1959).

Obr. č. 1. snímek náměstí se zakreslenými světovými stranami; zdroj: www.mapy.cz

Komenského náměstí skutečně po všech jeho stranách lemují domy. Jeho téměř pravidelný obdélníkový tvar je po delší severní a jižní straně dlouhý přibližně 110 metrů a boční strany, západní a východní, jsou dlouhé přibližně 85 metrů. Celé náměstí se pak dle mých výpočtu, které jsem provedla na základě webových stránek obsahující katastrální mapy⁹, rozprostírá na ploše 10 635 metrů čtverečních. Pro lepší představivost přikládám obrázek (viz. obr. 1) se zakreslenými světovými stranami. Prostor celého náměstí se mírně svažuje směrem na sever. Cituji ze svých terénních poznámek, září 2019:

Chvilku jsem posedávala v horní části náměstí na jedné z laviček, ale jelikož na mě už přestalo svítit sluníčko a celou horní část pokrýl stín, přecházím právě do dolní části, kam na pár laviček ještě sluníčko svítí. (...) Do dolní části jdu podél boční pěší zóny kolem gymnasia, kde se na chvíli zastavuji u informační tabule (...). Když z náměstí po hodině odcházím, jelikož i na dolní část už sluníčko nedopadá (...)

Ve výše uvedené citaci z mých terénních poznámek, kdy jsem se ze začátku věnovala především fyzické stránce náměstí, lze vidět, že jsem ani jednou pro popis nepoužila světové strany. Moji informátoři a informátorky během rozhovorů taktéž užívali pojmu *nahoře a dole*:

„Ten tabák patří tý samý ženský, ale radši jdu tady dolu vid', mám to blíž, ten kopeček mě nebaví vycházet.” (z rozhovoru s paní Věrou, 1.10.2019)

„O víkendů jsem chodila nakupovat hlavně tam dolů, to jsem tam vždycky prošla pečivo, drogerku, lékárnou, rovnou ten tabák tam (...)” (z rozhovoru s Nikolou, 10.10.2019)

„ (...) tak jsem seděla odpoledne na lavičce s Janou nahoře u samošky, protože jsme vždycky čekaly na mámu, která šla tam horem z busáku do samošky nakoupit. Když jsem pak byla starší, tak jsme spíš seděli s lidma dole u fontány u vody, protože se tam blblo.” (z rozhovoru s Marií, 26.11.2019)

„ (...) no takže dole jsme měli jako skauti umístěnou nástěnku a jednou za čas jsme ji aktualizovali.” (z rozhovoru s Kateřinou, 17 let; 29.1.2020)

⁹ <https://regiony.kurzy.cz/nove-straseci/nove-straseci-cast/> (23.ledna 2020)

Když jsem se mých informátorů a informátorek ptala na jejich pojetí ohledně světových stran, nedokázali je určit. Lokalizační pojmy nahoře a dole byly chápány jako automatické a dobře známé. Do obrázku (obr. č. 1) jsem proto pro lepší orientaci při čtení následujících výpovědí mých informátorů a informátorek zakreslila navíc lokalizační pojmy *nahoře* a *dole*.

Popisu městských prostředí se také věnuje urbanista Kevin Lynch ve svém díle *Obraz města* (2004). I když se v něm Lynch zabývá podobou především celých měst, nacházím uplatnění jeho knihy i pro popis prostoru sledovaného náměstí. Celek městského prostoru rozkládá Lynch (2004) na pět prvcích, prostřednictvím kterých obyvatelé vnímají své město: cesty, okraje, oblasti, uzly a významné prvky.

Cesty dle Lynche (2004) představují dráhy, po kterých se obyvatelé měst pohybují a jsou hlavním prostorotvorným prvkem. Mohou to být ulice, silnice či procházkové trasy. Vizuální dojem cest může zvýšit výsledný vzhled prostoru: zajímavá navazující cesta nebo například použití zeleně apod. Sledované Komenského náměstí je tvořeno hned několika cestami/osami. Zmíněné osy rozdělím na dvě kategorie, a to osy pro automobily – tedy silnice, a osy pro pěší – tedy pěší zóny a chodníky. Na náměstí lze automobilem přijet třemi silnicemi, které vedou z jeho třech rohů, z jihozápadního, jihovýchodního a jihozápadního. Všechny silnice jsou na náměstí jednosměrné a v rohu severovýchodním se spojují v jednu a ústí ven z náměstí. Hlavní úhlopříčná silnice, představující jeden z charakteristických rysů náměstí, svou polohou jeho prostor rozděluje (viz obr. č. 2, 3.).

Obr. č. 2. Úhlopříčná silnice, foceno z jihovýchodního rohu. Foto autorka.

K rozdělicímu charakteru této páteřní silnice se informátoři a informátorky vyjadřují následovně:

„Nejvíc mě tam štve teda ta prostřední silnice. Rozděluje ty chodníky, sice je tam přechod a otřesnej retardér jasně, ale to dítě tam jen tak radši běhat prostě nenecháš. A vizuálně nevím, je spousta náměstí bez nějaký prostřední silnice, tak by asi byl lepší nějaký celkový prostor jen pro pěší.” (z rozhovoru s Blankou, 26.11.2019)

„Kdyby nějaká revitalizace měla být, tak jako určitě je problém ta silnice, ta jak vede napříč tím náměstím. Ta to náměstí hrozně rozděluje. Kazí to tu prostřední zónu, která by mohla bejt využitá jen pro pěší prostě... Podle mě by stačily ty postranní silnice.” (z rozhovoru s Kateřinou, 29.1.2020).

„Když přes to náměstí jedu tím autem, tak jako jasně jedu po tý hlavní, proč bych někam zahejbal vedle žejo. Ale je fakt, že na spoustě jiných náměstí máš tu prostřední plochu jen pro ty lidi. Třeba v Rakasu vid', jako jezdí tam auta na jednosměrných (silnicích), ale i tak máš uprostřed tu dlouhou rovinu na procházení. Kdyby se ta silnice zrušila nedalo by se nic dělat a prostě bych jezdil tou kolem gymplu a pak dolem. Ale jako zas si to bez tý silnice nedovedu už představit no.” (z rozhovoru s Tadeášem, 13.12.2019)

Obr. č. 3. Úhlopříčná silnice, foceno ze severozápadního rohu. Foto autorka.

Úhlopříčná silnice pro mé informátory a informátorky představuje významný a problematický bod v prostoru náměstí. Narušuje jejich pohodlný pohyb v prostoru, a

zároveň ovlivňuje jejich uvažování o vzhledu náměstí. Zbylé tři silnice vedoucí po obvodu náměstí, po východní, severní a západní straně, figurují v rozhovorech jako spíše „ty vedlejší“. Podél silnic se rozprostírají celkem tři pěší zóny. Jedna v horní straně náměstí, druhá v dolní a třetí podél boční/východní strany. Dvě z nich, horní a dolní, jsou široké zhruba 10 metrů. Třetí, rozprostírající se před budovou gymnázia, je široká až 20 metrů. Všechny pěší zóny spojují chodníky. Celé náměstí je po svém obvodu osázeno lipovým stromořadím, mezi kterým jsou výše zmíněné pěší zóny (viz obr. č. 4).

Lípy jsou mými informátory a informátorkami chápány jako významné prvky prostoru sledovaného náměstí. O *významných prvcích*, taktéž jako o *dominantách*, hovoří Lynch (2004) jako o snadno rozlišitelných hmotných objektech. Mohou jimi být budovy, obchody, stromy či hora. V kontextu svého prostředí působí unikátně a jsou aktéry snadno zapamatovatelné. Ve výpovědích mých informátorů a informátorek tento charakter významnosti nesou právě lípy, které tak hrají určující roli, co se vizuální stránky náměstí týče:

„ (...) Neumím si to bez těch lip představit, to by bylo takový holý, nebylo by to prostě vončo. Kolik náměstí se může pyšnit tak krásnýma uroslýma stromama?“ (z rozhovoru s paní Věrou, 1.10.2019).

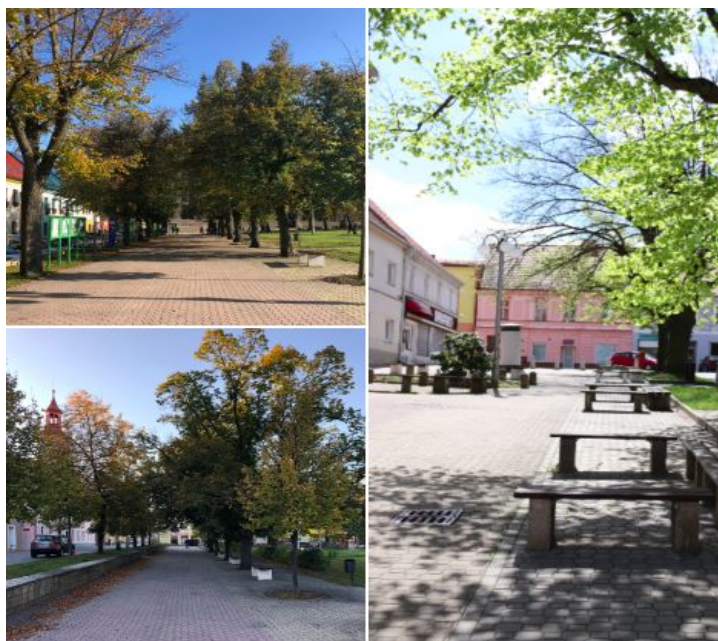
„ (...) Jako hezký jsou tam ty lípy, ty to dělaj výjimečný, když tam přijdeš prostě, ale jinak se mi to moc nelíbí. (...) Dělaj to hodně ty stromy, je to pěkný hlavně díky nim.“ (z rozhovoru s Kateřinou, 29.1.2020).

Blanka, 26.11.2019: „ (...) no jasně, to se demonstrovalo za ty lípy. Pokácet to chtěli (...). Bez nich by to bylo hnusný holý prostranství.“

Já: A vykácely se nakonec nějaké (lípy)?

Blanka: Jojo asi šest se jich vykácelo, byly nemocný, ale fakt našťěstí asi jen šest. (...) No tobě by se to námko bez nich líbilo? Podle mě by bylo hrozný.

„ (...) Jako například s těmi stromy. Když se mělo vykácet pár lip, problém prostě. Problém uříznout pár stromů. Já to chápu prostě, změnilo by to ten vzhled a ty stromy jsou tam nádherný (...)“ (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Obr. č. 4. Dolní, horní a východní (před gymnáziem) pěší zóny osázené lipami. Foto autorka.

Lynch (2004) dále zmiňuje, že dominanty jsou aktéry snadno rozlišitelné. Pro jejich lepší orientaci v daném prostředí pomáhají svou specifičností. Pokud jsou aktéry snadněji rozeznatelné, tím pravděpodobněji jsou považovány za důležité. Hlavním faktorem je výraznost významného prvku na pozadí. Dominanty jsou také viditelné z různých míst, mohou vyčnívat nad svým okolím. Na sledovaném Komenského náměstí se dvě takové nacházejí. Cituji ze svých poznámek:

Původně jsem si nemyslela, že budu zapisovat poznámky i mimo pozorování v terénu, navíc neohledně fyzické stránky náměstí. Tu už jsem se pokusila obsáhnout v průběhu začátku výzkumu. Ale dnes mě k tomu přiměl jeden pohled z okna bytu mé babičky. Byt od náměstí dělí malé údolí a asi 500 metrů vzdušnou čarou. Těm 500 metrům odpovídá i daný pohled z okna. Uvědomila jsem si, že z bytu lze dohlédnout na prostor “ve vzduchu” nad náměstím. Ten prostor poznávám díky dvěma velkým budovám, které jsou na náměstí umístěny a vyčnívají z něj tak, že jdou vidět i z jiných částí města. Jednou z nich je budova gymnázia, největší budova, která na náměstí stojí. Z bytu lze dohlédnout na celé její severní křídlo (které se už nenachází v prostoru náměstí) a také věž, která společně s jejím východním křídlem zasahuje do náměstí a představuje tak jeho severovýchodní roh/okraj. Z bytu lze vidět ještě věž s hodinami a zvonem, která patří budově dnešní Základní umělecké školy (viz obr. č. 5). Tato velká budova představuje okraj horní části náměstí. (...) (duben, 2020)

Obr. č. 5. Věž Základní umělecké školy. Skrze již rozkvetlé stromy nelze dobře vyfotit i budovu gymnázia, která by se nacházela na okraji levé části fotografie. Foto autorka.

(...) Mezitím, co se procházím u gymplu (viz obr. č. 6), přemýšlím, jak ho ve své práci popíšu. Takhle na první dobrou vím, že napíšu, že jde o novorenesanční dvoukřídlovou budovu. Její východní křídlo, které stojí do prostoru náměstí, je dvoupatrové. Uprostřed tohoto křídla jsou pod kamenným portálem dřevěné a částečně prosklené vstupní dveře. Vzpomínám, jak jsem jako žákyně na dveře lepila informační plakáty. I dnes jsou jimi polepené. Barva nové fasády je nenápadná, kolem hnědých oken působí až elegantně, jestli se to tak o fasádách dá říct. Ještě se dívám nahoru nad dveře budovy. Je nad nimi umístěná busta Jana Amose Komenského. Před odchodem od budovy ještě rychle nakouknu do okna vpravo vedle dveří, kde bývala učebna hudební výchovy. Stále tam je. (září, 2019)

Obr. č. 6. Budova gymnázia díky své materiální stránce působí v kontextu okolních domů na náměstí mimořádně. Levý roh budovy zároveň představuje dolní okraj náměstí. Foto autorka.

Další dominantní budovou na sledovaném náměstí je Základní umělecká škola, tzv. *liduška* (viz obr. č. 7), nacházející se v bývalé budově radnice, která pochází z období renesance. Tato trojkřídlá patrová budova s narůžovělou fasádou a věží se zvonem ohraničuje jihozápadní stranu náměstí. Její zvon každodenně odbíjí čas a jde slyšet do různých míst města. Součástí budovy je také dvorek s pódium, kde se konají akce pro veřejnost. O budově *lidušky*, jako dominantním prvku v kontextu prostoru náměstí, a jak vyplývá i z výpovědi tak i města, hezky hovoří informátorka Simona:

„Myslím si, že tady z toho hlediska by šlo s tím náměstím ještě něco udělat, asi jako ho víc opečovávat, když to má být jakože dominanta města, jako je dominanta samotná ta liduška prostě nebo gympl víc jak. To se třeba taky upravily fasády, vyměnil se zvon, okna gymplu, prostě aby to vypadalo líp. Což je dobře, tyhle důležité budovy maj vypadat pěkně. Navíc je škoda, když se o historický budovy ty města nestaraj. To naše snad jo (...) Je to bejvalá radnice, stojí tam strašně dlouho, ani nevím, která ta budova je důležitější. Ale to je asi jedno, obě jsou obrovský a takový symbolický a něco pro to město znamenaj, tak by se o ně starat prostě mělo.“ (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Obr. č. 7. Budova bývalé radnice, dnešní Základní umělecké školy. Foto autorka.

Obě budovy jsou významné ve smyslu své materiální stránky. Převyšují všechny ostatní domy na náměstí a svou velikostí a vzhledem vůči okolí působí unikátně. V rozhovorech s informátory a informátorkami však hrají v prostoru náměstí ještě další roli, o které se však zmíním v dalších kapitolách.

Obě budovy svou polohou také představují okraje/hranice prostoru náměstí. V Lynchově podání (2004) jsou okraje lineárními prvky, které aktér nevnímá přímo, ale spíše z boku. Jsou to prostorové hranice, které oddělují dvě fáze, ale mají zároveň zcelující charakter. Jako o okrajích hovoří Lynch například o březích řek či zdech domů. Okraje prostoru sledovaného náměstí tvoří již zmíněné větší budovy, a především řadové jednopatrové domy, jejichž přízemí plní zpravidla funkci obchodů.

Na dolní/severní straně náměstí se nacházejí tyto obchody: second hand, pekárna s cukrárnou a kavárnou dohromady, zlatnictví, cestovní kancelář, papírnictví, drogerie, lékárna, vinotéka, železářství, krejčovství, trafika, realitní kancelář a nově menší pobočka české spořitelny. Stranu boční/západní lemuje větší budova, ve které sídlí městský úřad, dále dům s obchodem zlevněného zboží v přízemí a naposled větší budova s potravinami v přízemí, tzv. *sámoška*. V patře nad potravinami je Nonstop, do kterého vedou schody z vnější části budovy. Tato budova společně s budovou městského úřadu představuje rohové ohraničení prostoru náměstí. Horní/jižní stranu náměstí lemuje osm budov, mezi nimiž je již zmíněná liduška. Jeden z domů v přízemí plní funkci jazykové školy, další zbylé obchody, přesně tedy tabák, butik, elektro potřeby a lahůdky. Dále již druhé obchody jako second hand, papírnictví s hračkářstvím a zelenina s ovocem. Poslední boční/východní stranu náměstí ohraničují dva domy, v přízemí plnící funkci mini marketu a tabáku, a budova výše zmíněného gymnázia J. A. Komenského.

Zmíněným výčtem obchodů v přízemí domů, které tvoří okraje náměstí, se ještě jednou vrátím k Lynchovým cestám. Přesně ve středu horního/severního okraje náměstí, konkrétněji mezi domem s butikem a budovou lidušky, je zasazená pěší cesta, která do náměstí vede z Palackého ulice. Cituji ze svých terénních poznámek, září 2019:

Je právě 17:45. Na náměstí přicházím přímo z autobusové zastávky, na kterou jsem dorazila autobusem z Prahy. Do prostoru náměstí proto přicházím Úzkou uličkou, tak jako dalších 8 lidí, kteří cestu z Prahy také absolvovali. Já a tři další osoby zamíříme rovnou do mini marketu, který je umístěný v horním rohu náměstí (jihovýchodním), zatímco ostatní se oddálí, až každý úplně zmizí v

některých bočních ulic vedoucí pryč z náměstí. Jedna slečna se po příchodu z Úzké uličky do prostoru náměstí setkává se svým známým, zdraví se a odchází spolu pryč. (...) V mini marketu si nakoupím, tak jako další tři lidé, kteří po nákupu poté z náměstí hned odešli. (...) Sedím na jedné z laviček v horní části (náměstí). Mezitím co na náměstí sedím, asi už 45 minut, vyšla z Úzké uličky další skupinka lidí. A jelikož z náměstí doléhá hluk dopravy z Palacké ulice, slyším, a zároveň z mé pozice i vidím, odjíždět bus. “Další pražská autobusová skupinka” pomyslím si. Všimám si stejného scénáře jako když jsem byla aktérkou já sama ještě před chvílí. Někteří jedinci skrze náměstí pouze procházejí a hned odcházejí rohovými ulicemi. Někteří hned míří do mini marketu. (...)

Na základě tohoto úryvku z mých terénních poznámek udělám malou odbočku a nastíním, jakou roli zaujímá Úzká ulička jako Lynchův (2004) obrazotvorný prvek vůči prostoru náměstí, i když se na něm vlastně skoro už nenachází. Ulička, nikoliv ulice, v tom smyslu, že ji nikdo z mých informátorů a informátorek během rozhovorů nenazval jinak. Ulička dále také proto, že se nejedná o “plnohodnotnou” ulici ve smyslu s uprostřed umístěnou silnicí s postranními chodníky, ale o úzkou pěší uličku/zónu. Tato ulička zprostředkovává tak jakýsi průchod z nejméně frekventovanější komunikace města na klidné a tiché prostranství náměstí. Úzká ulička je tedy cestou, stejně jako ostatní rohové ulice, vedoucí do/z prostoru náměstí. Zároveň je však v Lynchově (2004) podání uzlem (viz obr. č. 8).

Obr. č. 8. Vlevo příchod z Úzké uličky; vpravo trasa k minimarketu. Foto autorka.

Uzly jsou podle Lynche (2004) strategickými ohnisky měst, do kterých může jedinec vstoupit, jsou to specifické formy koncentrace s určitou charakteristikou – křižovatky, místa střetávání, ohniska aktivit nebo místa výrazné změny na dopravní komunikaci.

Uzly představují místa, kterými protéká většina komunikace. V kontextu náměstí působí prostor před Úzkou uličkou u lidušky jako uzel. Obyvatelé města si zde dávají srazy se známými, často skrze Úzkou uličku a náměstím každodenně procházejí za účelem dostat se na autobus. Vyšší koncentraci aktérů v této části taky stimuluje zmíněný mini market, umístění v horním/jihovýchodním rohu náměstí.

Posledními Lynchovými prvky jsou *oblasti*. Dle Lynche (2004) se v kontextu městského prostředí jedná o plochy, které mají homogenní charakter. Jsou pro své aktéry nepřehlédnutelné a často využívané. Od okolí se vyznačují svým potenciálem uzavřenosti, ve které by měly mít praktické uspořádání, díky kterému získávají určitý status. V městském prostředí jsou to malé i větší části, které jsou dány jednotným charakterem. V kontextu náměstí jako oblasti vystupují již zmíněné pěší zóny s lavičkami. Od prostředí se oddělují svým vydlážděním, zmíněnými lipovými stromořadí a lavičkami, které stejnoměrně vyplňují prostor mezi jednotlivými stromy. Tyto pěší zóny jsou často využívány jako prostor k procházce či díky lavičkám jako prostor k posezení.

^^^

Sledované náměstí tak ve smyslu jeho čistě fyzické stránky představuje jak zmíněný uzel v kontextu celého města, tak i autonomní svět, ve kterém se objevují jednotlivé Lynchovy městské prostorotvorné prvky.

3.2. Náměstí reprezentativní

V předchozí kapitole se věnuji čistě materiální stránce náměstí. Místy v ní na základě výpovědích ukazují úvahy a představy o prostoru náměstí. V této kapitole výše zmíněné představy dále rozvinu a další přidám. Jelikož se veškeré vypozerované jevy a nashromážděná data během procesu výzkumu prolínají, budu se k některým důležitým bodům vracet. Také představím vývoj prostoru náměstí v jeho historickém kontextu. Jelikož se některé historické pasáže zrcadlí v obecných i konkrétních reprezentacích/představách mých informátorů a informátorek, proložím jednotlivé historické milníky náměstí jejich výpověďmi.

Lefebvre (1991, str. 41) zmiňuje, že prostorové reprezentace obsahují imaginární a symbolické prvky, které mají původ v historii, a to jak v historii určitého společenství, tak v historii každého jednotlivce, patřícímu k danému společenství. V procesu výzkumu a ve výpovědích mých informátorů a informátorek jsem vysledovala dvě sféry reprezentací prostoru náměstí, které se navzájem prolínají a doplňují. Tyto sféry jsem rozdělila na *reprezentace obecné* a *reprezentace vztažené ke konkrétnímu Komenského náměstí*, o kterých budu nadále z důvodu lepší srozumitelnosti během čtení práce hovořit jako o *konkrétních reprezentacích*.

Obecnou reprezentací prostoru rozumím představám a přemítání o prostoru v myšlenkové a následně předané ústní formě. Jsou to domněnky, k čemu náměstí kdysi sloužilo, a k čemu by mělo sloužit dnes. Jakou roli hraje jako místo ve městě a pro jaké účely by takové místo mělo být určené. Dle Lefebvra (1991) může původ těchto představ pramenit z prostorových praktik. *Konkrétní reprezentací* prostoru pak rozumím představám o konkrétním prostoru, v případě této práce prostoru Komenského náměstí. Jsou to představy o tom, co s prostorem udělat nebo jak jej užívat, co v něm chybí či naopak přebývá. Rozumím jim zároveň i jako nějaké skutečné materiální formě v podobě obrázku nebo fotografie, architektonického plánu či modelu, ale i například plakátu. Jak jsem výše zmínila, obecné představy o prostorech náměstí ovlivňují ty konkrétní a naopak, zažité prostorové praktiky, které mají obyvatelé města s náměstím spjaté, mohou ovlivňovat pojetí a představy o charakteru náměstí obecně.

3.2.1. Počátky - 19. století

Prvním zdrojem toho, jak mohla různá náměstí po celou historii měst vypadat, jsou mapy (Černý 2013). Naše sledované Komenského náměstí je znázorněno na první podrobné mapě, která vznikla podle stabilního katastru kolem roku 1850 (viz obr. č. 9). Podle zmíněného výřezu z plánu města si náměstí po celou dobu zachovalo původní skoro čtvercový půdorys, a to i s jednotně vyměřenými parcelami domků (Černý 2013; Vacek 2013).

Obr. č. 9. Výřez centra městečka z roku 1850. Zdroj Černý 2013.

Dle Vacka (2013) obecně náměstí v historii sloužilo především jako tržiště a v případě našeho náměstí dále také jako komunikační prostor. Protínala se zde obchodní cesta a celý prostor lemovaly městské domy a zájezdní hostince. Když jsem se s mými informátory a informátorkami dostávala k otázkám, jaké náměstí by chtěli ve svém městě mít, jejich výpovědi se často opíraly o obecné představy, k čemu náměstí mohla kdysi sloužit:

„Už v historii se tam pořádaly asi hlavně trhy, kde mohly probíhat ukázky řemesel. Třeba Václavák, vždyť to byl vždycky Koňský trh. A dodnes u Stavovského najdeš pojmenování Ovocný trh, pro to náměstíčko tam předtím.“ (z rozhovoru s Adélou, 16.2.2020)

„Bylo to (náměstí) vlastně místo uprostřed města, logicky, aby to bylo zhruba stejně daleko ze všech koutů města. A původně to mělo jednoznačnej účel a to trh, prostor pro tržiště. A samozřejmě jako

záleželo, v jakém městě, jaký náměstí se nacházelo a o jaký město se jednalo. A Strašecí bylo město malé, poddanský, těch práv bylo méně, ale jako tehleten účel, bych si dovolil tvrdit, že byl zásadní.” (z rozhovoru s Janem, 6.3.2020)

„Na jedny starý fotce jsem viděla, že to byl ze začátku holej prostor, asi určitě pro trhy, třeba pro koně? Nevím hádám (smích). Každopádně na tý fotce byla radnice, a co mě zaujalo, tak tam byla i nějaká socha nebo sloup?” (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Lefebvre (1991) zmiňuje, že prostor odkazuje i k předchozím reprezentacím, ze kterých vychází. Obsahuje jakési „sedimenty, překryté vrstvy či relikty minulých reprezentací, a zároveň se prostřednictvím (re)produkce prostorových praktik sám stále proměňuje” (Osman 2004, str. 43). Ve výpovědích se objevují obecné představy náměstí prostoru jako sloužícího především pro tržiště. Tyto představy pramení z prostorových praktik, například v podobě víkendových nákupů na tržišti, které mají informátoři a informátorky zažité s prostorem náměstí, a proto již spjaté.

Nyní navážu na informátorku Simonu. Fotografie (viz obr. č. 10), o které se informátorka zmiňuje, pochází pravděpodobně z osmdesátých let 19. století a je to první fotografie, na které je Komenského náměstí zobrazeno (Černý 2013). Z fotografie lze vyčíst mírně klesající prostranství bez stromů, laviček či nějakých jiných prostorových prvků, kromě zmíněné vztyčené sochy a budovy bývalé radnice, tedy dnešní Základní umělecké školy.

Obr. č. 10. Pravděpodobně první fotografie náměstí. Zdroj: Černý 2013

Zmíněná socha ve výpovědi mé informátorky na fotografii skutečně je a jedná se o sochu sv. Jana Nepomuckého, která byla na náměstí vztyčena v roce 1705 a s obyvateli města sdílela náměstí po 252 let (Černý 2013). K velkému urbanistickému zásahu došlo v roce

1897, kdy byla na náměstí postavena budova školy a dnešního gymnázia J. A. Komenského. S novou výstavbou budovy školy souvisí jeden důležitý fakt, a sice samotné pojmenování sledovaného náměstí. I přes to, že již v roce 1853 vydal podkrajský úřad nařízení povinného pojmenování ulic, se s náměstím do roku 1895 setkáme na plánech města pouze jako s Náměstím. Proto tak v souvislosti s nově postavenou budovou a zároveň dobovou vlasteneckou euforií došlo k pojmenování Náměstí na Komenského náměstí (Černý 2013; str. 191, 192). Náměstí tak dostalo oficiální název a zároveň na něm přibyla vedle již stávající radnice další významná instituce. Když jsem se svými informátory a informátorkami hovořila o významnosti Komenského náměstí, narážela jsem ve výpovědích na obecné představy, že se situovanost důležitých institucí na náměstí může pojit s významností prostoru náměstí jako takového pro celé město:

„Já to беру tak, že náměstí, podle mě, ať už nějaký obce nebo vsi, bylo a je vždycky jakoby centrem toho všeho dění. Podle mě centrem jak lokalitou, aspoň to si myslím a jde to na různých městech vidět, tak centrem jako společenským, kde se dějí právě různé akce. (...) Najdem tam často základní školy, podívej v Rakovníku, tam maj dvě budovy školy rovnou, tak jako my tady gympl. U nás tu máme ještě úřad, školu, lidušku. V ulici vedle hned poštu. A podle mě už i v historii to náměstí něco znamenalo, rozhlašovalo se tam něco, pořádaly se tam trhy, ukázky řemesel jakoby takový místo srazů těch občanů. Z toho důvodu je to taky podle mě jakoby reprezentativní místo toho města.“ (z rozhovoru s Adélou, 16.2.2020)

„A zároveň na tom náměstí byla nějaká sebe prezentace města a vedení toho města, to místo by mělo působit reprezentativně, je to podle mě místo, kde se nacházela radnice, místo, kde docházelo k vyhlášení nějakých předpisů pravidel, v určitých případech tam asi probíhalo trestání nějakých přestupků a ty pranýře se taky umísťovaly na náměstí vid.“ (z rozhovoru s Janem, 6.3.2020)

Z výpovědí lze vyzorovat, že ať už z historického či všeobecného hlediska chápou informátor Jan i informátorka Adéla prostor náměstí jako místo, kde by mělo sídlit vedení města v podobě důležitých institucí. Mezi institucemi a náměstím se tak objevuje korelační vztah. Přítomnost těchto institucí, v případě Komenského náměstí konkrétně budovy základní školy a gymnázia, lidušky, a především městského úřadu, může prostor náměstí vyvolávat dojem důležitého místa ve městě a jeho obyvatele. Ve výpovědích se taktéž objevuje obecná představa prostoru náměstí jako reprezentativního místa města. To opět odkazuje k situovanosti důležitých institucí, ve kterých sídlí zmíněné vedení města.

3.2.2. Přelom 19. a 20. století

O reprezentativnosti náměstí píše taktéž Vacek (2013) v souvislosti s výsadbou lip (viz obr. č. 11., 12.), díky které prošlo náměstí další výraznou vzhledovou proměnou. Lípy byly vysázeny po celém obvodu prostoru v roce 1889 místním Strašeckým Okrašlovacím spolkem (Černý 2013). Dle Vacka (2013) mohl výběr druhu zeleně souviset s érou národního obrození. Málo vzhledná plocha náměstí tak byla okrášlena lipovým stromořadím a lavičkami, které zdobí náměstí doposud. Výsadba lip jako by zapříčinila potlačení primární funkce náměstí jako tržiště a aleje stromů mohly vzbuzovat dojem pro promenády a chvíle oddechu a relaxace ve stínu.

Obr. č. 11. Fotografie náměstí z roku 1910. Zdroj www.fotohistorie.cz¹⁰

Obr. č. 12. Fotografie náměstí z roku 1939. Zdroj: Kuča 2001

¹⁰ http://www.fotohistorie.cz/Stredocesky/Rakovnik/Nove_Straseci/Nove_Straseci_-_namesti/Default.aspx

S reprezentativní stránkou našeho konkrétního Komenského náměstí se však ve výpovědích mých informátorů a informátorek vyskytovala spíše nespokojenost, například z rozhovoru s informátorkou Marií (7.11.2020):

Já: Když jsi zmínila, že by náměstí mělo být reprezentativní, to naše ti takové přijde?

Marie: No, podle mě by určitě reprezentativně mělo vypadat. Ale právě to naše podle mě na dnešní dobu už reprezentativní není.

Já: A proč myslíš?

Marie: No buď tam je fontánka a nebo není. Což mě trochu mrzí, ale zároveň vím, že tu fontánu ta mládež skoro až ničila. Ale zas proč neudělat něco, v čem se dáj v létě osvěžit nohy třeba (...) Jako co se mi líbí je, že upravili ty záhony, ale to je taky vždycky chvilková záležitost. Díky těm stromům si sedneš do stínu, můžeš asi jako relaxovat... Ale ještě nějak bych to vyšvihla. Jako třeba ta prostřední silnice... kdyby se dala pryč, tak by to tomu vzhledu jen pomohlo. (...) Napadají mě třeba stolky tam dát, ale to mám zas strach, že místní omladina by to zničila. Celý bych to teda nezatravnila, protože by tam měl být prostor na nějaký ty trhy, a ty být na trávníku nemůžou vid'. Ale to zajímavý sezení bych třeba řešila. Chybí mi tam třeba kavárna s posezením venku. Nějaký ten vodní prvek bych tam dala.

Marie uvažuje, jaké náměstí by chtěla ve Strašecí mít. Z výpovědi vyplývá nespokojenost s neúspěšností vypořádat se se situací fontány. Informátorka se také opírá o obecné představy, že náměstí by svou dispozicí mělo i v dnešní době odpovídat trhům. Co však z citace považuji za důležité, je představa mít na Komenského náměstí buď nějaký vodní prvek či letní zahrádku. Jakoby z výpovědi vyplývalo, že informátorka považuje za důležité, aby se prostor náměstí přizpůsobil užívání jeho aktérů. Tedy aby svými nabídkami, v tomto případě například nějakou letní zahrádkou, přilákal obyvatele města. Nezávisle na sobě hovoří v podobném smyslu dále i informátorka Simona (18.2.2020) a informátor Jan (6.3.2020), kteří mi na otázku, k čemu by podle nich mělo naše sledované náměstí sloužit odpověděli takto:

„Chybí mi tam kavárna prostě, nějaký posezení. Nějaký podnik s posezením venku. Chybí to tam, kdybych já sama chtěla podnikat (...) udělala bych v tom prostoru vyvýšený dřevěný podium, dala tam stolečky, restauraci a kavárnu a prostě takový místečko pro posezení večer u vína. Ale takový oficiální víš jak, ne posezení na lavičkách s flaškou rumu, ale fakt se takhle hezky sejit s lidma. Seděli by venku, ty bys šla okolo, pozdravila je, pokecala s nimi. Takový scházení na docela důležitým místě. Hlavně o víkendu by to pak bylo živější, a to to potřebuje. O víkendu tam nic není,

tam fakt jen posedávají lidi na lavičkách, když je teplo. Takhle by to žilo víc, byli by tam lidi, bylo by živo. Celej ten prostor by byl hlasitější a podle mě tak lepší (...) (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Informátorka Simona uvažuje podobně jako informátorka Marie. Za letní zahrádkou s posezením vidí potenciál větší návštěvnosti lidí na náměstí. Jan svou odpověď rozvíjí:

„Jako asi působí klidně až moc. Protože někdy, když se tam člověk pohybuje o víkendu, tak má pocit, že je to jako až mrtvý místo, který úplně neslouží k tomu, k čemu by mělo sloužit. Ale otázka je, k čemu by v dnešní době mělo sloužit. Část lidí to vnímá jako místo relaxace a v podstatě by tam asi chtěli něco na způsob parku, což jako částečně to můžou evokovat ty aleje, ale jako vzdáleně tak, protože tam není žádná nabídka, co tam dělat v rámci té relaxace. Můžeš si tam tak sednout na lavičku. Tady ten spor, myslím, že i dost aktuální, bude narážet na to, jako co od toho náměstí chceme. Protože na druhý straně je tam dost obchodů a pořád to jakoby plní tu úlohu tržiště, ale vlastně už to není uprostřed na stánku, ale okolo v těch domech v přízemí. A kdybys to náměstí začala upravovat, aby bylo jako relaxační, tak by se musela zrušit předpokládám ta úhlopříčka, což sebere spoustu parkovacích míst a budou zase naštvaní ti lidi, kteří to náměstí chtějí využívat fakt hlavně k tomu obchodu.“

Z těchto citací lze vyčíst, že na náměstí skutečně, a především o víkendu, schází účast veřejnosti a nějaké neformální společenské aktivity, v podobě třeba klábosení nad hrajkami si dětmi nebo při setkání s přáteli na zahrádce, které jsou závislé právě na přítomnosti lidí, kterou Jan považuje za důležitou pro tvorbu prostoru náměstí. Zároveň Jan přináší zajímavou tezi, že si náměstí i dodnes zachovalo především obchodní funkci – funkci trhu, který se však jen z prostředka prostranství přesunul do přízemí krajních domů. Nyní udělám menší odbočku. Jan zároveň přemítá nad možnostmi a limity potenciální přeměny prostoru náměstí. Jelikož vím o Janových místních politických kompetencích, ptám se ho, jak taková přeměna veřejných prostorů vlastně probíhá:

Já: Slyšela jsem, že ve vzduchu visí revitalizace náměstí, věděl bys o tom něco?

Jan: No, jde o to, jak jsme se bavili, že ta poslední velká proměna náměstí je konec 50. let, pak šly dolů nějaký stromy, který byly částečně neudržitelný, pak se tam měnila ta dlažba, pak tam vyrostly ty sloupky, opravily se dole ty zídky (...) proto jsme navrhli, aby se zpracovala nějaká celková studie. (...) Teď jsou na řadě odborníci, bude architektonická soutěž, která by se měla zavírat někdy v září 2020, ještě teda není vyhlášena.

Já: A jak to probíhá? Jak se o tom obyvatelé města dozví?

Jan: No, svým způsobem tahle výzva není určena obyvatelům města.

Já: A proč? (ptám se nechápavě)

Jan: Máš pravdu, ale ono to funguje tak, že ti architekti začnou něco zpracovávat a pak by se prý s tím, co budou mít, měli obracet na ty občany.

Já: A nebylo by to lepší naopak?

Jan: Opak by měl bejt takovej, že ta politická reprezentace uspořádá nějakou diskuzi s těma občany, z ní vyplyne nějaký zadání, který se dá architektům (...) architekti to nějak zpracují a doufám, že se s tím nějak obrátí na veřejnost.

(...)

Já: A bude to třeba na úřední desce?

Jan: Určitě, ale jakoby ta první zpráva jde komoře architektům.

Já: A pak máme my občané možnost hlasovat?

Jan: Nene, probíhá to tak, že je to oficiální soutěž, kdy to hodnotí porota.

Já: A porota kým?

Jan: Část porotců jsou zástupci města, myslím tři (...)

Lefebvre (1991, str. 42) uvádí, že prostorové reprezentace hrají při tvorbě prostoru zásadní roli. Jsou spíše návrhem zasazeným do celkového prostorového kontextu než přímo architektonickým dílem. A i přes to, že se jedná o abstraktní rovinu, zahrnují v sobě reprezentace prostoru sociální a politickou činnost, které mají původ v prostorových vztazích a subjektivních prožitcích města a jsou tak pro tvorbu prostoru zásadní (Lefebvre 1991). V této chvíli se pak může zamýšlený plánovaný obraz urbanistů lišit s představami o využívání prostoru Komenského náměstí obyvatel města, tedy samotných uživatelů prostoru náměstí, kteří mají na základě užívání prostoru osvojené určité prostorové praktiky. Z rozhovoru s Janem jsem se tedy dozvěděla, že samotní aktéři, tedy především obyvatelé města, mají na proměně a následné podobě náměstí pramalý vliv, a to v podobě zástupců města. Nezávisle v jiných rozhovorech s mými informátory a informátorkami jsem se dozvěděla, že by o povaze prostoru rozhodovat právě chtěli:

„Kdybych do toho mohla kecat, a jakože bych fakt chtěla, prostě bych nějak zmenšila ten provoz aut tam (...)” (z rozhovoru s Blankou, 26.11.2019)

„Myslím, že by se na tom (proměně náměstí) měli podílet i hlavně lidi, co tady žijou. Jakože okej, ať nějakí zkušení čtvuťáci navrhnou různý řešení, ale podle mě bychom do toho měli zasahovat hlavně my, co na to náměstí chodíme a nějak se tam pohybujem.” (z rozhovoru s Kateřinou, 29.1.2020)

Bohužel jsem vedle přání podílet se na tvorbě prostoru náměstí vysledovala i některá úskalí, jako například problematičnost nějakého společného konsenzu, co od náměstí

očekávat, nebo jak by některé změny mohlo obyvatelstvo snášet. Hluběji o tom hovoří informátorka Simona:

„No, když jsem občas zavítala na úřad, tak tam byly vystavené různé soutěže, třeba ohledně kašny právě. A to několikrát, ale nikdy se to podle mě do konce nedotáhlo. Ale ono to není úplně jednoduchý udělat nějakou změnu. A podle mě i hrozně těžký něco změnit na tom náměstí. Podle mě k němu má spousta lidí vztah, a i když třeba nemá, tak jakmile uděláš tu změnu, tak si toho ty lidi všimnou a ten vztah nebo názor si na to udělají. Třeba letos o Vánoce byla venku poprvé výstava ozdobených stromčků, a to už je taky nějaká změna, něco nového, to se tam nikdy nedělalo. A nebo zahradnice jak vyzdobily náměstí, to je taky změna a ty lidi si toho hned všimnou, řeší to, ať už pozitivně nebo negativně. I když to za 14 dní zmizí, řeší se to. Jako například s těmi stromy. Když mělo dojít na vykácení těch lip, problém prostě. Problém uříznout pár stromů. Já to chápu prostě, změnilo by to ten vzhled a ty stromy jsou tam nádherný. Na druhou stranu, když jsem třeba kdysi viděla historický fotky toho náměstí, jak vypadalo dřív, tak to byla holá placka uprostřed se sochou a vlastně proč ne jako. Když budeš mít takovouhle holou placku, budeš mít prostor na jakýkoliv akce. Ale pak je otázka, jestli má teda smysl dát pryč ty pro nás podle mě důležité lípy, když se tam něco nekoná každé den. Teď teda ani nevím ale, jak by se to zas udělalo s tou úhlopříčkou...” (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Informátor Jan o změnách v prostoru náměstí, v této citaci konkrétně o odstranění úhlopříčné silnice, o které jsem psala již v první kapitole, mluví věcně:

„Já si myslím, že by to možný bylo (odstranit úhlopříčnou silnici), ale to by vyžadovalo velkou změnu chování. (...) Určitě by to vyžadovalo hodně odvážný a politický rozhodnutí. A já si myslím, že by to náměstí asi sneslo to, že by se jako zrušila ta úhlopříčka. (...) Víc ploch by se vyhradilo pro invalidy, abychom zajistili to, že lidi, co tam fakt nemůžou dojít tam ty místa budou mít. Možná, že když se tam dostaneš horším způsobem, tak si to třeba jako rozmyslíš už... Ale já sám někde autem taky dojeďu vid'. A sám mám osobní problém zasahovat nějakou vyšší mocí do chování lidí. Zkoušet lidem měnit vzorce chování. Mám s tím taky trochu problém, takže to si trochu protiřečím. Jako nadřadit ten větší zájem, co tam jako chceme – jestli to funkční náměstí nebo jako zkoušet napravit lidi, aby nejezdili autama a zanechávali menší uhlíkovou stopu, to už jsme na tenkém ledě. A mně samotnému by to taky vadilo...“ (z rozhovoru s Janem, 6.3.2020)

Z výpovědí informátorky Simony a informátora Jana lze vypozařovat strach ze zasahování obyvatelům do jejich prostorových praktik, které s prostorem náměstí mají už spjaté. Jsou si vědomi toho, že jim samotným by bylo nepříjemné, kdyby své praktiky měli nějak zásadně měnit.

3.2.3. 60. léta 20. století a otázka sochy Rudoarmějce

Další změny náměstí zažilo v šedesátých letech, kdy došlo k odstranění sochy sv. Jana Nepomuckého. Světcova socha byla nakonec nahrazena roku 1957 sochou Rudoarmějce, v nadživotní velikosti, která byla odhalena při čtyřicátém výročí VŘSR (Černý 2013, str. 147; viz obr. č. 13). Nové soše se následně začala kompozičně podřizovat nová koncepce náměstí, která byla zpracována počátkem šedesátých let. Podle této studie se tak volně prostranství náměstí rozdělilo dlážděnými chodníky, mezi kterými vznikly travnaté plochy se záhony květin a listnatých keřů, do prostoru se přidaly zídky a vodní prvek s fontánkou (Kuča 2001).

Obr. č. 13. Fotografie náměstí 60. léta 20. stol. Zdroj: Novostrašecký měsíčník 2011, duben.

Dnes¹¹ již socha Rudoarmějce na náměstí nestojí. K jejímu odstranění došlo během mého výzkumu, a to na základě incidentu, který se stal na jaře roku 2019. Cituji ze svých terénních poznámek, říjen 2019:

Náměstím dneska jen rychle procházím. Jdu svojí typickou trasou. Do prostoru náměstí tedy přicházím Úzkou uličkou, odebírám se do západní části, míjím samošku, úřad a mám v plánu odcházet boční severozápadní ulicí. Na poslední chvíli si řeknu, že když je pěkně, vyfotím pro práci sochu Rudoarmějce. Když přicházím k soše, vidím jen kamenný podstavec, na kterém socha vždycky stála. Uvědomuji si, že o příběhu dvou mladíků, kteří na jaře 2019 urazili soše hlavu a následně ji odnesli v igelitové tašce, vím. Dozvěděla jsem se o tom skrze facebookovou stránku policie Nového

¹¹ v době psaní práce, tj. 7.4.2020

Strašecí. Ta o tom informovala článkem s připojenými fotografiemi z kamerového záznamu, na kterém byli pachatelé zachyceni. Vzpomínám si ještě na různé internetové články, které o incidentu informovaly. Pachatele se nepodařilo dopadnout a socha tak přes čtvrt roku byla zakrytá modrou plachtou. Odcházím z náměstí a říkám si, že se na sochu zkusím poptat v rozhovorech.

V lednu roku 2020 jsem nenarazila už ani na kamenný podstavec. Cituji ze svých terénních poznámek, polovina ledna 2020:

(...) Procházím kolem místa, kde kdysi stála socha na kamenném podstavci. Dnes jsou tu nějaké kameny a rozkopaná zemina. Přemýšlím, zda plánuje město na místo dát nějakou jinou sochu, vrátit tam třeba sochu sv. Jana Nepomuckého...

Na konci ledna si však domýšlím konec:

(...) Všimám si, že umístění sochy Rudoarmějce by kdokoliv dnes těžko poznal. Dochází mi, že na místo se nejspíš nedá ani žádná jiná či staronová socha, jelikož chodníky, které vedly skrze zatravněnou plochu k soše, jsou úplně odstraněny. Z kdysi významného místa tak dneska zbyla jen holá zatravněná plocha... (z terénních poznámek, 30.1.2020).

O incidentu a osudu sochy Rudoarmějce se psalo i v různých okresních denících nebo internetových člancích a pod příspěvky facebookových stránek města se někteří obyvatelé rozčilovali. Žádná záchranná akce většího rozměru než jen snaha místních členů organizace KSČM, kteří navrhli dílo restaurovat a vrátit na své původní místo na Komenského náměstí¹², se však ve městě neobjevila. Socha proto byla v době psaní této práce¹³ prozatím přesunuta do depozitáře, a to z finančních důvodů a nejasného vlastnictví¹⁴. Moji informátoři a informátorky o soše mluvili následovně:

Kateřina: No abych se přiznala... Nejdřív jsem vlastně ani nevěděla, co to je za sochu. Že to je symbol komunismu jsem prostě celý život netušila. Já jsem si myslela, že to má nějaký jiný význam. A k tomu náměstí mi ta socha prostě patřila. Dala bych tam nějakou jinou aspoň. Myslím si, že by náměstí mělo mít nějakou sochu. (...) Ta socha tam byla taky hezká.

Já: A proč myslíš, že by náměstí nějakou sochu mít mělo?

¹² <http://www.halonoviny.cz/articles/view/53088134>

¹³ tj. 7.4.2020

¹⁴ <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/nove-straseci-resi-svoji-konevovu-sochu-rozhoduje-o-rudoarmeji-s-urazeno-u-hlavou-85190>

Kateřina: No protože na náměstí sochy nějak patří? Skoro na každým asi jsou, protože to je takový významný místo? A tady tu konkrétně jsem s tím náměstím měla už odjakživa spjatou (...) (z rozhovoru s Kateřinou, 26.11.2019)

V obecných představách mé informátorky Kateřiny jsou sochy s náměstím spojené. V případě našeho konkrétního náměstí byla informátorka na sochu Rudoarmějce již zvyklá, jelikož v prostoru náměstí vždy stála. Její představa o tom, že na náměstí sochy z nějakého důvodu mají stát, může být zakořeněná právě v přítomnosti sochy na náměstí, které od mala informátorka navštěvovala. Ve výpovědi další informátorky se opět objevuje tendence chápat náměstí jako reprezentativní místo a tentokrát právě ve vztahu s přítomností nějaké sochy či jiného monumentu:

„Myslím si, že tam to místo měla ta socha, měla svou historii, XY na ní lezl. I když spousta lidí ani neví její význam. To je těžký, jak v tom prostoru furt byla, tak tam jako nějak počítáš s nějakou sochou. Možná že na tyhle reprezentativní místa měst ty sochy nebo pomníky patří.“ (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

O incidentu jsem hlouběji hovořila s informátorkou Věrou:

„Podle mě to musel bejt někdo, kdo to tu zná. Hlavně byli (pachatelé) připraveni, měli přece kladivo a tu igelitku, ve který tu hlavu odnesli. Prej to celý trvalo jen pár minut. (...) A taky proč vid', to si s holkama říkáme. Dva mladý spratci, tohle může udělat jen někdo bezpáteřní a myslíš, že bezpáteřáci ví, k čemu ta socha vůbec odkazovala? Vždyť se podle mě furt na jistotu ani neví, jestli tam byla kvůli osvobození a nebo kvůli Velký říjnový revoluci. Jakože bych v tom viděla nějakou politickou hlubší důvod? To fakt nevidím (...) Tu sochu tam vlastně málokdo, jestli teda nad tím někdo nějak přemýšlel taky jo, chtěl. Hlavně tady je podle mě dost lidí, co možná dost ani o tý soše nic moc neví. Ale vyřešit to takhle?... Ale jak jsem říkala, podle mě o ní ti dva ani nic moc nevěděli“ (z rozhovoru s paní Věrou, 1.10.2019)

Už výše mi informátorka Kateřina sama přiznala, že po celou dobu přítomnosti sochy na náměstí nevěděla, k čemu socha odkazovala. Další informátorka Simona dokonce tvrzení o nevědomosti obyvatel o odkazu sochy Rudoarmějce zobecňuje, tak, jako paní Věra. Paní Věry jsem se ještě zeptala, jestli by sochu na náměstí chtěla mít zpátky:

„Ani asi ne. To je jak s tím Koněvem v tý Praze. Někdo je pro, někdo proti a je to těžký, jako najít společnou řeč. Nějakou sochu bych tam asi dala, nebo něco neutrálního... Jenomže to zas bude někdo proti, stejně se někdo najde, kdo bude remcat (...) To je vždycky všechno se vším. Ale zase je pravda,

že to byl spíš už jen přežitek, víš, mladí fakt podle mě neví, proč tam byla. A starší, ti se budou handrkovat, to je jasný.” (z rozhovoru s paní Věrou, 1.10.2019)

O osudu soše Rudoarmějce moji informátoři a informátorky nezávisle na sobě hovořili vesměs velmi podobně. Na sochu byli zvyklí ve smyslu její neustálé přítomnosti v prostoru náměstí. O její opravě a navrácení však nikdo nejevila zájem.

3.2.4. Změny ke konci 20. století

V roce 1960 se do budovy bývalé Okresní hospodářské záložny, střediska hospodářského a kulturního střediska dokončené roku 1928, přestěhoval Městský úřad v Novém Strašecí. K dalším architektonickým zásahům došlo zhruba těsně před rokem 1970. Dle slov informátorky Pavly se toho roku bural zájezdní hostinec, který byl 250 let starý. Místo něj roku 1970 došlo k novostavbě nového obchodního domu, který na náměstí stojí dodnes.

Na základě dostupné fotografie (viz zpět obr. č. 13) lze vypožorovat, že náměstím v druhé polovině dvacátého století projížděly autobusy a byly na něm umístěné autobusové zastávky. Tehdejší kompozice a dispozice prostoru náměstí tak byla přizpůsobená také automobilové dopravě. To se změnilo dle slov informátorky Věry (1.10.2019) v 90. letech, kdy se: „odstranily zastávky a autobusy jezdily už jen přes Palackého, ale je to jediné dobře teda. Je tam teď víc klid, neumím si představit, že dneska co je tolik dopravy s těma autobusema by to přes to náměstí všechno jezdilo. Už dokonce odstranili i ty túje co tam byly kvůli odclonění těch aut.” Dnes je z bývalé silnice před lidovou školou vytvořena pěší zóna, a i když jsou již tuje odstraněné, horní část dvou pěších zón stále odděluje vyvýšená zídka. Prostranství náměstí se tak odebráním veřejné dopravy stalo ještě více podobnější klidnému parku s pěšími zónami mezi lípami.

3.2.5. 21. století, otázka revitalizace a domova

K dalším výraznějším změnám došlo ve 21. století v roce 2011, kdy se v prostoru náměstí vykácelo šest lip, a to z důvodu jejich „nevyhovujícího zdravotního stavu [...] a s ohledem na bezpečnost občanů” (NSM 2011, duben). Vykácení lip doprovázelo několik předchozích událostí, přičemž jednou z nich byla demonstrace proti kácení, o které se více zmiňuji v kapitole *Náměstí sváteční*. Zde se však zastavím u událostí a průběhu, které se otázky revitalizace mezi lety 2008-2011 týkaly.

V září roku 2008 vypsal rada města výběrové řízení na zhotovení projektu “Revitalizace Komenského náměstí a centra města” navrženého Ing. et Ing. Janem Michalíčkem. Michalíčkův původně schválený návrh prostoru náměstí měl vycházet z těchto principů: zrušení úhlopříčné silnici a vedení dopravy pouze po obvodních silnicích, nahrazení 47 nemocných lip novými 76 stromy a nahrazení sochy Rudoarmějce původní sochou sv. Jana Nepomuckého. Od září 2008 do ledna 2009 mezitím došlo k přidělení zakázky a podání žádosti o územní rozhodnutí. Mezitím však také na podzim došlo k volbám do krajských zastupitelstev, kdy nové vedení Středočeského kraje bohužel přijalo jinou dotační politiku a projekt proto nakonec nemohl být realizován (NSM 2009, září).

V době procesu psaní této práce¹⁵ se otázka revitalizace prostoru náměstí opět objevila. Když jsem se o potenciální budoucí přeměně prostoru bavila s informatory a informatorkami, dostávala jsem se s nimi hlouběji k tomu, jak oni sami náměstí vnímají. K případné změně náměstí se hezky vyjadřuje informatorka Stanislava:

„Myslím si, že kdyby sem přišel někdo cizí, celý to předělal bez nějakýho vědomí, jaký by to tu vlastně sami obyvatelé asi chtěli, tak by to těžko pak někdo bral za své. Lidi jsou už prostě nějak zvyklí a podle mě nějakým způsobem s tím náměstím i trochu zžitý. (...) Podle mě ten člověk, co tu žije nějakou dobu k tomu má vždycky vztah, hlavně k tomu hlavnímu náměstí. (...) musí přijít do toho prostoru a aby byl spokojenej, musí mu to nějak připomínat to, na co je celou dobu už zvyklej.”
(z rozhovoru s paní Stanislavou, 19.12.2019)

Slovní spojení paní Stanislavy “brát za své” chápu jako cítit důvěru k prostoru náměstí, který je pro obyvatele města důležitý. Jakákoliv jeho změna by proto měla vycházet z představ a tužeb samotných aktérů prostoru, kteří se s prostorem náměstí nějakým způsobem ztotožňují. Náměstí tak v představách mých informátorů a informaterek figuruje jako prostor, ke kterému je možné si vytvořit vztah pomocí různých forem zkušeností a jednání na základě (sociálních) prostorových praktik, a to, byť na úrovni pouhého procházení skrze náměstí za účelem dostat se z bodu A do bodu B, tak na úrovni trávení času se známými. Maurice Halbwachs ve svém nedokončeném díle *Kolektivní paměť* (2010, str. 185, 186) mluví o kolektivní paměti, která je dle něj společensky (sociálně) podmíněná a její existence mimo společnost není možná. V kapitole *Kolektivní paměť a prostor* se Halbwachs věnuje vazbě mezi prostorem a konkrétní sociální skupinou, například rodinou, ale i společenstvím v daném městě.

¹⁵ tj. 7.4.2020

Autor tvrdí, že předmětům/prostředí okolo nás rozumíme, jelikož pro nás mají důvěrný smysl, který dokážeme číst (tamtéž, str. 187). Trvalost a nehybnost známého prostředí dle něj dodává skupině uklidňující dojem kontinuity. O vztahu k náměstí snad nejhluběji ze všech hovoří informátorka Marie, se kterou jsem si pro rozhovor dala sraz přímo na náměstí:

„No když si představím tohle námko, vybaví se mi celej můj vývoj puberty, moje dětství, vždycky mě bavilo na lavičce sedět s kámoškama po škole. (...) Jako význam v mém životě má fakt velkej. Když jedu do Strašecí, tak to náměstí má pro mě silnou hodnotu, cejtím u něj největší nostalgii, když nebudu počítat bývalý dům a byt u mámy a babičky. Když ale prostě přijedu za babičkou, jdu z autobusáku skrz náměstí, a i když ho můžu jakoby obejít, vždycky se jím ráda projdu a zavzpomínám, tak jako to na mě celý dejchá, jestli víš jak to myslím (smích). Dělá to hlavně taky ta škola no, chodila jsem přes něj naprosto každé den. Potom všechny ty akce, který jsme tu prožili, hráli hry se skautama, jezdily tady na bruslích s kamarádkama. No prostě v průběhu života jsem se tam pohybovala fakt dost často (...) Ono i když jednou budu třeba stará, tak se sem strašně ráda přijedu podívat, zajdu o víkendů na trhy. A nějak vim, že to pro mě bude mít význam furt (...) A jestli můžu mluvit za jiný, podle mě k tomu místu musí mít vztah skoro každé tady v tom městě.” (z rozhovoru s Marií, 7.11.2019)

Ve vyprávění informátorka Marie uvažuje o náměstí v kontextu celého města. Ve městě nebydlí již několik let, a i přes to se s prostorem náměstí nadále ztotožňuje, pomocí vzpomínek, na které v interakci s náměstím naráží. V tomto smyslu Halbwachs (2010) mluví o spojení napříč prostorem. I přes to, že se členové skupiny z prostředí oddálí, skrze myšlení na známé prostředí s prostorem zůstávají spojeni (str. 187, 188). Tím si autor vysvětluje, proč jsou prostorové představy důležité pro kolektivní paměť. Marie v interakci s náměstím cítí stesk po domově a po čase, který zde trávila v dětství. V tomto mohu navázat na Szala (2006, str. 147), který tvrdí, že domov je „specifickým místem, jež spoluvytváří identitu lidí, protože je nalezištěm jejich vzpomínek”. Pro propojení místa pobytu a symbolických atributů místního způsobu života jsou klíčové drobné metonymie domova odkazující do minulosti, obvykle do dob dětství. Z tohoto hlediska náměstí ve vyprávění informátorky Marie figuruje v podobě mostu mezi vzpomínkami na dětství, které odkazují k domovu. Na základě pojmání náměstí ve vztahu k městu, který v informátorčině životě hraje roli domova, si Marie vytváří k prostoru náměstí silný vztah. Náměstí se tak v tomto případě, kdy opouští město, také stává metaforou pro domov. Pojetí domova vystupuje na pozadí vyprávění o náměstí u většiny informátorů. Například informátorka Kateřina (29.1.2020), která ve městě vyrostla a navštěvovala místní základní

školu a veškeré možné kroužky, dojíždí nyní již druhým rokem na střední školu do Prahy. I s ní jsem se dostala skrze vyprávění o náměstí k tomu, co cítí k celému městu:

Kateřina: (...) a jsem fakt ráda, že se můžu vracet sem do Strašecí domů. Vyrůstala jsem tady a nějak cejtím, že to beru jako takovou úlevu, když se sem z tý Prahy můžu vrátit. Mám tady svoje lidi, svoji takovou životní partu, skauty a zázemí. Jako Prahu mám ráda, ale budu tam tak při škole a možná pak ještě chvíli... Ale když bych měla rodinu, chtěla bych s ní žít tady.

Já: A kdybys to chtěla rozvést, proč?

Kateřina: Tak já sama tady vyrostla a prožila celý dětství, tak na to mám takovej pohled, že to bylo vždycky fajn a měla jsem to tu ráda, je to bezpečný, hlavně se tu všichni znaj, Znáš to tu, nebojíš se. I ty děti to podle mě berou jinak, že tu máš reálný pravý přátelství, v tý Praze mi to přijde někdy povrchní ... (...) Tady ve Strašecí to mám fakt nejradši. I když máš v Praze super místa, dobrý kavárny, můžeš jít na památky, do kina, do obchodáku, ráda tam trávím ten čas. Ale tak nějak to není to ono, kde se cejtíš nejlíp. Je fajn se sem vracet.

Ke vztahu k městu jako domovu, o kterém Kateřina hovoří, jsme se dostaly skrze uvažování o prostoru náměstí. Domov zde překračuje hranice pouhého materiálního domu či bytu. Představa domova tak prostupuje i do většího geografického celku, v tomto případě našeho města. V případě informátorky Kateřiny zároveň pojetí domova prostupuje i do vybudovaných vztahů, na které klade důraz a považuje je za důležité pro představu cítění se dobře a pocitu domoviny. Tyto vztahy nemusejí být nutně sousedské, ve smyslu sdílení jedné ulice, ale založené na základě teritoriálního sdílení stejného města (Szaló 2006).

Shrnutí

V této kapitole jsem představila historický kontext ve vztahu k některým narativům spojených s prostorem náměstí. Na základě obecných i konkrétních reprezentací jsem ukázala, jak moji informátoři a informátorky smýšlejí o prostoru náměstí v kontextu života města. V jejich představách má náměstí hrát roli významného a reprezentativního místa. Zároveň jsem skrze jejich vyprávění hlouběji pronikla k tomu, jakou roli náměstí hraje v jejich osobním životě. Náměstí je ve vyprávěních propojeno s pojetím domova, a to pomocí vzpomínek z dětství, které mají informátoři a informátorky s náměstím spjaté na základě životních zkušeností odehrané v prostoru náměstí. Právě aspekty, jako jsou reprezentativnost a pocit ztotožnění se náměstím na základě propojení představy domova, které prostoru náměstí informátoři a informátorky vtiskli, jsou zásadní pro pochopení (re)produkce prostoru, jak ukazuji v kapitole *Náměstí sváteční*.

3.3. Náměstí sváteční

Na úvod této kapitoly bych ráda zmínila, co je názvem *Náměstí sváteční* míněno. Slovo *sváteční* lze též nahradit synonymem *nevšední*, jelikož se v této kapitole zaměřuji na vše, co se v prostoru náměstí odehrává nenahodile a mimořádně. V této kapitole se tedy zabývám nejen slavnostními událostmi, ve smyslu festivalovém, ale i událostmi, které nutně nenabývají charakteru slavení, ale svou povahou napomáhají k co nejvíce možnému komplexnímu uchopení prostoru náměstí. Některých událostí, které v kapitole představuji, jsem se sama účastnila. A k těm, kterých jsem se neúčastnila, se vracím pomocí článků a vzpomínek některých mých informátorů a informátorek.

3.3.1. Proč na náměstí?

„A spousta lidí se i diví, že je to na náměstí. Normálně to (událost Půlnoční) bejvá v kostele nebo u kostela, ale u nás navíc i na tom náměstí u betléma a vánočního stromečku. Asi to přitáhne víc lidí takhle na tohle důležitý místo. Je tam na to i ten větší prostor a není to vyloženě pro věřící, ale pro všechny obyvatele Strašecí. (...) Jo tak to je i s dalšíma akcema, na Zázraky vína ti taky lidi přijdou spíš na náměstí než nevím, na louku. To místo samo podle mě přitáhne víc lidí, jsem tam na očích a jak je jako takový výrazný a pro město jako důležitý.” (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

Informátorka Simona hovoří o události Půlnoční, o které se více rozepisují v následující kapitole *Prostě víš*. Uvažuje, proč se veškeré slavnostní události konají především na náměstí. Odůvodnění této praxe spatřuje na základě reprezentace či představy náměstí jako důležitého a výrazného místa, které svým rozlehlým volným prostranstvím umožňuje setkání co nejvíce obyvatel. O představě náměstí jako o důležitém a reprezentativním místě píše již v předchozí kapitole. Uvádím tam také, že tyto vlastnosti náměstí vtiskli sami moji informátoři a informátorky. Představují-li si moji informátoři a informátorky náměstí jako významné místo pro pořádání městských společenských událostí a aktivit, očekávanou prostorovou praxí bude účastnění se a podílení se na těchto společenských akcí. V momentě, kdy se na náměstí, jakožto významném místě pro město a jeho obyvatele konají společenské události, překračuje prostor náměstí prostorové reprezentace (Lefebvre 1991). Z prostoru zamýšleného v reprezentacích se stává prostor bezprostředně žitým (tamtéž, str. 40) svými aktéry. S Janem (6.3.2020), jako pořadatelem akce zvané *Betlémské světlo*, jsem se taktéž dostala k otázce, proč tuto

událost pořádá na náměstí, a zdali je tam souvislost s umístěným betlémem a vánočním stromkem:

Jan: To ne. To tak vyšlo, že na veřejném prostranství je to lepší, je to takový středobod toho města. Aniž bych vlastně o tom předtím nějak moc přemýšlel, tak prostě bezmyšlenkovitě náměstí. (...) Prostě tam stojíme, dáváme to betlémské světlo, někdo se zastaví a povídá si s námi. Napadlo mě ještě tam vařit ten svařák... Objevila se i myšlenka to od příštího roku pořádat u kostela. (...) Ale zase ti lidi předpokládají, že to bude na náměstí, přirozeně. Takže si myslím, že tam ti lidi jdou, aniž by si to dopředu zjišťovali a v kostele jich pak bude málo.

Já? A chodí vám tam někdo nový?

Jan: Jojo, chodí tam stejní lidé, ale i nový. Tam tě ti lidi uvidí, na to se můžeš spolehnout, že dorazí vždycky.

3.3.2. Prostě víš

Dnes je 24. prosince 2019. V rukavicích svírám termosku se svařákem. S mamkou a sestrou přicházíme na náměstí těsně před půlnocí. Tak, jak to děláme odjakživa. Už z okolních ulic podle hluku slyším, že je náměstí plné lidí a vlastně se připojujeme už k velikému davu, který tvoří naši spoluobčané. Mamka se ještě před samým začátkem celé akce potkává se známou, a tak zůstáváme u jejich rodiny. Povídají si, smějí se a ukazují si fotky v mobilu. S úderem půlnoci všichni posloucháme starostův proslav, který stojí vedle sboru u betléma s vánočního stromu. Dávám známé napít svařáku a do toho přichází moje kamarádka. Taky se napije, povídáme si a užíváme pohodu. Pak se otočí a říká: „hele už“. Těsně po půlnoci začíná sbor zpívat Vánoční koledy. (...) Na náměstí pořád postáváme, sem tam broukáme koledy a povídáme si. Moje kamarádka nám popřeje hezké svátky a odebere se k jinému hloučku. V tu chvíli přichází sestry kamarádka, kterou znám od vidění a zdraví se s námi. Po chvílce dorazí i její mamka, která se s naší také zná a dají se do řeči. Se sestrou a kamarádkou usuzujeme, že je tady nějak dospělo a odebíráme se vyhledat naše další kamarády, Holky si ze mě dělají srandu, jestli všechno pořádně zaznamenávám, jelikož vědí o mé práci. Mezitím, co v davu na náměstí hledáme hlouček našich kamarádů, potkáváme i jiné známé tváře, například bývalé spolužáky ze základní školy nebo gymnasia. Někdy se s někým jen letmo pozdravíme, někdy se u někoho na chvílku zastavíme, dáváme se s nimi chvílku do řeči, popřejeme si hezký svátky a jdeme dál. Po proplétání náměstím konečně slyším: “no čauu Míšo!” a vím, že tady moje hledání končí, střetávám se se svojí partičkou a jdu si užívat setkání. (...) Už utekla hodina, mezitím, co s přáteli stále postáváme na náměstí. Řekli jsme si dojmy z Vánoc, smáli se dárkům a domácím příhodám u večere, povídali si o tom, kde budeme dělat o svátky a co plánujeme na Silvestr. Mamka nás před jednou hodinou ranní nachází a oznamuje, že jde se svojí známou domů a kdy se sestrou hodláme přijít domů my, aby to nedopadlo jako minulý rok. S kamarády se smějeme a vzpomínáme na minulý rok, a tak s námi mamka nakonec ještě chvílku zůstává a baví se i s našimi kamarády,

jelikož se s nimi také zná. Pak už se se známou opravdu odebere a po jedné hodině ranní se náměstí vyprazdňuje... (terénní poznámky, 25.12.2019)

Událost, které jsem se účastnila, se oficiálně nazývá *Půlnoční setkání u vánočního stromu* a na náměstí se loni pořádala po jednadvacáté. Před betlémem a vánočním stromkem, umístěných uprostřed náměstí, účinkují kantoři místního gymnázia a Základní umělecké školy, členové místního souboru Čtyřlístek a Novostrašečtí pozouněři, kteří zpívají Českou mši vánoční J. J. Ryby. Této události konané na Komenského náměstí předchází tradiční Půlnoční mše v kostele, od deseti hodin večer, která trvá zhruba hodinu a půl. Po ní se někteří obyvatelé odebírají domů a někteří na náměstí, na kterém tráví zbytek večera. Oproti kostelní Půlnoční je událost na náměstí světská, konaná iniciativou města. O této události dále píši pouze jako o *Půlnoční*, jelikož i přes to, že se událost oficiálně nazývá *Půlnoční setkání u vánočního stromu*, všichni moji informátoři a informatorky o ní hovoří jako o *Půlnoční*, a nikoliv jinak. Dále, i kdybych já sama nebyla obyvatelkou města a s některými spoluobčany se osobně neznala, tak i jako outsider bych si během události všimla verbálního i neverbálního chování participantů akce, a to v podobě hlasitého vzájemného zdravení, potřesení rukou či viditelného sdružování rodin a partiček přátel.

Na události, jako je Půlnoční, si můžeme všimnout existujících vztahů mezi obyvateli města, a také vztahů, které jsou touto akcí zprostředkovány. Zároveň si můžeme všimnout sociálních praxí s prostorovými praktikami, které se dle Lefebvra (1991) v žitém prostoru střetávají. Na jednání mé mámy a její známé, kdy si navzájem ukazují fotografie v mobilu a smějí se, si můžeme všimnout jejich vzájemné důvěry a blízkosti, pro jejichž vybudování je klíčové sdílení určitého místa pobytu (Szaló 2006, str. 149). Zároveň se příchodem mojí kamarádky s jejími rodiči, a následným seznámením s mojí mámy známou, otevírá možnost navázání nových vztahů. Takovéto sociální prostorové praktiky vedou k seznámení, ke kterému by bez události Půlnoční nemuselo dojít. Prostor náměstí tak figuruje během společenské události Půlnoční jako prostor, ve kterém je možné již vytvořené přátelské vztahy posilovat, a zároveň figuruje jako zprostředkovatel vytváření nových možných susedských vztahů. K těmto sociálním praxím by nemohlo docházet bez již předem existujících přátelských vazeb.

Szaló dále uvádí (2006, str. 149), že v důvěrně známém prostředí nejsou problematizovány ani cíle a ani prostředky jednání. To lze demonstrovat již na samotném začátku celé akce. Na náměstí totiž přicházíme bez jakékoliv předchozí

domluvy. Máma na svou známou naráží hned při příchodu k davu a rovnou u ní zůstáváme stát a užíváme si vánoční atmosféru. Až po chvíli k nám dorazí má kamarádka, se kterou jsem se také nijak dopředu nedomlouvala. O této naučené praktice hovoří taktéž všichni moji informátoři a informátorky. Například informátorka Adéla:

„ (...) jojo, šla jsem tam (na Půlnoční) většinou s bráchou a s kámošema jsme se tam pak vždycky potkali. Já tomu říkám jít někam na punka. Nikdy jsme se nějak nedomlouvali a vždycky jsi si tam ty kamarády našla. Každý nějak věděl, že tam budeš, že si to projdeš, a že na kohokoliv koukneš, tak je tam ta šance, že je budeš znát a popovídáte si třeba.” (z rozhovoru s Adélou, 16.2.2020)

Další informátorka Simona (18.2.2020) mi na otázku, jak se o události Půlnoční obyvatelé města dozvídají, odpověděla následovně:

Simona: No... to znáš, to je každé rok tradičně. Jako asi někde visej plakáty, ale já jsem naučená od mala, že se ví, že je Půlnoční a jde se tam prostě o ty Vánoce. A ani nevím, od kdy se tam chodí, mám to takový asi zautomatizovaný. Prostě víš. Všichni se tam tak sejdou, vyjdou s rodinou, poslouchají se koledy a různě se obchází známý. Já vždycky jdu s našima a skončím s kámošema, hlavně teda se skautama žejo. Povídáme si co Vánocích, co jsme dostali, jaký byl večer, taky si popřejeme hezký svátky. Říkáme si, co budeme dělat další dny. Je to takový příjemný setkání, člověk se i těší, jakože jseš celej den s rodinou doma a potom ještě o tak hezký chvíle uvidíš ještě ty přátele večer tam. Zrovna u tý Půlnoční mi přijde to město nejvíc semknutý potom, jestli víš, jak to myslím. (...) A i když tam potkáš někoho, s kým se už třeba nějak vyloženě nestýkáš, tak klidně chvilku poklábosíte”

Já: A jak se znáš s těmi, se kterými se dáš krátce do řeči nebo jen letmo pozdravíš?

Simona: No tak hlavně fakt z tý školy, ale třeba i z florbalu, z tancování, nebo třeba přes ségru, hlavně taky žejo přes mamku. Ale jasně, nejvíc v tom asi hraje roli ta škola. Ale to se tak asi nabaluje, ty znáš jednu kamarádku, která má zrovna přítele, a tak se to rozrůstá i třeba o jeho známý...

Tak jako moje rodina a rodina informátorky Adély, i Simona přišla na akci Půlnoční bez jakékoliv předchozí domluvy. Z jejího vyprávění lze také vyčíst, že se ani nijak zvlášť neobávala o průběh celé akce a automaticky počítala se setkáním se známými tak, jako vždy, tedy předchozí roky, kdy se Půlnoční taktéž účastnila. Já sama svou účast na této události považuji jako za přirozenou a necítím se během ní nijak nekomfortně. Dalo by se říci, že se tak obyvatelé města na základě předchozích zkušeností chovají v prostoru náměstí podobně, mají představu, co lze od akce očekávat a vědí, že se tam s někým potkají. Z tohoto hlediska se prostor náměstí stává jakýmsi rámcem pro osvědčené způsoby jednání, tedy prostorové praktiky, které mají obyvatelé již osvojené, a to na

základě předchozích zkušeností s prostorem, kdy tak dochází k jeho neustálé (re)produkci.

Stejně jako já, tak i Simona, se v průběhu akce během proplétání se davem setkává se svými spoluobčany. Simona, stejně jako já, v davu naráží na známé tváře, se kterými se zdraví nebo rovnou dává do krátké řeči. V této souvislosti Szaló (2006, str. 149) hovoří o místních „vztazích tváří v tvář“, které jsou založené „na blízkosti ve smyslu časoprostorové přítomnosti“, kdy zdůrazňuje, že tyto vztahy nemusejí mít nutně podobu blízkosti ve smyslu intimity, ale například klidně i anonymity, sdílení prostoru a vztahu k domovu. Během Půlnoční jsme tedy já i informátorka Simona těmto vztahům tváří v tvář vystaveny, a to proto, že obě bydlíme ve stejném městě, ve kterém jsme navštěvovaly různé kroužky, stejnou základní a střední školu a další možné aktivity. I přes to, že se s různými jedinci již po několika letech pravidelně nestýkáme a nejsme v blízkém kontaktu, prostor náměstí nám skrze vytvořený dav během Půlnoční umožňuje spoluobčanům se krátce setkat tváří v tvář. Během těchto událostí se v prostoru náměstí objevují prvky socializace vytvořené v určitém sociokulturním prostoru, v tomto případě malém městě. A to tak, že jsou zde viditelné jisté kulturní vzorce a zvyklosti daného sociálního prostoru, jakými jsou například zdvořilé zdravení a potřásání si rukou.

Ke konci Půlnoční, kdy stále s přáteli postáváme na náměstí, dochází k zapředení konverzace mezi mnou a mojí mámou před mými přáteli ohledně toho, jak “to celý dopadlo minulý rok”. V tomto ohledu umožňuje každoroční opakování akce Půlnoční vztahům tváří v tvář „pokračovat tam, kde se minule skončilo“, přičemž minule se mohlo stát již před několika lety (Schutz 2004 podle Szaló 2006, str. 150). V tomto případě jsou přátelské vztahy udržovány ne za předpokladu permanentní přítomnosti daných osob, ale na základě sdílení stejného bydliště. V tomto smyslu jako by prostor náměstí skrze událost Půlnoční umožňoval znovunastolení a obnovu přátelských vztahů mezi obyvateli města, kteří spolu nejsou v permanentní přítomnosti.

3.3.3. Podílet se – být součástí celku

Ještě stále zůstanu u události Půlnoční. Jedna z mých informátorek (Hanna, 4.2.2020) v městě nevyrostala. Do Strašecí se přistěhovala s manželem a malou dcerkou před pěti lety a dle jejích slov zde tenkrát nikoho neznala. Dnes se Půlnoční účastní již tradičně. Zeptala jsem se jí však, jestli na akci dorazila i kdysi, kdy ještě neměla ve městě vybudované vztahy:

Hanna: No *popravdě jsme s Pepou přemýšleli, jestli tam vlastně jít. Jseš tady nová, nikoho neznáš, a tak to prostě nebylo tak přirozený, jako je to už třeba dneska vid'. Ale tenkrát jsme si řekli, že se těch akcí tady ve městě prostě zúčastňovat budem, a že i když tam nikoho ještě neznáme, prostě tam půjdem (...)* A i když jsme tam teda fakt nikoho ještě neznali, bylo to nakonec dobrý.

Já: A v jakém slova smyslu dobrý?

Hanna: No měla jsem pocit, že jak tam jsme, kolem ten dav, sice jako neznámých lidí no, ale tak že se jako nějak podílíme tady na tom? Nevím, jak to vysvětlit, (smích) ale prostě takovej dobrej pocit, že bys jednou mohla bejt součástí toho tady?

V takovém případě Hanna s rodinou na náměstí dorazila i přes to, že tam nikoho neznala. Klíčová pro ni tedy byla už jen samotná účast na události, kterou považovala za důležitou. I přes to, že Hanna neměla s občany vybudované vztahy, prožívala díky jejich přítomnosti pocitu přináležení, a to na základě momentálního sdílení stejného prostoru, v tomto případě prostoru náměstí, a podílení se na účasti městské společenské akce. Při rozhovoru s Hannou jsem také měla možnost se zeptat, jak se jako neznalá místních tradičních událostí o události Půlnoční dozvěděla:

Hanna: No rozhodla jsem se sledovat stránku města na facebooku a taky kupuju ten *Novostršecký měsíčník*, to mi přišlo kdysi dost důležitý, dost to toho člověka, a nás jako rodinku, podle mě dokáže vtáhnout. Jako do toho života toho města. (...) No a na facebooku byla prostě pozvánka no a pak teda je nějaká rubrika v tom měsíčníku, kde je jakože kalendář akcí na daný měsíc, který zrovna je a tam to taky psali... Tam jsou všechny akce prostě (...)

Již výše ve své výpovědi informátorka Simona zmínila, že si je vědoma informačních plakátů, které jsou rozmístěny na různých místech po městě. V jejím případě je na událost zvyklá již od svého dětství. Pro Hannu však pozvánky ze začátku jako neznalce hrály klíčovou roli. Takováto mediální reprezentace prostoru náměstí jako místa, kde se bude pořádat nějaká společenská slavnostní událost, posílí větší koncentraci návštěvníků.

Když se vrátím k prvnímu úryvku z rozhovoru s Hannou, stává se pro ni náměstí skrze Půlnoční prostorem možnosti navázání nových vazeb, pocitu sounáležení a být součástí většího celku – tedy městu. Dle Halbwachse (2010, str. 195) městská skupina není pouze sumou jedinců žijících vedle sebe, ale na základě sdílení stejného prostoru se z nich stává společenství. Dle Augého (1999, str. 110) je město jakýmsi symbolizovaným prostorem se svými znaky, schopností připomínat všechno to, co sdílejí ti, kdo se za

dané město vydávají. O důležitosti pořádání společenských událostí a účasti obyvatel na nich mluví podobně i informátorka Adéla (16.2.2020):

Adéla: (...) a jak se sem stěhují vlastně cizí lidé, tak ty společenské aktivity je můžou tak trochu stmelit a taky jsou podle mě obecně důležitý pro to město. (...)

Já: A proč ti tyhle společenské akce přijdou pro to město a lidi v něm důležitý?

Adéla: No jako by takhle. Já se momentálně do Strašecí vracet nechci, ale pro ty lidi tady si myslím, že to je takový sblížení, že nesedí jen doma, a tyhle aktivity, ať už dětský dny, na který jdou právě ty rodiče, pomáhají k tomu seznámení. Nebo už jen ty zázraky vína pro ty dospělý, to že jdou ven a udržují to přátelství a vůbec jako kontakt, to je podle mě důležitý pro dobrý fungování i toho města. Víš, že se lidi mezi sebou znají a pomáhá to tak jako udržovat všechno. A je taky fajn, že to město má tu chuť ty aktivity takhle pořádat a vymýšlet. A hrozně si myslím, že tímhle Strašecí vzrostlo. Asi jako každý město může tímhle vzrůst vid'.

Během těchto společenských událostí, které se konají v prostoru náměstí, se díky koncentraci mnoha lidí na jednom místě vytváří podmínky pro dialog. A tak i Adéla za účasti na společenských událostí vidí potenciál navázání nových přátelských vazeb. Adéla však význam společenských událostí nepovažuje za důležité jen pro obyvatele, ale i pro celé město. Za pořádáním těchto událostí vidí dobré fungování a vývoj městského života. Význam města a jeho prostorů pro společnost rozebírá také Richard Sennett, pro kterého by mělo být město demokratickou arénou, ve které je smysluplné setkávat se s ostatními jedinci, aniž bychom je mohli nějak osobně znát (Sennett 1978 podle Šuleřová 2006). Demokratické město tak z toho hlediska založené na občanství a participaci (Sennett 2004 podle Šuleřová 2006). O městské soudržnosti a participaci velice hezky hovoří informátorka Simona (18.2.2020). S tou jsem se ke společenské pospolitosti dostala skrze vyprávění o slavnostní události Majáles, které se jakožto žákyně místního gymnázia čtyřikrát účastnila. Majáles se tradičně koná každý rok v květnu v prostoru pěší zóny před budovou gymnázia, kde bývá umístěno dřevěné pódium a různá posezení:

Simona: (...) Je to takový milý celý (Majáles). Trvá to celý odpoledne a podle mě je to o tom, že škola není jen o studiu, ale i o srandě. A taky si myslím, že tyhle akce jsou třeba důležitý pro ten gympl, aby nebyl tak anonymní, aby se ukázalo, že se mají studenti pobavit, aby se ukázala ta hezká tvář samotných učitelů, že to umí taky. To mě jako vždycky bavilo. A podle mě bych to i přirovnala k tomu náměstí.

Já: Jak to myslíš?

Simona: No, že takovýhle Majáles dokáže stmelovat ty žáky s učiteli a posílí to tak celej gympl. A pak podle mě jednotlivý společenský městský akce, ať už na tom náměstí právě, nebo třeba v duu nebo na fotbaláku, pak stmelujou ty občany toho celýho města.

Já: To jsi řekla hezky.

Simona: No, podle mě ty akce jsou fakt důležitý, jak jsem říkala už na začátku, ty jdeš ven a seznamuješ se a nebo jen utužuješ pouto a posiluješ tu společnost tím, jak se podílíš na těch akcí tou svou přítomností. Ale musí ti lidi zas samozřejmě chtít a fakt chodit. (...) Třeba ty zázraky vína, to mi přijde jako skvělá akce, jak je už i teplo, tak je to skvělý. Přijdeš s rodinou, projdeš jednotlivý stánky s vínem, ochutnáváš, potkáváš zas ty přátele, jako při půlnoční například nebo při ohňostroji. A taky je to nová věc, přijde mi lepší než to posvícení třeba, kde utratíš peníze za atrakce. Tady zas hezky podporuješ ty stánky a ty moravský vinaře a zas celý to město, že jseš jako ochotná na to náměstí dorazit. (...) Je to celý prostě o těch lidech vlastně (...)

Simona považuje společenské události za velmi důležitý faktor pro pospolitost společnosti ve městě. Je toho názoru, že společenské události stmelují celé město. Halbwachs zmiňuje (2010, str. 225), že každá skupina musí v zájmu svého dlouhodobého trvání či existence svým členům umožnit navzájem se dohodnout, setkat či opakovaně scházet, aby mohli společně uskutečňovat smysl bytí jejich skupiny. A jelikož dle autora žije každá skupina v prostoru a na určité půdě, její členové se nachází a schází právě na ní. Dohodnout se tak společnost musí v prostoru, který obývá. Tento prostor je do jisté míry nehybný a díky svému stabilnímu řádu společnosti umožňuje se v něm scházet a uskutečňovat svou činnost (tamtéž, str. 226). Na základě této nehybnosti se stává stabilní i daná společnost, která tak trvá. Takovýto sociální prostor pro svou společnost umožňuje prožívat pocit identity (Halbwachs 2010, str. 226). Když se tak naposledy vrátím k rozhovoru s Hannou, dokázala se skrze náměstí identifikovat se společenstvím v novém městě, a mohla tak prožít pocit identity. Dalo by se tak říci, že smyslem společnosti ve městě je udržovat městskou solidaritu a pospolitost a prostor náměstí tak umožňuje tyto pocity posilovat skrze různé společenské události.

3.3.4. Dotýká se nás to

Jak jsem již výše zmínila, do této kapitoly řadím nejen události slavnostní, ale i ty nevšední. Jednou takovou důležitou událostí byla již zmíněná demonstrace proti kácení lip. Této události, jak jsem nastínila v kapitole *Náměstí reprezentativní*, předcházela nezrealizovaný pokus o revitalizaci náměstí mezi lety 2008–2009, podle kterého bylo původně plánováno v prostoru náměstí vykácet 47 lip a nahradit je novými. Po tomto

neuskutečněném a odsunutém návrhu si město v srpnu roku 2009 objednalo dendrologický posudek, jehož výsledným verdiktem bylo vykácet 22 lip. O měsíc později se objevila iniciativa jednoho občana, a to v podobě otevřeného dopisu směřujícího na úřad a peněžního daru v hodnotě 500 Kč za účelem údržby lip. Dar byl odmítnut. V prosinci ještě téhož roku byl vytvořen další posudek, ve kterém agentura pro ochranu přírody ČR k vykácení doporučila 12 lip. Následně v březnu roku 2010 vydala Česká inspekce životního prostředí rozhodnutí, které zakazuje kácet 7 konkrétních lip. Kácení zbylých nezakázaných lip však bylo nadále v plánu, načež byla následně podepsána smlouva mezi městem a firmou na zpracování projektu. Během léta 2010 se objevil první podnět občanů k zachování lip adresovaný zastupitelstvu města v podobě opětovného projednání projektu revitalizace Komenského náměstí. Zastupitelstvo platnost svého původního usnesení však potvrdilo. A tak se díky iniciativě některých občanů 9. října 2010 uskutečnila demonstrace, jako projev nesouhlasu s kácením lip, kterou podpořilo asi sto padesát lidí. Demonstrace proběhla za pochoduujícího skandujícího davu, který obešel náměstí a označil lípy zelenými a oranžovými krepovými papíry. Pak se dav na chvíli zastavil před gymnáziem, kde probíhala skrze megafon řeč jednoho z iniciátorů akce a následně se v klidu průvod odebral z náměstí¹⁶. Někteří moji informátoři a informátorky si na demonstraci vzpomínají. Pěkně o ní vypráví například informátorka Jana:

„Bylo to vlastně skvělý, šla jsem s rodičema, tehdy jako malá a potkala tam i nějaký kamarádky. Byla to vlastně moje první demonstrace, ale byla taková klidná, nebo jako klidná, asi jako mírumilovná, nebo jako aspoň takhle jsem to jako malá vnímala. Teď jako velká jsem se zúčastnila hodně akcí, třeba taková Letná, to je něco úplně jinýho. Ale tohle, jak to bylo ve městě, ve kterým vyrůstáš, bydlíš tu a znáš ty lidi osobně, dotýká se tě to přímo, protože na to náměstí chodíš často, tak je to něčím jiný. Lidi se na sebe usmívali, když už, tak šla skoro celá rodina (...) Jojo, nakonec se vykácelo šest lip no. Dneska už jsou tam nový malý stromky, ale při představě celýho holýho náměstí mi není dobře (smích). Zas na druhou stranu jasně, kdybych byla od mala zvyklá na holý prostranství, tak to celý asi vnímám jinak. Ale kdyby se to celý mělo opakovat, jdu klidně zas.” (z rozhovoru s Janou, 16.12.2019).

Jak samotná demonstrace, tak i účast na ní, ukázala, a to byť sebemenší, avšak alespoň nějakou, semknutost a sounáležitost (Szaló 2006) některých obyvatel města. Informátorka Jana říká, že takováto demonstrace v rodném městě je jiného charakteru

¹⁶ Tyto informace jsem převzala a dohromady poskládala pomocí analýzy několika Novostrašeckých měsíčníků publikované mezi lety 2008 - 2011.

než demonstrace větších národních měřítek. Z tohoto hlediska vycházím opět z teorie kolektivní paměti Halbwachse (2010). Ten tvrdí (str. 188), že i přestože si sami obyvatelé měst myslí, že věnují materiální stránce města minimální pozornost, mnoha z nich by se “zmizení konkrétní ulice, budovy či domu dotklo mnohem více než ty nejzávažnější národní, náboženské nebo politické události”. Přeměnou prostoru se totiž do jisté míry mění i společná kolektivní paměť daného společenství. Městská skupina si to však uvědomí až ve chvíli, kdy k nějaké změně dojde, například zbouráním domu, a naruší se dlouhodobá stabilita (tamtéž, str. 189). Demonstrace tak ukázala, že lidem podoba prostoru náměstí, konkrétně přítomnost stromů, není lhostejná a mají k němu vytvořenou vazbu.

Halbwachs tvrdí (2010, str 192), že „když žije určitá skupina lidí dlouho na jednom místě přizpůsobeném jejím zvyklostem, pak se nejen její pohyby, ale i myšlenky přizpůsobí řádu materiálních obrazů, vytvářených vnějšími předměty”. V této souvislosti je si sama informátorka Jana vědoma faktu, že by si kácení lip nedokázala představit proto, že je na ně odjakživa v prostoru náměstí zvyklá. V tomto smyslu materialita náměstí, v podobě tradičních lip, ovlivňuje uvažování aktérů.

Již rok před uskutečněním demonstrace jeden z občanů poslal na městský úřad otevřený dopis o nespokojenosti s průběhem řešení celé situace. Dopis a peněžní dar byl však odmítnut. Tato prvotní iniciativa z řad obyvatelstva byla tak neúspěšná. Halbwachs zmiňuje (tamtéž, str. 192 a 193), že se proměny města nevyhnutelně dotknou alespoň několika málo jedinců. Naruší tak jejich zvyky, denní rutiny, způsobí mírný diskomfort a jedinci tak skrze vzpomínky, spjaté s prostorem, mohou pocítit zmatení či stesk po jim dobře známém. Dle Halbwachse (2010) však individuální stesk zůstává bez účinku, neboť neovlivňuje celé společenství. Naopak celá skupina dle něj projeví lítost a dá najevo nespokojenost a pobouření se změnou, kdy kladený odpor nezůstane bez výsledku (tamtéž, str. 193). Ke kladení odporu skutečně došlo o rok později, v podobě demonstrace, které ve své práci rozumím jako protestní události, tedy „akci na podporu kolektivních zájmů, při níž se vznášejí požadavky vůči jiným skupinám, elitám nebo autoritám” (Novotný 2009, str. 19). Někteří obyvatelé nesouhlasili s rozhodnutím vedení města lípy pokácet a z náměstí se tak skrze demonstraci stal prostor pro politickou diskusi.

3.3.5. Objížďka

Jelikož se obvykle při veškerých slavnostních událostech pořádaných na náměstí objevuje otázka úpravy prostoru, zajímaly mě vedle samotných událostí i další faktory, které se s nimi pojí. V této podkapitole tak představím, jak se s prostorem během událostí pracuje a jaké další okolnosti to s sebou přináší.

Je 29. listopadu 2019 a na náměstí se dnes koná celodenní událost Rozsvícení Vánočního stromu. Do prostoru náměstí právě přijíždím autem, z horního jihovýchodního rohu. Neprojíždím náměstím však úhlopříčně, tak, jako za normálních okolností. Už okolo deváté hodiny ranní je totiž centrální prostor náměstí ohraničen červeno-bílým řetězem a na začátku úhlopříčné silnice je umístěná provizorní dopravní směrová tabule pro vyznačení objížďky. Náměstím proto projíždím vedlejší silnicí kolem gymnázia. Poté pokračuji dolní vedlejší silnicí. (...) Na náměstí přicházím kolem poledne, mímám velké pódium umístěné na konci úhlopříčné silnice. Pomyslím si, že to bude připravené na proslov starosty a různá vystoupení. (...) Když přicházím ke gymnáziu, všímám si, že na pěší zóně stojí stánkaři se zeleninou, kteří jinak stávají na horní straně náměstí. Jdu za nimi a ptám se, jakto, že jsou dnes netradičně na tomto místě. Paní odpovídá, že při takových událostech jsou místa pro slavnostní jarmark přesně vymezena, a že proto dnes stojí před gymnáziem, aby se jejich původní plac uvolnil pro dnešní jarmark. (...) Během procházení se po náměstí skrz stánky narážím na dva strážníky městské policie Strážníci se procházejí a povídají si. (...)

Na základě uvedených situací si můžeme všimnout, jak se s prostorem náměstí pracuje během pořádání slavnostních událostí. V předchozích kapitolách jsem představila jeden ze zásadních problémů, který mé informátory a informátorky v prostoru náměstí trápí a tím je úhlopříčná silnice. Ta svou polohou neumožňuje obyvatelům se bezpečně setkávat, shromažďovat a pořádat různé slavnostní události. Proto při téměř veškerých dopředu organizovaných událostech dochází k upravování prostoru náměstí.

Lefebvre uvádí (1991, str. 33), že jsou prostorové praktiky dešifrovatelné skrze prostor sám. Jsou viditelné, čitelné, udržují řád a kontinuitu a určitý stupeň soudržnosti skrze různá značení a symboly. Dle Lefebvra (tamtéž, str. 142) podoba těchto symbolů a textů závisí na sociálních konvencích, záměrech a řádu. Činnosti jedinců jsou prostorem omezovány a prostor rozhoduje, jaké aktivity se v něm mohou vykonávat (tamtéž, str. 143). Prostorovým praktikám lze tak rozumět jako nástrojům Foucaultovy disciplíny a uplatňování moci (2000). Skrze ně je prostor udržován a zároveň (re)produkován. V případě organizování některé slavnostní události lze chápat tyto prostorové praktiky jako nástroje sociokulturních institucí, které tak viditelně v městském prostoru uplatňují

svou moc. Takovou institucí je v našem případě město, které skrze městskou policii, jež je podle § 1 zákona č. 553/1991 Sb. o obecní policii orgánem obce, tedy přímým zaměstnancem města, uplatňuje svou moc při konání slavnostních událostí v prostoru náměstí. Město je tak zřizovatelem prostorových reprezentací, jak by měl být prostor upravován pro účely konání slavnostních událostí, kdy městská policie hraje roli zprostředkovatele moci. Prezентuje-li tak město před společenskou událostí prostor náměstí jako upravovaný, je původcem prostorových praktik. Tyto vytvořené prostorové praktiky institucí prostor náměstí upravují a reprodukuji v něm tak další nové. V tomto momentě je prostor sám producentem nového jednání.

Již před začátkem jakékoliv společenské akce, kdy se předpokládá s potřebou využívat většího prostoru na náměstí, aby se na něm mohlo shromáždit obyvatelstvo města, se musí uvažovat o jeho úpravě. K tomu dochází například zmíněným přidáním červeno-bílého řetězu a zatarasením průjezdu náměstím po úhlopříčné silnici. Řetěz na náměstí umístí městská policie, která na základě prostorových reprezentací náměstí zabezpečí. Když tedy přijíždím na náměstí autem, zarazí mě hned na jeho začátku informativní dopravní značka, upozorňující změnu směru jízdy. Tato informativní značka aktérům, kteří na náměstí vjíždí autem, přikazuje, aby centrální prostor náměstí objeli vedlejší silnicí. Já i jiní aktéři, kteří by chtěli náměstím projet po úhlopříčné silnici, jsme donuceni naši trasu změnit a prostoru náměstí se tak přizpůsobit. I kdybych se rozhodla značku nenásledovat a jet po úhlopříčné silnici, zarazí mě zmíněný řetěz, který silnici uzavírá. Já i další obyvatelé jsme tak podrobni upravování svých naučených prostorových praktik, na základě donucení vyšší institucí, v tomto případě městem.

Opět se vrátím k mé terénní poznámce. Na situaci, kdy vidím, že je stánek se zeleninou na druhém konci náměstí, který na náměstí stojí každý pátek a sobotu, si lze všimnout prostorového rozmístění stánků. Stánky tvořící vánoční jarmark jsou nadřazeny nad každotýdenní přítomnost stánku se zeleninou a objevuje se tak mezi nimi hierarchické postavení. Paní, která se svým stánkem se zeleninou vždy stojí v pěší zóně horní části náměstí, jsem se ptala na podrobnější okolnosti jejich přestěhování:

„Jde o to, o jakou akci se jedná jo. Některý jarmarky třeba potřebujou jen tu dolní část (náměstí) a my tak můžem zůstat tady nahoře jako vždycky. Ale když jde o ty větší události, třeba to posvícení, nebo právě rozsvícení stromečku, který potřebujou pracovat s velkým kusem náměstí, tak jdeme nejčastěj sem ke gymplu. (...) Jde o to, že nám město má před každou událostí psát, to abysme na to byli připravený, jestli se budem nebo nebudem muset přizpůsobit. To se děje ale máklokdy, že by nám napsali, asi snad dvakrát nám napsali, a často si to tak musíme zjišťovat sami dopředu. (...) Ale

je pravda, že jak sem jezdíme už dost dlouho, a tak jako si to pamatuju a čekáme to vidět. A tak to automaticky uvolníme. (...)” (z rozhovoru s paní stánkařkou, 29. listopadu 2019)

Zelinářka se tak se svým stánkem musí přizpůsobovat konkrétním slavnostním událostem. Na základě svých předchozích zkušeností z minulých let, tedy stavění stánku na jiném místě kvůli uvolnění svého místa pro akce, má paní zelinářka již vytvořené reprezentace prostoru o přizpůsobení se. Dopředu tedy s přemístěním stánku počítá. Skrze upravené rozmístění stánku v prostoru během událostí dochází k dalšímu produkování nového prostorového jednání:

„Jednou mi to nedošlo no, šla jsem prostě nahoru tam, kde stojí (stánek se zeleninou) každé pátek a samozřejmě tam nebyli, ale to mi mohlo dojít. Tak jsem to náměstí tak obcházela a pak je teda našla, ale vlastně mě to otravovalo. (...)” (z rozhovoru s paní Jarkou, 5.1.2020).

Paní informátorka Jarka je naučená k zelinářce docházet na jedno, a to samé místo, tedy do pěší zóny v horní části náměstí. Sama uznává, že jí změna umístění stánku mohla dojít, vzhledem k pořádání slavnostní události. To znamená, že již v minulosti se se změnou umístění stánku nejspíše setkala. Paní Jarka tak v závislosti na změně byla donucena obejít prostor náměstí, přizpůsobit se změně a stánek hledat na jiných místech. Musela své naučené praktiky upravit, a brouzdáním a hledáním stánku po náměstí tak vytvořit nové. Zároveň, na základě své reprezentace páteční přítomnosti stánku věděla, že v prostoru náměstí paní zelinářka někde je. V tomto případě tak došlo i k posílení prostorových praktik, jelikož nákup zeleniny nakonec i přes úpravu prostoru podstoupila.

Ještě se vrátím k rozhovoru s paní zelinářkou. Ta hovoří o úředním sdělení, které by jí mělo chodit od města s informacemi o povaze nadcházející události a potenciálním stěhování stánku. Přemísťování stánků je tedy taktéž určováno shora, tedy městem. Paní dále říká, že se se stánkem stěhuje i přes to, že úřední sdělení nepřijde. Z tohoto hlediska lze říci, že se tak paní zelinářka již dopředu vyhýbá normalizačním sankcím, které může obdržet skrze městská nařízení. Už jen jejich představa vede k samovolnému stěhování stánku a uvolnění místa pro stánky z jarmarku a udržení tak řádu v prostoru během slavnostních událostí.

Vrátím-li se naposled k mé terénní poznámce, narážela jsem během události na dva strážníky městské policie, kteří na náměstí zajišťovali neustálý dohled v podobě

procházení se mezi stánky. Tuto praxi lze považovat za donucující nástroj disciplíny ve formě hierarchického dohledu pro udržování klidného průběhu a pořádku během slavnostní události. Foucault uvádí (2000), že dohled vedle sledovaných jedinců také zahrnuje osoby, které ho vykonávají a jsou od sledovaných viditelně odlišitelné. Černé policejní uniformy obou strážníků, na kterých je napsáno městská policie, tak jasně evokují, že jsou jedinci v prostoru náměstí během události pod neustálým dohledem. Disciplína je v prostoru navíc posilována díky možností použití donucovacích prostředků dle § 18 zákona č. 553/1991 Sb. o obecní policii, kterými jsou například: hmaty, chvaty, úderý a kopy; slzotvorný, elektrický nebo jiný obdobně dočasně zneschopňující prostředek; obušek a jiný úderný prostředek; pouta; úder služební zbraní; hrozba namířenou služební zbraní; varovný výstřel ze služební zbraně¹⁷. Jelikož jsou strážníci během slavnostní události ve své standardní výstroji, náměstím se procházejí, povídají si a sem tam se s někým zdraví a usmívají, dalo by se v tomto smyslu hovořit o tzv. *low profile policing*, tedy o „neprovokujícím monitoringu, který znamená vystupování policie na veřejnosti v takovém počtu a takové výstroji, aby její přítomnost nevzbuzovala negativní emoce a nedeklarovala připravenost očekávání střetu“ (Janků 2010 podle Davídek 2015).

Dle Foucaulta (2000) pracuje disciplína pro upravování prostoru také s časovými rozvrhy, které tak prostor tvoří přehlednějším a udržují v něm řád. Čas je rozdělen na segmenty, z nichž každý musí začínat a končit ve stanovený okamžik (tamtéž, str. 228). Pro událost Rozsvícení vánočního stromu je již dopředu vytvořen informační plakát, na kterém je rozepsán rámcový program veškerých aktivit, které se během dne mají uskutečnit. V prostoru náměstí byli jedinci za pomoci plakátů, které na stáncích visely, jasně orientováni, v kolik se která činnost koná. Když se tak od 15:00 konala různá představení na připraveném pódiu, sami občané se před ním shromáždili. V těchto sociálních prostorových praxích, založených na reprezentacích prostoru se tak zrcadlí prostorový řád náměstí během události. Považuje-li město reprezentaci prostoru náměstí za místo, které se musí pro slavnostní událost připravit, prostorovou praxí je upravování prostoru, policejní dohled, řád v rozmístění stánků a časový řád pomocí vytvořeného harmonogramu pro akci.

¹⁷ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-553#f1395458>

Shrnutí

V této kapitole představuji, jak je prostor náměstí reprodukován skrze sociální prostorové praxe, a to nejen během slavnostních událostí. V první podkapitole *Proč na náměstí* ukazuji, že jsou prostorové reprezentace pro reprodukci prostoru důležité. Vytvářejí prostorové praktiky, v podobě účastnění se akcí a docházení na náměstí. Tyto osvědčené způsoby jsou následně formovány v realitě. Na základě nich pak dochází k reprodukci, a to ve formě pořádání společenských událostí a účastnění se jich, kterým se výše věnuji. Skrze tyto společenské události se k místu náměstí váže kolektivně sdílená paměť. Dále také analyzuji, jak se prostor náměstí prostřednictvím těchto událostí mění a jakých podob pro své aktéry může nabývat. Včetně uvedeného, jsem v podkapitole *Objížďka* ukázala, jak dochází k reprodukci prostoru náměstí skrze jeho upravování. Materialita náměstí vytváří reprezentace o úpravách prostoru. Prostorové praktiky v podobě disciplinárních technik poté upevňují a dále utvářejí žitý prostor, tedy vytvořené úpravy, například zatarasení úhlopříčné silnice. V realitě je tak prostor náměstí tímto jednáním reprodukován. Zároveň tak dochází k novým prostorovým praktikám a prostor náměstí je sám producentem prostorových činností a rámcem pro jejich uplatňování.

3.4. Náměstí všednodenní

Jelikož cílem práce je obsáhnout prostor náměstí v jeho celistvosti, soustředila jsem se během výzkumu vedle mimořádných událostí také na stránky jeho každodenního života. V této poslední kapitole se tak zaměřuji na aspekty spjaté s běžným užíváním prostoru náměstí. Věnuji se prostorovým činnostem, které se v prostoru náměstí odehrávají během pracovních i víkendových dní.

Během častých návštěv náměstí jsem si začala všimnout jeho určité rytmicity. Rytmoanalýzou se zabývá Lefebvre ve své publikaci *Rytmoanalýza: prostor, čas a každodenní život* (2004), ze které pro účely práce využívám jen některé části z jeho teorie rytmů, které se vztahují právě k urbánnímu prostoru. Lefebvre uvádí, že rytmy neodkazují pouze k časovým aspektům daného místa, ale i k jeho atmosféře, která tak vzniká určitou kombinací rytmů. Rytmus dle něj funguje také jako nástroj, pomocí něhož lze dále analyzovat městské prostory. Autor ve své analýze nalézá dva typy rytmů, které se od sebe navzájem liší, ale zároveň se prolínají. Jedním typem jsou cyklické rytmy, které jsou dle autora přírodní. Jsou jimi například dny, noci, roční období, příliv a odliv. Naopak rytmy lineární, tedy sociální, mají původ ve společenských aktivitách a v lidském jednání (Lefebvre 2004). Během své přítomnosti v terénu jsem si všimla obou typů rytmů. Na základě mého půlročního terénního pozorování by se tak dalo říci, že jsem měla možnost vypořádat typický chod všedního dne náměstí v prostoru náměstí:

Dnes je středa, 6. listopadu 2019, 7:20. Sedím na jedné z laviček v dolní části náměstí. To je v této chvíli rušné. Před budovou gymnázia se střídají auta, ze kterých vystupují žáci a míří buď do budovy gymnázia nebo pokračují severovýchodním rohem do navazující budovy základní školy. Auta, přivázející školáky, se krátce zastavují na podélné silnici před gymnáziem nebo chvíli parkují na úhlopříčné silnici. Další auta navíc přijíždějí ještě ze severovýchodního rohu a náměstím už jen projíždějí, jelikož pasažéři vystupovali v jedné z rohových ulic před budovou základní školy. Náměstí je tak mezi půl osmou až osmou hodinou ranní plné projíždějících automobilů. Vedle automobilů je náměstí zaplněno v této době především dětmi, které míří do školy. Některé děti chodí samy a některé ve skupinkách po třech. Je 7:38 a z Úzké uličky přichází velká skupinka školáků, kteří právě přijeli autobusem z okolních vesnic. V 7:45 je z Úzké uličky následuje další velká skupina, především již středoškoláků, mířící do budovy gymnázia. Vedle školáků si také všimám procházejících jednotlivců, mířící do Úzké uličky, kteří s sebou nesou buď batohy, pracovní tašky přes rameno nebo kufříky. Někteří spíchájí a někteří pijí kávu z hrnku. Když vidím známého, běžím za ním a ptám

se, kam má namířeno. Odpovídá, že jde na autobus a jede do Prahy do práce. Když vidím ještě jednu kamarádku, využívám situace ke krátkému rozhovoru. Ta také jede do Prahy, ale do školy. Během této půlhodiny si také všímám, jak je dolní pekařství a cukrárna zaneprázdněno. Ještě před pozorováním jsem si tam zašla za paní, se kterou se znám od dětství, a zeptala se ji na denní chod pekařství. Pověděla mi, že nejvytíženější jsou jednoznačně rána, mezi sedmou až devátou, kdy si k nim chodí školáci, rodiče a další obyvatelé města kupovat svačiny, ranní kávu nebo jen pečivo. Je 8:00. Všímám si, jak se zbylé obchody otevírají. Od půl deváté se ruch uklidňuje a náměstí se už v těchto hodinách pozvolna zaplňuje parkujícími auty. Některá auta patří zaměstnancům městského úřadu, jiná prodávacům v různých obchodech. Někteří středoškoláci svá auta nechali zaparkovaná před budovou gymnázia. Je 9:50. Mezitím, co uběhla hodina, pozoruji, že se kolem desáté hodiny na náměstí pohybují spíše starší lidé. Někdy ve dvojicích, někdy o samotě, procházejí náměstím za účelem nakupování. Většina starších lidí s sebou nosí plátěné tašky, nebo tašky na kolečkách a zachází do různých obchodů. Náměstím se právě procházím a mezitím, co jsem se přesunula do horní části, jím projelo deset aut a některá původní zaparkovaná vyměnili nová. Vidím i některé lidi, kteří sedí na lavičkách. (...)

Kolem dvanácté hodiny začíná být náměstí opět rušné. Ovlivňuje to jednak obědová pauza a také školní vyučovací doba základní školy. Všímám si dvou učitelek a dlouhé řady, která se ze severovýchodního rohu skrze náměstí odebírá do místní školní jídelny, která je situována cca 400 m od náměstí. Přes náměstí se odebírají do jídelny i další žáci už vyšších ročníků. Že jde školní výprava do jídelny vím z vlastních předchozích zkušeností jako žákyně základní školy, kdy jsem tuto praxi absolvovala každý všední den. Někteří z žáků druhého stupně postávají na náměstí nebo se jdou posadit na lavičky. Náměstí se v tuto chvíli opět na chvíli zaplňuje auty, do kterých nastupují děti ze základní školy. Je 13:15, ze dveří gymnázia vychází studenti. Někteří před budovou vytvářejí hloučky, jiní se odebírají si sednout na lavičky na všech různých pěších zónách a další se odebírají rovnou pryč z náměstí skrz Úzkou uličku. Hloučky před školou se rozprchnou o patnáct minut později, někteří studenti nastoupí do zaparkovaných aut a odjíždí, jiní se odebírají náměstím a různými bočními ulicemi odcházejí pryč z náměstí. (...)

Je 14:00. Na náměstí přichází skupinka pěti lidí z Úzké uličky, pomyslím si, že jdou nejspíše z autobusu. Náměstí je plné aut, všechna parkovací stání jsou obsazena. Na dolním náměstí sedí paní s kočárkem a prochází se zde starší paní. Na horní straně náměstí shrabuje pán listy. Je 14:30. V těchto hodinách se náměstím prochází už i mládež a na lavičkách před gymplem posedávají partičky. Vidím, jak do budovy lidušky zachází děti. Stále sedím na lavičce a pozoruji dění; všímám si, že na horní straně náměstí nikdo na lavičkách nesedí, všichni sedí na dolních. Usuzuji, že je to nejspíše kvůli sluníčku, které na horní část náměstí už nedopadá. (...) Uprostřed náměstí stojí tři mladíci u svých aut a povídají si. Asi po deseti minutách si nasedají do aut a odjíždějí. V 15:00 mímím starý pár, který se drží za ruce a prochází se. Dále vidím maminku s kočárkem sedět na jedné z laviček v horní části náměstí. Během celého odpoledne stále projíždějí auta přes úhlopříčnou i boční silnice. Napočítávám, kolik momentálně parkuje aut na náměstí. Je to tedy 45 aut kolem třetí

hodiny a děsím se čísla, když si uvědomuji, že se náměstí trochu od poledne vyprázdnilo, a navíc tudy auta neustále projíždějí. (...)

Je 17:00. Všimám si dětí, které vychází z lidušky a povídají si před ní. Postávají tam a pro jedno z nich si přichází maminka. Děti se loučí a každé odchází jiným směrem. Kolem 17:30 z Úzké uličky vychází skupina devíti lidí. Někteří míří do potravin Enapo a jiní do mini marketu. Dva jedinci náměstím pouze prochází a mizí v bočních ulicích. Mezi 17:00 a 18:00 jako by začalo být náměstí opět živější. Sice ubyla nějaká auta a parkuje jich zde nyní už jen patnáct, ale přicházející jedinci z Úzké uličky ještě rychle pospíchají do obchodů.

Na náměstí se vracím v 19:00. Momentálně zde parkuje šest aut. Na lavičce před gymplem sedí skupinka pěti lidí, jsou hlasití a vidím, že popijí alkohol. Na lavičce v horní části náměstí sedí dvě slečny. Mezitím, co náměstí pozoruji, jím sem tam někdo prochází a projíždí auto. Zpravidla se zastavují u mini marketu v severozápadním rohu, nakoupí a opět odjíždí úhlopříčnou silnicí, přičemž tato činnost trvá průměrně pět minut. Skrz Úzkou uličku slyším příjezd a odjezd autobusu na Palackého ulici. Po krátké chvíli z ní opět vychází skupinka, tentokrát již jen se čtyřmi jedinci. Někteří opět zamíří do mini marketu. (...) V 19:30 dvě slečny, které seděly na lavičce, odcházejí z náměstí severovýchodním rohem. (...)

Je 20:20 a hlasitá skupinka, která seděla před gymnáziem se odebírá Úzkou uličkou pryč. Na náměstí se sem tam ještě objevuje auto, které parkuje před mini marketem a po nákupu ihned odjíždí. (...) Je 21:00 a já opouštím náměstí. To je v této chvíli klidné, prosvícené lampami a nejsilnější vjem je ticho.

Uvedeným úryvkem terénních poznámek představuji, jak může vypadat nejběžnější den na náměstí. Některým konkrétním praxím, na které jsem během pozorování narážela, se podrobněji věnuji v následujících podkapitolách. V terénní poznámce si lze všimnout především rytmických vrcholů všednodenního chodu. Lefebvre uvádí, že je důležité k prostoru času nepřístupovat odděleně, jelikož tak nenalezneme jejich smysl. Prostor s časem tak na sebe vzájemně působí a podmiňují se (Lefebvre 2004). Vztahem mezi prostorem a časem se zabývá trojice českých autorů Mulíček, Osman a Seidenglanz ve svém příspěvku *Časoprostorové rytmy města – Industriální a postindustriální Brno* (2010). Jejich publikace vychází z Lefebvroy analýzy rytmů. Městské rytmy jsou podle trojice autorů nevyhnutelně vázány na určitá místa. Rytmy tak dle nich postrádají bez místa smysl, a naopak, charakteristika daného místa není úplná bez znalosti její rytmizace (Mulíček, Osman a Seidenglanz 2010). Místa jsou dle Lefebvra během dne konstruována širokou škálou rytmů, které vytvářejí jeden hlavní rytmus určité lokality, v takovém případě hovoří o tzv. polyritmicitě míst. Lokalitu tedy necharakterizuje pouze jeden rytmus, ale rovnou jejich kombinace (Lefebvre 2004). K charakterizování jednotlivých rytmů je proto důležité nalézt tzv. rytmizátory. Dle Mulíčka, Osmana a

Seidenglanze jsou rytmizátory „kolektivně uznávané, velmi často institucionalizované, a především pevné udavače rytmů” (Mulíček, Osman a Seidenglanz 2010; str. 199).

V případě sledovaného náměstí lze vyzorovat několik hlavních rytmů, které představují jakési vrcholy chodu běžného všedního dne náměstí. Vrcholy ve smyslu vysoké koncentrace lidí, automobilů, dopravy a celkového ruchu v prostoru náměstí. Každý z těchto rytmů je způsoben konkrétními rytmizátory. Prvním výrazným rytmem určující ranní ráz chodu náměstí je příchod studentů do budovy školy. Tento rytmus udává rytmizátor v podobě vyučovací doby základní školy a gymnázia. Ranní půlhodina, mezi půl osmou a osmou, je tak prvním výrazným rytmem běžného dne náměstí. Základní škola a gymnázium jsou tak v těchto chvílích producenty prostoru náměstí několika způsoby. Produkují prostorové činnosti, kterými jsou například větší přítomnost žáků a jejich rodičů, chvilkové parkování, rozloučení se a popobíhání do budov. Na tento školní rytmus navazuje další, který se v ranních hodinách v prostoru náměstí objevuje, a to přívál školáků z Úzké uličky, kteří do města přijeli z okolních vesnic. V tomto případě tak dochází k míšení rytmizátorů v podobě zmíněné vyučovací doby škol a jízdního řádu autobusů, kterými školáci do města přijíždějí.

Výše píší o Lefebvrově polyrytmicitě (2004), ke které v městských prostorech dochází. Vedle zmíněného, jasně viditelného, rytmu, který určuje budova škol, současně probíhá i další méně pozorovatelný rytmus. Je jím cesta některých obyvatel za prací či do školy v jiných městech, která vede přes náměstí. Lokace bydliště těchto obyvatel, náměstí a autobusové zastávky, tak ovlivňují způsobují nezbytnou každodenní interakci s prostorem náměstím. Tento rytmus proudících obyvatel přes náměstí určuje jejich konkrétní pracovní doba, a především jízdní řády autobusů. O nezbytném vztahu mezi lidmi a náměstím lze hovořit také v souvislosti se studenty, kteří náměstím každodenně procházejí se záměrem dostat se do budovy škol.

Opět navážu na terénní poznámku, ve které zmiňuji rozhovor ze setkání s paní v pekařství. Ona sama hovoří o rytmu, kterého si ve svém vlastním pekařství během všednodenních dní všímá. Vypráví, že nejvíce zákazníků do pekařství chodí každý všední den ráno, a to, když chodí obyvatelé města do práce a do školy. Paní mi také řekla, že lidé ráno chodí do pekařství nakupovat svačiny dětem i sobě, někdy si nechat udělat kávu a někdy jen dorazí na nákup pečiva. Hlavní ranní rytmus náměstí se tak odráží a ovlivňuje rytmus jednoho malého pekařství na rohu náměstí.

Další výrazný rytmus se objevuje současně s koncem vyučovací doby základní školy a s obědovou pauzou různých pracovišť, především městského úřadu a obchodů. Viditelné je to například na výše uvedeném odvádění žáků prvního stupně do budovy

jidelny. Na tento rytmus navazuje o dalších patnáct minut později další a jeho rytmizátorem je konec vyučovací doby tentokrát na gymnáziu¹⁸. To je producentem dalších prostorových praxí, kterými jsou vytváření skupinek před budovou gymnázia, nasedání do zaparkovaných aut a následný odjezd z náměstí. Někteří žáci si jdou ve skupinkách či dvojicích sednout na chvíli na lavičky, další se odebírají Úzkou uličku do jídelny či na autobusovou zastávku a jiní odcházejí bočními ulicemi. Právě v těchto chvílích, mezi dvanáctou až půl druhou, se náměstí opět stává hlasitějším a rušnějším místem.

Až doposud jsem uvedla především výrazné rytmy, v podobě vrcholů chodu dne. Na jejich pozadí se však odehrávají i méně viditelné náhodné prostorové činnosti, které jsou v každodenní realitě neodmyslitelně s prostorem náměstí spjaté. Jsou jimi například procházky skrz náměstím náhodných lidí s pejsky i bez, procházky žen s kočárky, posedávání samotných lidí či dvojic na lavičkách. Vzájemné zdavení se. Nakupování a vyřizování pochůzek na městském úřadě. Výše již zmíněné shrabování listí technickými službami města. Čtení úřední desky, čtení tabulí s kulturním, sportovním a politickým obsahem, které jsou umístěné v dolní části náměstí. Čtení inzerátů nejrůznějších typů nabídek ve vitríně u tabáku. Zastavování se u výloh s oblečením. Čtení si letních zájezdů. Zastavování se u zasklených skříněk s vyvěšeným smutečným oznámením. Zacházení a vycházení dětí do základní umělecké školy. Setkávání se obyvatel, ať již náhodné a krátké nebo delší, spojené s posezením na lavičkách, a to především v odpoledních hodinách. V neposlední řadě také činnosti mladých kluků, a to v podobě různých triků, ať už na koloběžkách, bruslích, skatech nebo kolech. Právě tyhle běžné náhodné činnosti odehrávající se během pracovních, ale i víkendových dní, produkují prostor náměstí stejně tak jako plánované společenské události celoměstského významu.

Když se ještě jednou vrátím k terénní poznámce, lze si všimnout dalších dvou hlavních rytmů dne. Tím jedním jsou příjezdy obyvatel z práce a jejich cesta skrze náměstí. V těchto chvílích, tedy mezi pátou a šestou hodinou večerní, se náměstí stává na chvíli opět rušnějším, a to i přes úbytek parkujících a projíždějících aut. Během tohoto rytmu dochází také k poslednímu nakupování před zavírací dobou obchodů. Ty tak vedle večerních jízdních řádů hrají také roli rytmizátorů a producentů dalších prostorových činností. Posledním viditelným rytmem je tak večerní nakupování v mini marketu, a s ním spjaté chvilkové parkování a následné projíždění náměstím úhlopříčnou či boční silnicí. Od šesté hodiny večerní je tak hlavním producentem prostoru právě tento obchůdek, a to díky své dlouhé otevírací době.

¹⁸ Vyučovací doby základní školy a gymnázia se liší v 10 minutách, z důvodu sdílení jedné budovy.

Lefebvre také hovoří o rytmech cyklických, tedy přírodních (2004). V případě pozorování náměstí během podzimu, zimy a jara jsem si všimla, jak tyto přírodní rytmy ovlivňují produkci prostoru, a to působením na zmíněné rytmy lineární, tedy sociální. S přicházející zimou se tak z náměstí postupně vytrácejí lidé posedávající na lavičkách, a tedy i charakter náměstí jako místa k delšímu pobytu. A naopak, se v prostoru náměstí produkují nové praktiky, typické pro zimní období, kterými jsou například údržba komunikace a chodníků posypáváním solí, vánoční výzdoba a přidání vánočního betléma se stromkem. V této souvislosti tak v neposlední řadě zásadně ovlivňují cyklické rytmy každoroční pořádání společenských událostí. V této práci již zmíněné zimní rozsvícení vánočního stromečku a Půlnoční. Dále předsilvestrovský Běh Járy Cimrmana, novoroční ohňostroj. S přicházejícím jarem například Masopust a následně Velikonoční trhy. V květnu je to zmíněný Majáles pořádaný gymnáziem a dále nová společenská událost Zázraky vína. V září Posvícení a s ním spojený průvod o Pěknou.

O víkendové dny se některé rytmy vytrácejí, především ty, které jsou způsobeny školní docházkou či ranním docházením obyvatel na autobusové zastávky. O sobotní dopoledne by však člověk nepoznal, že se jedná o víkendový den. Náměstí je stejně tak rušné a plné aut, jako během nejvyšší vytíženosti o pracovní dny. Auta se střídají na parkovacích místech, obchody jsou plné a u stánku se zeleninou, o kterém se zmiňuji v kapitole *Objížďka*, stojí celé dopoledne fronta. Všechny obchody o víkendové dny zavírají ve 12:00, a proto se po poledni na náměstí nachází maximálně pět aut¹⁹. Za teplého počasí se na náměstí o víkendové dny během odpoledních hodin objevují skupinky mladých lidí v různém počtu, posedávající na lavičkách či procházející pejskaři. Během víkendových dní se rytmus nakupování v mini marketu zpomaluje, avšak rozhodně nemizí. V kapitole *Náměstí reprezentativní* se s informátory a informátorkami dostávám k jejich reprezentacím víkendového náměstím jako živého.

3.4.1. Zaparkovat a nakoupit

„Prostě v půlce náměstí máš ala parkoviště. To taky kazí ten dojem, nabourává vzhled a jakoby ten celej potenciál toho náměstí. (...) Celkově je to prostě hrozný, jak s tou silnicí, tak s těma autama tam co tam furt v týdnu parkujou.“ (z rozhovoru s Kateřinou, 29.1.2020)

¹⁹ Tento údaj se samozřejmě může každé sobotní odpoledne lišit. Uvádím zde průměrný počet, zjištěný na základě půlročního sledování náměstí během víkendových dní.

O úhlopříčné silnici a problémech, které s ní souvisejí, jsem se zmínila ve všech předchozích kapitolách. V této souvislosti mohu navázat na článek dvojice autorů Stanové a Růžičky *Beton a automobil vs. společnost v San Francisku* (2012), kteří se v něm věnují vztahu mezi sociálními a betonovými strukturami. Dvojice autorů zkoumá způsob, jak betonové struktury vstupují do společnosti jako aktér a ovlivňují ji, byť jsou samotnou společností vytvořeny (Stanová a Růžička in kolektiv autorů 2012). „Fyzické struktury v městském prostoru vytvářejí fyzické bariéry, čímž regulují nejen fyzický pohyb lidí ve městě, ale též determinují (re)produkci reprezentací daného socio-prostorového kontextu” (tamtéž, str. 67). Prostor je tak produkován, ale zároveň sám produkujícím. Podoby městských prostorů jsou přizpůsobeny automobilové dopravě, což lze považovat za způsob, jak si automobilová kultura podmaňuje městský prostor svým potřebám skrze výstavby asfaltových komunikací (Thrift 2008 podle Stanová a Růžička 2012). Městský prostor podroben automobilové komunikaci tak v jistých ohledech omezuje pohyb pěších. Automobilům je z ulice vyčleněna velká prostřední část a chodcům pouze úzké postranní chodníky, čímž dochází k jejich marginalizaci (tamtéž).

Jedinci se v prostoru sledovaného Komenského náměstí každodenně dostávají do vztahu s jeho materialitou, konkrétně do konfrontace s úhlopříčnou silnicí a s ní spojenou automobilovou dopravou. To, že si moji informátoři a informátorky představují prostor náměstí jako bezpečný a volný prostranství, a že v důsledku tohoto komunikačního průřezu k těmto představám nedochází, jsem již také několikrát psala. Avšak ve výše uvedené citaci nám informátorka Kateřina odhaluje další problém, který je s úhlopříčnou silnicí spojen, a to velké množství aut. Ta parkují na vyznačených místech před obchody, před městským úřadem, před budovou gymnázia, ale právě také podél úhlopříčné silnice na obou jejích stranách, a náměstí proto působí dojmem místa parkoviště. Reprezentace prostoru se v realitě střetávají s materiální stránkou náměstí. Prostor náměstí v tomto smyslu nenaplňuje reprezentace svých aktérů, jakožto veřejného prostoru celoměstského významu a celistvé plochy určené spíše pro sociální funkce, ale je namísto toho během pracovních dnů podřízeno dopravě.

„Moje mamka třeba jak jede z práce z Kladna, tak vždycky zajede ještě na náměstí nakoupit a pak jede rovnou domů. Často jezdí do Lidlu třeba, ale třeba zeleninu má radši z náměstí nebo vždycky jede do tabáku (...)” (z rozhovoru s Lindou, 23.11.2019).

„(...) Já se jako přiznám, že tam tím autem jezdím vlastně asi často. A podle mě fakt nejsem jedinej, to přece musí značit to velký množství těch aut tam přes ty pracovní dny. Podle mě to dělá dost lidí, zaparkujou a jdou si nakoupit, když tam ty obchody jsou” (z rozhovoru s Tadeášem, 13.12.2019)

Prostor náměstí se místem parkoviště, jak jej nazývají skoro všichni moji informátoři a informátorky, stává v důsledku jeho obchodní funkce. Ta je s náměstím silně spjata, jelikož jsou veškeré jeho okraje lemovány obchody nejrůznějších druhů. V tomto smyslu každodenně hraje náměstí stále roli prostoru tržiště, které se však z jeho středu, a to v podobě stánků, pouze přemístilo na jeho okraje. Situace s dopravou a velkým počtem automobilů je však mými informátory a informátorkami považována za aktuální a regulaci dopravy by přivítali. Sami konstatují, že se často dostávají do obou rolí, jak chodců, tak i řidičů:

„Já když přijedu z práce z Prahy busem, tak jdu přes něj vždycky na nákup ještě. Kdybych jezdil autem, asi se tam taky zastavím. Pro cigára do tabáku nebo prostě pro něco k vietnamcům na rohu. To jezdím vždycky když si na něco vzpomenu, že potřebuju, vím, že tam můžu. To je vlastně zlatý obchod tady na tom náměstí.“ (z rozhovoru s Tomášem, 5.12.2019)

O jedincích nakupujících po příjezdu z Prahy píše již v kapitole *Náměstí materiální* a v terénní poznámce výše. Informátor Tomáš zde popisuje praxi, ke které během mého výzkumu docházelo ve veškeré dny, kdykoliv jsem se v terénu vyskytovala ve večerních hodinách. Náměstí reprezentované jako místo směny je materializované v podobě obchodů. A zároveň, prostor náměstí prostřednictvím své materiality produkuje reprezentace náměstí jako místa parkoviště.

3.4.2. Setkat se, pobýt a zviditelnit se

„(...) A pak jsme skončili na náměstí vždycky. Koupili si nějaký kraviny a jedli je tam. A někdo šel okolo, tak si s náma taky povídal nebo jsme odešli s nim nebo si k nám sedl. (...) To jsme tam posedávali klidně dvě hodiny po škole s holkama. Občas tam člověk skejsnul a než došel domů uběhly dvě hodiny. A někdy, když jsem chodila z lidušky večer, tak jsem tam taky někoho potkala, poklábosila a zase, než jsem došla domů uběhla třeba hodina. To je takový vděčný tady to náměstí na to. Prostě jdeš tam a takhle tam někdy někoho potkáš.“ (z rozhovoru se Simonou, 18.2.2020)

V uvedené citaci si lze všimnout dvou prostorových praxí, na které jsem sama během pozorování náměstí narážela. Simona hovoří o praxi pobývání a setkávání s přáteli. Zmiňuje, jak s přáteli jako mladší na náměstí častokrát sedávala na lavičkách a povídala si s nimi. V tomto smyslu může hrát náměstí pro své aktéry roli prostoru komunikace a dialogu. Pokud opět zmíním článek Šuleřové (2006), zabývající se potenciály a limity

městského prostoru, odkazuje autorka na Habermase (2000), dle něhož je pro uskutečnění diskuze potřebná její určitá sociální lokalizace. V tomto smyslu lze navázat na Halbwachse (2010, str. 194), který tvrdí, že sociální vztahy mezi členy daných společenství vycházejí z jejich blízkosti v prostoru. Pokud tak obyvatelé jednoho města tvoří společenství je, to proto, že sdílejí tentýž prostor. Pokud Simona hovoří o posezení s přáteli, lze to chápat jako záměrné setkání za účelem na náměstí pobýt, povídat si a sdílet tak spolu čas. Velmi podobně hovoří i informátorka Adéla (16.2.2020):

Já: Mluvila jsi o posezení s přáteli, chodívali jste tam často?

Adéla: My jsme většinou sedávali na účku, na těch (lavičkách) u gymplu.

Já: Na účku?

Adéla: Jojo, jak jsou, tak jakoby do u ty lavičky, tak říkáme na účku a vejde se tam právě víc lidí. Tak tam se vždycky takhle sedávalo. Ale právě o prázdninách nebo víkendech jsme tam s kámošema posedávali a večer třeba i mírně popíjeli, ale fakt mírně, ne nějaký hlasitý hulákání a vandalství, což mi dneska přijde, že je to horší... (...) No a někdy jel někdo třeba kolem, na kole, v autě, tak se u nás zastavil, přišel a popovídal si.

Ve výpovědi informátorky Adély si lze všimnout vztahu mezi člověkem a materialitou náměstí. Reprezentace náměstí jako prostoru k pobytu je produkována prostřednictvím své materiální stránky v podobě laviček. A naopak, na základě své materiality produkuje náměstí prostorové činnosti v podobě posezení.

Obě informátorky, jak Simona, tak i Adéla, hovoří vedle záměrného a předem domluveného setkávání a pobývání na náměstí také o náhodném setkávání. Opět se však s jedinci znají, což se pojí se sdílením stejného prostoru, tedy bydliště ve stejném městě (Szaló 2006). Z rozhovorů je také patrné, že obě informátorky s přítomností některých dalších obyvatel počítají a dopředu tedy vědí, že se někdo na náměstí může objevit. Lépe to lze ilustrovat na úryvku z rozhovoru s Adélou, která dále pokračovala:

Adéla: To jsem si teď vzpomněla, někteří borci to tam o víkendu k večeru rozjíždí, projíždí a schválně nahlas tůrujou (autama).

Já: A proč myslíš, že právě na náměstí? A ne někde na kraji města, kde je to třeba i bezpečnější?

Adéla: Tyjo to netuším. Jestli to má dobrou akustiku mezi těmi domy? (smích) Jako podle mě to náměstí berou jako dobrý místo k předvádění se. Protože si pamatuju, když jsem tam sedávala s partou, když byly teplý letní večery, tak tam sedělo takhle dost lidí. Takže když tam večer jedeš, musí být teplo samozřejmě, tak se asi nějak očekává, že tam budou lidi posedávat.

Adéla pojala prostor náměstí jako dobré místo k “předvádění se”, a to na základě předpokladu, že se na něm ve večerních hodinách vyskytují i další obyvatelé města. Jedinci tak od náměstí očekávají zviditelnění se, a to na základě předpokladu přítomnosti dalších obyvatel. Zároveň, materiální stránka náměstí, konkrétně již několikrát zmíněná úhlopříčná silnice, v tomto smyslu umožňuje lidem se předvádět. O zviditelnění hovoří také informátorka Marie (7.11.2020):

„Ale na rande, jako třeba Helena, jsem sem fakt teda nechodila. Hlavně nechápu, proč si vždycky dávala rande tady, ve středu města, kde je nejvíc lidí a veřejnost. Já to dělala někde u knihovny nebo na paloučku třeba, ale na náměstí, kde jseš všem na očích, kde tě všichni vidí?“

V tomto případě Marie reprezentuje náměstí jako centrální místo pro každodenní život obyvatel města. Očekává tak, že na základě jeho lokace, tedy ve středu města, se zde vyskytuje nejvíce lidí. S představou náměstí jako prostoru setkávání a zviditelnění jsem se setkala hned první den v terénu:

(...) Mezitím náměstím projíždí někdo na motorce a zastavuje u mě. Zjišťuji, že je to můj kamarád, a proto končím s nahráváním na diktafon. (...) Nahrávání tedy trvalo cca 15 minut, dokud nepřijel kamarád, se kterým jsem se dala do řeči, a poté spolu šli z náměstí společně domů. Příležitostně, jen mezi řečí, jsem se ho zeptala, proč náměstím projíždí a odpověděl, že “jede z práce a zkoušel, jestli někdo známej bude na námku, aby pokecal”. (terénní poznámky, 2.9.2019)

3.4.3. Regulativní stránka náměstí

Prostor náměstí označuji již v úvodu teoretické části jako veřejným prostorem, z jehož analýzy nelze vypustit platné legislativní normy. V této podkapitole se tak věnuji jeho regulativní stránce. Obyvatelé jsou v interakci s prostorem náměstí předměty upravování sociokulturních institucí, které na lidská těla působí s cílem disciplinovat je (Foucault 2000). V prostoru náměstí lze nalézt dvě roviny těchto sociokulturních institucí. První z nich jsou sociokulturní instituce vycházející z norem předepsaných dominantní kulturou. V tomto případě je zde uplatňován oficiální kodifikovaný normativní systém, který je dán legislativou České republiky (Davídek 2015). V českém zákoně č.128/2000 Sb dle §34 jsou definována veřejná prostranství jako „všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné

každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru“.

Druhou rovinou jsou sociokulturní instituce vycházející z nepsaného specifického normativního systému. Ten vyplývá z neformálních pravidel normativního systému dominantní kultury a také ze specifických pravidel normativního systému subkultury (Davídek 2015), v tomto případě města, ve kterém je sledované náměstí situováno. Tato neformální pravidla jsou uplatňována praxí a posilována převládajícím diskurzem dané sociokulturní instituce, tedy města a jeho obyvatel. Základním nástrojem pro vynucování je zde město, které je tvůrcem donucovacího řádu. Kamerové systémy, vyhlášky a městská policie, spadající pod správu města, následně představují prostředky dohledu řádu. Policie navíc představuje také prostředek sankcionování. Dalším nástrojem pro vynucování disciplíny je diskurzivní řád, ve kterém jsou obyvatelé konkrétního města socializováni. Diskurz dle Foucaulta (2002) není pouhým souborem reprezentací a textu, ale chápe jej zároveň i jako soubor sociálních praktik. V tomto případě se na dodržování řádu podílí rodina, škola či samotní spoluobčané města, a to během socializace či sociálních prostorových praktik v prostoru, které mohou mít například formu okřiknutí či nepříjemného pohledu druhých. Oba tyto donucující nástroje se podílejí na produkci prostoru nesoucí řád.

Nejzásadnější úpravou lidského těla, a to především ve veřejném prostoru, je zahalování nahého těla oblečením, které je vyžadováno jak oficiálně, tak neoficiálně. Obnažování na veřejnosti je dle § 358 trestního zákona č. 40/2009 Sb považováno jako trestný čin výtržnictví a je tedy sankcionováno oficiálně. Je však také sankcionováno neoficiálně, a to formou sociálního odsouzení jako pohoršující způsob chování ve veřejném prostoru. Takové jednání na veřejnosti narušuje řád prostoru a lze jej klasifikovat za neřádné jednání.

Během návštěv terénu jsem se s jednáním narušující řád v prostoru náměstí setkala. Byla jím konzumace alkoholu na náměstí jakožto veřejném prostranství. Pravomocí města je dle § 35 a § 84 odst. 2 písm. h) zákona č. 128/2000 Sb., o obcích vydávat obecně závazné vyhlášky. Město, ve kterém je náměstí situováno, vydalo vyhlášku č. 3/2008 o zákazu konzumace alkoholických nápojů na veřejném prostranství, která zní takto: „na území města Nového Strašecí se zakazuje konzumace alkoholických nápojů na těchto vymezených plochách veřejného prostranství: a) v historickém centru města –

Komenského náměstí (...)²⁰. Cílem dané vyhlášky je zabezpečení veřejného pořádku a dobrých mravů. Konzumace na náměstí je tak oficiálně sankcionována. O zkušenosti s konzumací alkoholu na veřejnosti se rozhovořila informátorka Adéla (16.2.2020):

Já: Mluvila jsi o mírném popíjení s kamarády, co jsi myslela tím mírné?

Adéla: *No tak, ono se ví, že se na tom náměstí takhle nějak moc alkohol pít nesmí, ono je to je i ve vyhlášce. Ale my jsme ho tam prostě někdy pili, měli jsme třeba v petce smíchaný víno s kolou nebo kluci max dva lahváče. Ale jak říkám, fakt takovýto decentní no. Kdybychom se chtěli zlískat, tak jdem určitě někam jinam, ne na náměstí, kde tě můžou všichni vidět, nebo kde jsou kamery žejo. (...) Jako podle mě je reálný, aby na tebe ty bengy někdo zavolal, já osobně bych to samozřejmě asi nedělala, ale věřím, že někdo jo. (...)*

Už v první větě citace Adéla uvádí, že by se alkohol na veřejných prostorech konzumovat neměl. Dále také uvádí, že si je vědoma oficiálního zákazu konzumaci alkoholu na veřejnosti, v podobě městské vyhlášky. Zároveň však uznává, že i přes tento zákaz na náměstí alkohol s přáteli konzumovali. Do prostoru náměstí tak informátorka i její přátelé přicházejí už dopředu obeznámeni jak s oficiálním, tak neoficiálním diskurzivním řádem. Hovoří proto o pití skoro nenápadném, jelikož si je této normativní stránky náměstí dopředu vědoma. Dodává navíc proto, že kdyby se s partou přátel sešli vyloženě za účelem konzumace alkoholu, nebylo by tomu v prostoru náměstí. V tomto smyslu jsou potenciální tresty za neřádné jednání společností natolik osvojeny, že se jim lidé vyhýbají již dopředu. V tomto případě tak Adéla s přáteli své jednání usměrňuje, a to z důvodu případného výskytu městské policie, jakožto prostředku sankcionování. Informátorka Adéla si je také vědoma své viditelnosti v prostoru náměstí. Uvědomuje si, že je prostor náměstí střežen kamerovým systémem, který tak představuje prostředek dohledu a funguje na základě působení pohledu (Foucault 2000, str. 245). Už samotná materialita náměstí, tedy jeho obdélníkové uspořádání, umožňuje nepřetržitý dohled, kontrolu a viditelnost obyvatel. Kamerový systém, jakožto nástroj hierarchického dohledu, viditelnost aktérů posiluje. Kamer jsem v prostoru náměstí napočítala celkem pět, přičemž jsou všechny umístěné na jeho okrajích, často na rozích, a jsou jasně viditelné. Svým umístěním tak pokrývají celý prostor náměstí a jedině, co může překážet v jejich dohledu, jsou vzrostlé stromy. V takovém případě i sama informátorka Adéla uvádí, že je si vědoma citlivosti své viditelnosti v prostoru náměstí, cítí se tak pod neustálým dohledem. Na základě působení kamerového systému a potenciálního

²⁰<https://www.novestraseci.cz/aktuality/uredni-deska/obecne-zavazna-vyhlaska-c-3-2008-o-zakazu-konzumace-alkoholickych-napoju-na-verejnem-prostranstvi-602.html?ftresult=alkohol>

sankcionování své jednání během trávení času na náměstí upravuje. V neposlední řadě hovoří Adéla také o sociální kontrole ze strany spoluobčanů. S tou se setkala i další informátorka Kateřina (29.1.2020):

„Ještě když jsem byla na základce, tak jsem s holkama seděla na lavičkách a spíš jsme tak jako ležely, a nějaký pán nám vynadal, ať dáme všechny holky ty nohy z lavičky, že od těch bot bude špinavá, a že se tohle nedělá, když tam pak může sedět někdo jinej (...)”

Z uvedené situace vyplývá, že sociální kontrola probíhá také na horizontální úrovni, a to ve smyslu usměrňování jednání ze strany samotných spoluobčanů. Kateřina dále pokračuje:

„To třeba ale na tu trávu fakt nešlapu. To mám takhle naučený od mála a ani nevím, asi mi to jako malý říkávala máma a já si to zapamatovala? Nebo když jsme s učitelkami na základce chodili do jídelny, tak třeba někdy křičely na ty kluky, co tam po tom šlapou? Už nevím... Ale prostě to respektuju, vím, že se po ní (trávě) chodit nemá. A když už tam jdeš, tak se cejtíš jak když něco porušuješ a cejtíš se špatně jakoby (smích). Ale to udělám fakt výjimečně prostě, protože se i tyjo bojím ani nevím proč (smích).”

Kateřina hovoří o diskurzivním řádu pojednávající o užívání travnatých ploch v prostoru náměstí. Je si vědoma, že v prostoru náměstí se na trávu šlapat nemá. Toto vědění šířené diskurzem je osvojeno na základě socializace. V tomto případě konkrétní prostorové praktiky, ve formě vyhýbání se šlapání po trávníku, upevňují abstraktní diskurzivní řád, jehož představa byla vytvořena v prostorových reprezentacích sociokulturní instituce v podobě rodiny, školy či společnosti - v našem případě obyvatel.

Avšak i sám prostor skrze svoji materialitu upevňuje řád, a to v podobě dopravního značení, retardérů, parkovacích automatů či v podobě cedule s tržním řádem, která je umístěná u pěší zóny v horní části náměstí.

Dopravní značení upravují prostorové chování řidičů, kteří se s ním dostávají do konfrontace hned při příjezdu na náměstí, a to z jakéhokoliv rohu. Například příjezdem na náměstí z jihovýchodního rohu má řidič na výběr jet rovně či doprava. Příjezdem zároveň vidí, kam vjet nesmí, pokud ovšem na náměstí nevjíždí z důvodu zásobování. Rozhodne-li se řidič jet po úhlopříčné silnici, je nucen na základě zákazové dopravní značky upravit svou rychlost na maximálně 20 km/h. Zároveň jej výstražná dopravní

značka upozorňuje na zpomalovací práh před přechodem pro chodce. A proto, když řidič neupraví jízdu snížením rychlosti, náměstí jej skrze svou materialitu, ve formě zpomalovacího práhu, nakonec donutí rychlost upravit. S podobným značením se řidič střetává i při příjezdu z jihozápadního a severovýchodního rohu. Řidič také pomocí informativních dopravních značek ví, že jsou veškeré silnice na náměstí jednosměrné.

V prostoru náměstí jsou dále umístěny dva parkovací automaty. Lidé, kteří mají v plánu zaparkovat svá auta a na náměstí chvíli pobýt, jsou nuceni zaplatit základní poplatek ve výši 10 Kč/h. Doba provozu parkovišť, a tedy nutného placení, trvá o pracovní dny mezi 8:00 - 17:00 a v sobotu mezi 8:00 - 12:00. Na stránkách města Nového Strašecí lze také nalézt údaje, kdo je od placení osvobozen. V případě Komenského náměstí jsou to tedy především označená služební vozidla Městského úřadu a Technických služeb. Dále mezi ně patří vozidla státního dozoru nad pozemními komunikacemi, pohotovostní vozidla při provádění zásahu, vozidla rezidentů, abonentů, zaměstnanců a studentů se zdravotním postižením odůvodňující poskytování mimořádných výhod II. a III. stupně a vozidla při výkonu činnosti zvláštních povinností²¹. V prostoru náměstí si tak lze všimnout hierarchického žebříčku v povinnosti hrazení za parkování. Parkovací automaty zároveň představují prostředek k vynucování pořádku, přičemž jeho tvůrcem je v tomto případě opět město. Městská policie, v případě nedodržení disciplíny ve formě hrazení parkování, následně představuje prostředek sankcionování.

V neposlední řadě dochází k udržování řádu v prostoru náměstí prostřednictvím Tržního řádu. Ten je zveřejněn na stránkách města, a zároveň vystaven na ceduli na náměstí, která je před horní pěší zónou. V tržním řádu stojí: „jako tržiště jsou na území města určena: a) Komenského náměstí v jeho částech, které slouží jako pěší zóna (...) 3) na jiných místech na území města je umístování tržišť zakázáno”²². Město tak explicitně nakazuje, kde se v prostoru náměstí mohou konat trhy. Zároveň zakazuje konání trhů na jiných místech, než je právě Komenského náměstí. Stánkaři jsou zároveň povinni se řídit městem vyhrazenou prodejní dobou prodeje a poskytování služeb na tržišti, která je stanovena mezi 7:00 do 19:00. Stánkaři jsou dále povinni následovat pravidla stanovená Tržním řádem, která se týkají pořádku, čistoty a bezpečnosti na tržišti. I v tomto případě je město tvůrcem donucovacího řádu. Stánkaři jsou tak povinni během svého působení na náměstí následovat určitá pravidla a svá jednání těmto pravidlům podřizovat.

²¹ <https://www.novestraseci.cz/sluzby/cenik-parkovneho/?ftresult=cen%C3%ADk+parkovn%C3%A9ho>

²² <https://www.novestraseci.cz/radnice/mestsky-urad/vyhlasaky-a-narizeni/?ftshow=242&ftresult=tr%C5%BEi%C5%A1t%C4%9B#msg242#msg242>

Shrnutí

Tato poslední kapitola empirické části představuje každodenní a rutinní stránku náměstí, přičemž dokazuje, že i tyto stránky, vedle společenských událostí, hrají v produkci prostoru zásadní roli. Vyzorované rytmy napomáhají nalézat materiální producenty prostoru náměstí, kterými jsou v tomto případě budova základní školy a gymnázia, městský úřad a obchody. Vlivem těchto producentů se tak náměstí stává součástí každodenní reality obyvatel města. Pro většinu obyvatel hraje náměstí roli prostoru, skrze který se každodenně potřebují dostat na určitá místa. V kapitole zároveň představuji, jak je náměstí skrze svou materialitu samo producentem různých typů jednání. Na základě své materiální stránky vybízí aktéry zpomalit, zastavit se, chvíli zde pobýt a komunikovat s ostatními. Plní tak společenskou funkci nejen během oficiálních společenských událostí, ale také během běžného chodu roku. Skrze svou normativní stránku náměstí ovlivňuje a omezuje jednání aktérů. Obyvatelé na základě diskurzivního řádu, do kterého jsou socializováni, mají představu o tom, jaké chování je klasifikováno jako řádné, a jaké chování klasifikováno jako neřádné. Mají také představu hrozbě o potenciálního sankcionování, které prostor náměstí skrze svou normativní a materiální stránku přináší.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se na základě dat, vytvořených prostřednictvím sedmiměsíčního etnografického výzkumu, pokusila uchopit povahu Komenského náměstí, a to v jeho co nejvíce možné komplexnosti. Na městský veřejný prostor, jakožto mnohovrstevnaté téma, lze nahlížet z několika různých perspektiv. Já k němu ve své práci přistupuji pomocí teorie materiální kultury v kombinaci s teorií sociální produkce prostoru a teorie disciplinace, prostřednictvím nichž dokazuji, že prostor náměstí nehraje v městském prostředí roli jako pouhé kulisy, ale je sám aktivním činitelem. V průběhu výzkumu se ukázalo, že pro celistvé pochopení tohoto místa, je nezbytné porozumět utváření vztahu k lokalitě. Pro pochopení významu náměstí pro své aktéry, coby prostoru celoměstského významu, tak bylo nutné zohlednit i otázku pojetí domova. Ten v této práci vystupuje jako soubor symbolů a hodnot uznávaný určitou skupinou, tedy obyvatel, sdílející stejný sociokulturní geografický celek, tedy město. Povaha etnografického výzkumu mě tak v mém bádání dovedla k dalším zajímavým tématům pro analýzu. V návaznosti na moje výsledky výzkumu by se dalo říci, že celkový význam náměstí přesahuje do studií lokální identity malého města či studií paměti, přičemž by tato témata mohla být předmětem dalšího výzkumu.

Hlavním zjištěním této práce je odhalená konceptualizace náměstí ve vztahu k domovu. Jelikož během hloubkových polostrukturovaných rozhovorů všichni informátoři a informátorky pojímali náměstí v kontextu celého města, bylo nutné si uvědomit, že je potřeba nahlédnout i za jeho hranice. Proto jsem se začala soustředit i na oblast městských vztahů obyvatel, vybudovaných na základě teritoriálního sdílení stejného sociokulturního celku. Takto vzniklé městské mezilidské vztahy umožňují obyvatelům se ve městě dobře cítit, pociťovat důvěru k prostředí, ve kterém bydlí, a také se s ním identifikovat. Na základě těchto pocitů si tak obyvatelé k městu vytváří vztah jako k domovu, který budují v průběhu svého života v něm, v rámci socializace a různých městských či osobních sociálních aktivit. Obyvatelé si k náměstí vytvářejí pouto prostřednictvím přenesením těchto životních zkušeností spjatých s vybudovanými městskými vztahy do prostoru náměstí. Toto vytvořené pouto k náměstí tak obyvatelům v rámci interakce s ním umožňuje prožívat a zvýznamňovat jejich domov.

Domov tak vystupuje na pozadí všech kapitol empirické části práce, přičemž ukazují, jak se svým prolínáním podílí na (re)produkci prostoru náměstí. To je nejobecněji (re)produkováno prostřednictvím představ a vzpomínek, participací a podílením se na společenských událostech, a v neposlední řadě prostřednictvím každodenního užívání svých aktérů. V kapitole *Náměstí reprezentativní* jsem se věnovala představám, které o náměstí moji informátoři a informátorky mají. Na základě vlastních zkušeností spojených s náměstím a povědomí o historickém kontextu veřejných prostranstvích vtiskují informátoři a informátorky Komenskému náměstí vlastnosti jako je reprezentativnost, významnost a důležitost. V jejich představách však náměstí odkazovalo i k pojetí domova, a to prostřednictvím vzpomínek, které s ním mají spjaté. V těchto vzpomínkách figurují především zkušenosti v prostoru náměstí spojené s vybudovanými městskými vztahy. Ty se, jak představuji v kapitole *Náměstí sváteční*, podílejí na produkci prostoru náměstí, a naopak, jsou tyto městské vztahy prostřednictvím společenských událostí, konaných na náměstí, posilovny a vytvářeny. V těchto obou kapitolách tak ukazují, že je náměstí místem kolektivně sdílené paměti, a zároveň místem naleziště individuálních vzpomínek. Dalo by se proto říci, že (re)produkce probíhá ve dvou rovinách. A to v rovině kolektivního prožívání prostoru náměstí a rovině individuálního prožívání, přičemž se obě tyto roviny prolínají a na (re)produkci náměstí podílejí stejnou měrou. Náměstí tak skrze rovinu kolektivního prožívání daného společenství, ve formě společenských událostí, větších jarmarků nebo demonstrací, hraje významnou roli v uspořádání zmíněných celoměstských vztahů. Umožňuje svým aktérům, tedy obyvatelům města, prostřednictvím zvýznamněním domova prožívat pocity identity a sounáležitosti. Tímto zakoušením prostoru náměstí tak vznikají jeho prostorové reprezentace v podobě významného místa pro město i jejich obyvatele. Zároveň se tyto reprezentace následně promítají do každodenního způsobu užívání, kdy tak dochází k rovině individuálního prožívání prostoru náměstí, kterému se věnuji v kapitole *Náměstí všednodenní*. Náměstí se následně stává prostorem individuálních zkušeností v rámci všedního života, a to v podobě každodenního využívání náměstí, coby místa setkávání a vzájemné komunikace, místa směny, vzdělání, úředních záležitostí, pracovních příležitostí, a v neposlední řadě místa určené pro všechny, kteří skrze něj potřebují projít. Náměstí jako žitý prostor tak v sobě zahrnuje dynamiku sociálních prostorových interakcí v každodenní realitě, na jejichž základě se vtiskuje do prostorových reprezentací a naopak, se prostorové reprezentace zrcadlí v žitém prostoru.

Během návštěv terénu jsem mohla pozorovat, co se v prostoru náměstí děje a jakým způsobem na své aktéry působí jeho materiální stránka. V práci tak ukazují, že se samo náměstí stává aktérem, a to skrze svou materialitu, prostřednictvím které

představuje v realitě místo střetu abstraktních prostorových reprezentací s prostorovým jednáním. Náměstí se tak pro obyvatele města stává místem naplněných, ale i nenaplněných představ, mezi které patří například představa náměstí jako živého společenského místa i mimo konání slavnostních událostí.

Výrazný vliv na (re)produkci prostoru náměstí má také jeho disciplinární stránka a abstraktní diskurzivní řád. Svou materialitou náměstí umožňuje provádět neustálou kontrolu a dozor nad obyvateli. Kamerovým systémem, potenciální přítomností městské policie a různými vyhláškami se tak do prostoru náměstí promítají mocenské vztahy. Ve vytvoření a následném trvání diskurzivního řádu opět figuruje otázka domova. Jeho šíření je totiž založené na základě již zmíněného teritoriálního sdílení stejného sociokulturního celku. Obyvatelé města mají tak díky tomuto diskurzivnímu řádu, upevňovaného během socializace, povědomí o upravování svého jednání v prostoru náměstí. To se tak stává jakýmsi rámcem pro jeho prosazování.

Závěrem je nutné také zmínit, že i přes to, že Komenského náměstí nabývá potenciálu místa celoměstského významu, někteří obyvatelé o kontakt s ním či diskuzi o něm nejeví přesprávně zájmu. V některých vyprávěních je tak vyobrazeno jako místo v centru města, místo vedle školy nebo jako "prostě námko". Avšak aniž by si to obyvatelé sami uvědomovali, jakoukoliv svou interakcí s ním, a to svým záměrným či nezáměrným jednáním, se stávají jeho producenty a naopak, sami jsou jím ovlivňováni. A proto, byť by se zpočátku nemuselo zdát, přináší Komenského náměstí, situované na malém městě, hned několik témat k rozpracování a už jen touto prací dokazují, že jej nelze brát jako samozřejmé.

Literatura

Bibliografie

ABU GHOSH, Y., GRYGAR, J., SKOVAJSA, M. (2007). Zaostrěno na etnografický výzkum. Úvodem k monotematickému číslu „Sociální antropologie v postsocialismu“. Sociologický časopis (1), str. 6-9.

AUGÉ, M. (1999). *Antropologie současných světů*. Praha: Atlantis.

ATKINSON, R. (2003). *Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces*. *Urban Studies* 40 (9): 1829-1843. In POSPĚCH, P. (2013). *Městský veřejný prostor: Interpretativní přístup*. *Sociální studia* 49(1), str. 75-100.

BLUNT, A., DOWLING, R. (2006). *Home*. London: Routledge. in GIBAS, P. (2017). *Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova*. *Sociologický časopis* 53(2), str. 241-268.

DE CERTEAU, M. (1988). *The practise of Everyday Life*. University of California Press.

EMERSON, R.M. (1995). *Writing Ethnographic Fieldnotes*. University of Chicago Press.

FOUCAULT, M. (2000). *Dohlížet a trestat*. Praha. Dauphin.

FOUCAULT, M. (2002). *Archeologie vědění*. Praha. Herrmann & synové.

FOUCAULT, M. (1986). *Of Other Spaces*. *Diacritics*. str. 22-27. Dostupné na adrese: https://monoskop.org/File:Foucault_Michel_1984_1986_Of_Other_Spaces.pdf

GELL, A. (1998). *Art and agency : an anthropological theory*. Oxford: Clarendon Press. in GIBAS, P., PAUKNEROVÁ, K. (2009). *Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny*. *Český lid* 96. (1), str. 131 - 146.

GIBAS, P. (2017). *Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova*. *Sociologický časopis* 53(2), 241-268.

GIBAS, P., PAUKNEROVÁ, K. (2009). *Mezi pravěkem a industriálem: několik poznámek k antropologii krajiny*. *Český lid* 96. (1), str. 131 - 146.

HABERMAS, J. (2000). *Strukturální přeměna veřejnosti: zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofia. In ŠULEŘOVÁ, M. (2006): *Potenciál a limity městského prostoru*. *Sociální studia* 3 (2), str. 41-63.

HALBWACHS, M. (2010). *Kolektivní paměť*. Praha: Slon

- HENDL, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál.
- HIRSCH, E. (1995). *The Anthropology Of Landscape: Perspectives on Place and Space*. In HIRSCH, E, O'HANLON, M. *The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. 1st publ. Oxford: Clarendon Press.
- KRATOCHVÍL, P. (2015). *Městský veřejný prostor*. Praha: Zlatý řez.
- LOFLAND, L. (1973). *A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. Prospect Heights: Waveland. In POSPĚCH, P. (2013). *Městský veřejný prostor: Interpretativní přístup*. Sociální studia 49(1), str. 75-100.
- LOFLAND, L. (1989). *Social Life in the Public Realm: A Review*. Journal of Contemporary Ethnography 17 (4): 453-482. In POSPĚCH, P. (2013). *Městský veřejný prostor: Interpretativní přístup*. Sociální studia 49(1), str. 75-100.
- JANEČEK, P. (2014). *Etnografický výzkum*. In DOUŠEK, R. a kolektiv (2014). *Úvod do etnologického výzkumu*. Etnologické příručky 7. Brno. Masarykova Univerzita
- JONES, D. J. (2006). *Na cestě k domorodé antropologii*. Biograf (39). Dostupné na adrese: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2015/SAN105/um/Jones_Delmos_J.Na_cestě_k_domorodé_antropologii.pdf
- LEFEBVRE, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- LEFEBVRE, H. (2004). *Rhythmanalysis: space, time, and everyday life*. New York: Continuum.
- LYNCH, K. (2004). *Obraz města*. Praha. Bova Polygon.
- MILLER, D. (2008) *The Comfort of Things*. First published. Polity Press.
- MILLER, D. (2010). *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2010). *Časoprostorové rytmy města – Industriální a postindustriální Brno*. In FERENČUCHOVÁ, S., GALČANOVÁ, L., VACKOVÁ, B., (2010). *Československé město včera a dnes: každodennost, reprezentace, výzkum*. Červený Kostelec, Brno: Pavel Mervart/Masarykova univerzita.
- NOVOTNÁ, H. (2009/2010). *E_Úvod do společenskovedních metod. Výběrové strategie*. Praha: FHS UK, Dostupné z: <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>
- NOVOTNÝ, O. (2009). *Císař, Ondřej: Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Středoevropské politické studie, 11(1), str. 75-77. Dostupné na adrese: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4444>
- OSMAN, R., MATOUŠEK, R. (eds). (2004). *Prostor(y) geografie*. Praha. Karolinum.

POSPĚCH, P. (2013). *Městský veřejný prostor: Interpretativní přístup*. Sociální studia 49(1), str. 75-100.

STANOVÁ, M., RŮŽIČKA, M. (2011): „Beton a automobil vs. Společnost v San Francisku“. In VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., FERENČUCHOVÁ, S., (eds.). *Třetí město*. Brno, Masarykova Univerzita, str. 65-98.

SENNETT, R. (1978). *The Fall of Public Man*. New York: Vintage Books. In ŠULEŘOVÁ, M. (2006): *Potenciál a limity městského prostoru*. Sociální studia 3 (2), str. 41-63.

SOUKUP, M. (2017). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha. Karolinum

SPRADLEY, J.P. (1980). *Participant Observation*. Holt, Rinehart a Winston.

SZALÓ, C. (2006). *Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit*. Sociální studia 3(1), str. 145-160.

ŠULEŘOVÁ, M. (2006). *Potenciál a limity městského prostoru*. Sociální studia 3 (2), str. 41-63.

THRIFT, N. (2003). *Space: the fundamental stuff of human geography*. 95-107 in G. Valentine, N. Clifford, S. Rice (eds.) *Key Concepts in Geography*. London: Sage. Dostupné na adrese: https://www.researchgate.net/publication/265495269_5_Space_The_Fundamental_Stuff_of_Human_Geography

THRIFT, N. (2008). *Non-Representational Theory: Spaces/Politics/Affect*. London Routledge. In STANOVÁ, M., RŮŽIČKA, M. (2011): „Beton a automobil vs. Společnost v San Francisku“. In VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., FERENČUCHOVÁ, S., (eds.). *Třetí město*. Brno, Masarykova Univerzita, 65-98.

TOUŠEK, L. (2012). *Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie*. In HIRT, T. a kolektiv (2012). *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň. Západočeská univerzita

ZUCKER, P. (1959). *Town and Square*. New York. Columbia university, s. 145-146

Prameny k městu Nové Strašecí

ČERNÝ, J. (2013). *Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou: Vybrané kapitoly z dějin města Nové Strašecí*. Nové Strašecí ve spolupráci se Státním okresním archivem Rakovník.

KUČA, K. (2001). *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku / 4.díl Ml - Pan*. Praha. Libri

VACEK, F. (2013). *Dějiny města Nového Strašecí*. Brno. GARN

Internetové zdroje

Český statistický úřad <https://www.czso.cz/>

Etické směrnice české asociace pro sociální a kulturní antropologii

http://www.casaonline.cz/?page_id=9

Historické fotografie <http://www.fotohistorie.cz/>

Mapy www.mapy.cz

Města a obce v ČR <https://regiony.kurzy.cz/>

Oficiální stránky města Nové Strašecí <https://www.novestraseci.cz/>

Zákony pro lidi <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-128>

Diplomové práce

DAVÍDEK, R. (2015). *Sociální těla na fotbalovém stadionu: etnografická studie*. Praha. Dostupné na adrese: https://is.cuni.cz/webapps/zzp/search/?lang=cs&tab_searchas=basic